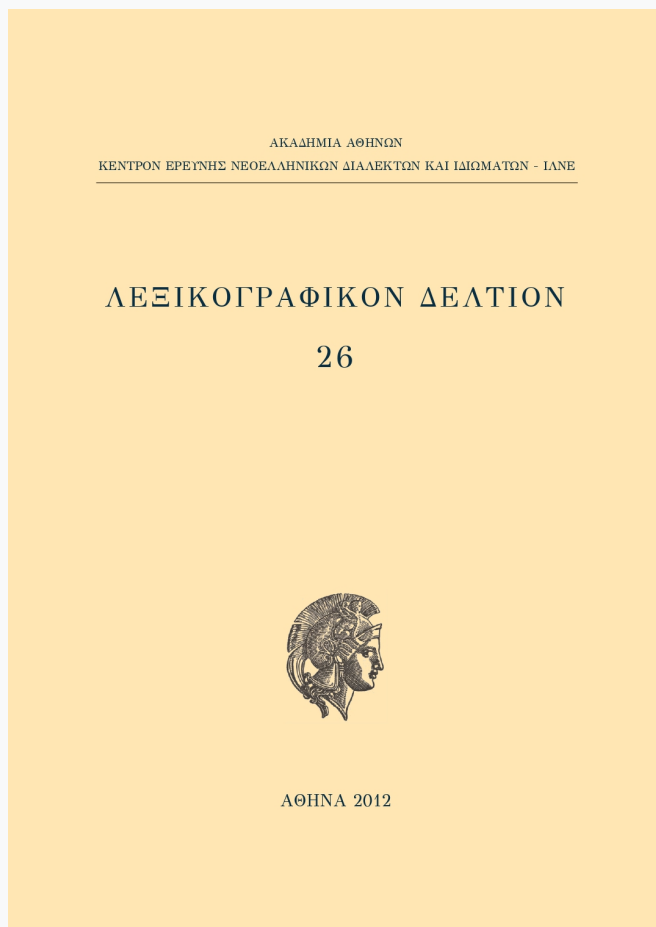

Lexicographic Bulletin

Vol 26 (2012)

Lexicographic Bulletin

Dialect lexicography: overview and issues

Georgia Katsouda

doi: [10.12681/ld.38217](https://doi.org/10.12681/ld.38217)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ - ΙΛΝΕ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

26

ΑΘΗΝΑ 2012

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

26

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ 26

© Copyright 2012: Ακαδημία Αθηνών
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ-ΙΛΝΕ
Αλεξάνδρου Σούτσου 22, 106 71 Αθήνα
www.academyofathens.gr/ilne

Επιμέλεια έκδοσης:
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΜΠΑΣΣΕΑ-ΜΠΕΖΑΝΤΑΚΟΥ, Διευθύντρια του ΚΕΝΔΙ
ΙΩ ΜΑΝΩΛΕΣΣΟΥ, Ερευνήτρια
ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΑΤΣΟΥΔΑ, Ερευνήτρια
ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Ερευνήτρια

© Copyright 2012: Académie d'Athènes
CENTRE DE RECHERCHES DES DIALECTES GRECS MODERNES – ILNE
DE L'ACADÉMIE D'ATHÈNES
Alexandrou Soutsou 22, Athènes 106 71
www.academyofathens.gr/ilne

Comité de redaction:
CHRISTINA BASSEA-BEZANTAKOU, Directrice du Centre
IO MANOLESSOU, Chercheuse
GEORGIA KATSOU DA, Chercheuse
MAGDALINI KONSTANTINIDOU, Chercheuse

ISSN: 0400-9169
ISBN: 978-960-404-249-4
e-ISSN: 2945-2759

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	1
Χριστίνα Μπασέα-Μπεζαντάκου	
Το <i>Ίστορικόν Λεξικόν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς</i> ως ιστορικό λεξικό	9-76
Ιώ Μανωλέσσου	
Διαλεκτική λεξικογραφία: επισκόπηση και ζητήματα	77-160
Γεωργία Κατσούδα	
Η φωνητική απόδοση των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων	161-222
Ιώ Μανωλέσσου, Στ. Μπέης και Χρ. Μπασέα-Μπεζαντάκου	
Λεξικογραφική προσέγγιση της σημασίας. Η θέση του <i>ΙΛΝΕ</i>	223-278
Χριστίνα Μπασέα-Μπεζαντάκου	
Οι πηγές του <i>Ίστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς</i> τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν	279-382
Μαγδαληνή Κωνσταντινίδου και Αικατερίνη Τζαμάλη	
Η χρήση των λογοτεχνικών παραδειγμάτων στα λεξικά: η περίπτωση του <i>ΙΛΝΕ</i>	383-406
Χρυσούλα Καραντζή-Ανδρειωμένου	
Το ονοματολογικό υλικό του <i>ΙΛΝΕ</i>	407-432
Άγγελος Αφρουδάκης	
Διαλεκτική λεξικογραφία: ελληνική βιβλιογραφία	433-561
Γεωργία Κατσούδα	

CONTENTS

Prologue	5
Christina Bassea-Bezantakou	
<i>The Historical Dictionary of Modern Greek</i>	
as a historical dictionary	9-76
Io Manolessou	
Dialect lexicography: overview and issues	77-160
Georgia Katsouda	
The phonetic transcription of the Modern Greek dialects	161-222
Io Manolessou, St. Beis and Chr. Bassea-Bezantakou	
A lexicographical approach to meaning and sense.	
The position of the <i>Historical Dictionary of Modern Greek</i>	223-278
Christina Bassea-Bezantakou	
The sources of the <i>Historical Dictionary of Modern Greek</i>	279-382
Magdalini Konstantinidou and Ekaterini Tzamali	
The use of literary examples in dictionaries:	
the case of the <i>Historical Dictionary of Modern Greek</i>	383-406
Chryssoula Karantzi-Andreïomenou	
The onomatological material of the <i>Historical Dictionary</i>	
<i>of Modern Greek</i>	407-432
Angelos Afroudakis	
Bibliography of Modern Greek dialectal lexicography	431-561
Georgia Katsouda	

ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΑ: ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΚΑΙ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Γεωργία Κατσούδα

ABSTRACT

This metalexigraphic paper aims to a. present the main categories of dialect dictionaries, b. examine Greek and international dialect lexicography, focusing on projects similar to the *Historical Dictionary* of the Academy of Athens and c. examine, according to international lexicographical principles and practice, the main lexicographic problems encountered in the megastructure, the macrostructure and the microstructure of philological/scholarly and amateur dialect dictionaries.

1. Εισαγωγή-Δομή εργασίας

Η επισκόπηση της ελληνικής βιβλιογραφίας αποδεικνύει ότι η παραγωγή μεταλεξικογραφικών μελετών για τη νεοελληνική (ν.ε.) διαλεκτική λεξικογραφία είναι ελάχιστη (βλ. Κατσογιάννου 2008: 649, Ξυδόπουλος 2011: 96, Κατσούδα [υπό έκδ.]),¹ παρά το ολοένα αυξανόμενο ενδιαφέρον της επιστημονικής κοινότητας για τη ν.ε. διαλεκτολογία. Το παρόν άρθρο, λαμβάνοντας υπ' όψιν αυτή την έλλειψη, αποσκοπεί να προσφέρει μια ολοκληρωμένη παρουσίαση της διαλεκτικής λεξικογραφίας τόσο στον ελληνικό όσο και στον διεθνή χώρο. Η εργασία στηρίζεται κυρίως σε πρωτογενή έρευνα επί των δημοσιευμένων λεξικογραφικών έργων του κλάδου της διαλεκτικής λεξικογραφίας, κατεξοχήν από τον ελληνικό χώρο αλλά και από τον διεθνή.

Η δομή της μελέτης είναι η ακόλουθη:

α) θα παρουσιαστούν τα κυριότερα είδη της διαλεκτικής λεξικογραφίας βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων. Τα παραδείγματα που παρατίθενται ενδεικτικώς για κάθε είδος προέρχονται από την ελληνική βιβλιογραφία,

1. Ενδεικτικώς βλ. λεξικογραφικές μελέτες/άρθρα για τη ν.ε. διαλεκτική λεξικογραφία, όπως: Charalambakis (1982) και Χαραλαμπίδης (2005), ο οποίος επικεντρώνεται σε βασικά προβλήματα των συνταγμένων τόμων του Ιστορικού Λεξικού της Ακαδημίας Αθηνών (στο εξής *ΙΑΝΕ*)· Γιακουμάκη *et al.* (2004), όπου συγκρίνεται το *ΙΑΝΕ* με κύριους εκπροσώπους της ευρωπαϊκής διαλεκτικής λεξικογραφίας και παρουσιάζονται συνοπτικά τα προβλήματα αλλά και οι προοπτικές του· Bassea-Bezantakou (2005), η οποία εστιάζει το ενδιαφέρον της κυρίως στις σύγχρονες και διαχρονικές διαστάσεις του διαλεκτικού υλικού· Κατσογιάννου (2008), η οποία, εξετάζει την κυπριακή και κατωιταλική διαλεκτική παραγωγή υπό το πρίσμα γενικότερων ζητημάτων της διαλεκτικής λεξικογραφίας· Ξυδόπουλος (2011), ο οποίος διατυπώνει λεξικογραφικές προϋποθέσεις για τη μικροδομή και μακροδομή ενός διαλεκτικού λεξικού και Κατσούδα (υπό έκδ.), η οποία διατυπώνει μεθοδολογικές προϋποθέσεις για τη διαλεκτική ετυμολογία.

- β) θα γίνει επισκόπηση της διαλεκτικής λεξικογραφικής παραγωγής στην Ελλάδα αλλά και στον διεθνή χώρο, με παρουσίαση αντιπροσωπευτικών έργων, αδρομερή περιγραφή της δομής και των στόχων τους και εστίαση σε προβλήματα που αντιμετώπισαν ή αντιμετωπίζουν κατά τη σύνταξή τους. Έμφαση θα δοθεί σε έργα ανάλογα με αυτό του *Ιστορικού Λεξικού* και
- γ) θα εντοπισθούν τα σημαντικότερα λεξικογραφικά προβλήματα μεγαδομής, μικροδομής και μακροδομής, βάσει παραδειγμάτων από την ελληνική αλλά και διεθνή διαλεκτική λεξικογραφική πρακτική.

2. Είδη διαλεκτικών λεξικών

Τα διαλεκτικά λεξικά,² τα λεξικά δηλαδή που καταγράφουν το λεξιλόγιο μιας γεωγραφικής ποικιλίας, είναι μια κατηγορία περιορισμένων λεξικών (limited), τα οποία αντιδιαστέλλονται προς τα γενικά λεξικά (βλ. Ξυδόπουλος 2008: 287-294). Πολλά απ' αυτά είναι απλώς γλωσσάρια, δηλ. έργα μικρής έκτασης που παραθέτουν μόνο μεταφραστικά ισοδύναμα, χωρίς να παρέχουν μορφολογικές ή σημασιολογικές πληροφορίες (βλ. Zgusta 1971: 220, Hartmann και James 1998: 63, Ξυδόπουλος 2008: 342).

Αρκετά είναι τα κριτήρια βάσει των οποίων μπορεί να γίνει η διάκριση των ειδών διαλεκτικής λεξικογραφίας. Οι σημαντικότερες κατηγοριοποιήσεις είναι οι ακόλουθες:

2. Εκτενή καταγραφή λεξικών και αυτοτελών γλωσσarίων προσφέρει η Κατσούδα στον παρόντα τόμο. Βλ. επίσης Μυτούλα (2008), Παπαναστασίου (2001: 193), Ξυδόπουλος (2008: 342-344).

2. Είδη διαλεκτικών
λεξικών

2.1. Κατηγοριοποίηση με βάση το είδος του λεξιλογίου

Ανάλογα με το είδος του λεξιλογίου τα διαλεκτικά λεξικά διαιρούνται στα γενικά και στα ειδικά. Τα πρώτα καλύπτουν λεξικογραφικά όλο τον λεξιλογικό πλούτο μιας γεωγραφικής ποικιλίας, ενώ τα ειδικά καλύπτουν έναν ειδικό λεξιλογικό τομέα της διαλέκτου/ ιδιώματος (πβ. Barbato και Varvaro 2004: 430-431, Devapala 2004: 5, Ξυδόπουλος 2008: 294), και δεν προβαίνουν σε αλφαβητική λημματογράφηση αλλά σε θεματική με παράλληλο αλφαβητικό ευρετήριο (βλ. Barbato και Varvaro 2004: 433-434, van Keymeulen και de Tier 2010: 756-757). Οι λεξικογραφικές εργασίες όπου συγκεντρώνεται λεξιλόγιο για τις ονομασίες ζώων, πτηνών, φυτών κτλ. αποτελούν χαρακτηριστικό δείγμα ειδικών διαλεκτικών λεξικών. Τέτοιου είδους είναι το *Λεξικό Χέλδραϊχ* (1926), στο οποίο καταγράφονται οι δημώδεις ονομασίες φυτών (βλ. και IANE, Α', ζ'). Οι γλωσσικοί άτλαντες δεν αποτελούν λεξικογραφικά έργα αναφοράς. Ωστόσο, επειδή συντάσσονται βάσει λεξικογραφικών μεθόδων και πρακτικών αναλόγων με αυτές που ακολουθούν τα λεξικογραφικά έργα αναφοράς (Hartmann 2001: 5), και εξετάζουν ένα συγκεκριμένο λεξιλογικό πεδίο, μπορούν να θεωρηθούν και αυτοί εκπρόσωποι των ειδικών διαλεκτικών λεξικών.

Εκείνο που πρέπει να σημειωθεί είναι ότι στην Ελλάδα η παραγωγή ειδικών λεξικών είναι μηδαμινή (βλ. και Κατσογιάννου 2008: 657-658).

2.2. Κατηγοριοποίηση με βάση τη γεωγραφική έκταση

Σύμφωνα με τους Barbato και Varvaro (2004: 432), η γεωγραφική έκταση που καλύπτουν τα διαλεκτικά λεξικά αποτελεί κριτήριο διάκρισης της διαλεκτικής λεξικογραφικής παραγωγής σε:

α) *τοπικά λεξικά* (regional) που με τη σειρά τους κατηγοριοποιούνται σε εκείνα *μεμονωμένου τόπου* (of single locality), όπως ενδεικτικώς το *Λεξικό Σύρκου* (2006) για το μεγαρικό ιδίωμα και σε

αυτά μιας μικροπεριοχής (of microarea), όπως το *Λεξικό Πιτυκάκη* (1971) για το ιδίωμα της Α. Κρήτης και β) στα *πανδιαλεκτικά* λεξικά (pan-dialect), τα οποία περιλαμβάνουν το υλικό όλων των γεωγραφικών ποικιλιών μιας γλώσσας. Το *ΙΛΝΕ* αποτελεί το μοναδικό παράδειγμα πανδιαλεκτικού λεξικού για την ελληνική γλώσσα, αφού, όπως αναγράφεται και στον τίτλο, στόχος του είναι η περιγραφή «τῆς τε κοινῶς ὀμιλουμένης καὶ τῶν ιδιωμάτων».

2.3. Κατηγοριοποίηση με βάση τη γλώσσα-στόχο

Ανάλογα με τη γλώσσα-στόχο τα διαλεκτικά λεξικά διακρίνονται σε *μονόγλωσσα* και *δίγλωσσα* (βλ. Landau 2001: 8-9). Ήδη έχει προβληματίσει η φύση των μονόγλωσσων διαλεκτικών λεξικών (βλ. Geeraerts 1989: 295 και Ξυδοπουλος 2011: 96), ενώ ο Béjoint (2000: 39) διατυπώνει τη θέση ότι ένα διαλεκτικό λεξικό θεωρείται τελικά μονόγλωσσο ανάλογα με την απόσταση ανάμεσα στην περιγραφόμενη τοπική ποικιλία και την πρότυπη γλώσσα. Υπό αυτό το πρίσμα και δεδομένης της ενότητας που χαρακτηρίζει την Κοινή Νέα Ελληνική με τις γεωγραφικές της ποικιλίες, εκλαμβάνουμε ως μονόγλωσσο (ή και ομόγλωσσο, σύμφωνα με τους Barbato και Varvaro 2004: 432) το βασικό ὄγκο της ν.ε. διαλεκτικής λεξικογραφίας: η γλώσσα-στόχος είναι η Κοινή Νέα Ελληνική, ενώ δεν υπάρχουν λεξικά στα οποία οι ορισμοί δίνονται στη γλώσσα του περιγραφόμενου ιδιώματος ή διαλέκτου. Η παραπάνω πρακτική, δηλ. η διάσταση ανάμεσα στη γλωσσική ποικιλία-πηγή και τη γλωσσική ποικιλία-στόχο, δικαιολογείται από κοινωνιογλωσσικές συνθήκες, όπως το υψηλό κύρος της επίσημης γλώσσας, και από την αντίληψη για τη φθίνουσα πορεία ιδιωμάτων και διαλέκτων (βλ. σχετικά και Κατσογιάννου 2008: 658-659, 661).

Στη ν.ε. διαλεκτική λεξικογραφική παραγωγή, δίγλωσσα λεξικά θεωρούνται εκείνα στα οποία οι ορισμοί δίνονται σε άλλη γλώσσα πέραν της επίσημης γλώσσας με την οποία συνδέεται η υπό περιγραφή

2. Είδη διαλεκτικών
λεξικών

γεωγραφική ποικιλία. Εδώ ανήκει π.χ. το *Λεξικό Παπαγγέλου* (2001) για την Κυπριακή όπου στη γλώσσα-στόχο εκτός από την Κοινή Νέα Ελληνική προστίθεται και η Αγγλική, καθώς και το *Λεξικό Rohlf's* (1964 [1930]) με γλώσσα-πηγή την κατωϊταλική Ελληνική αλλά γλώσσα-στόχο τη Γερμανική. Στα δίγλωσσα διαλεκτικά λεξικά οι ορισμοί έχουν τη μορφή μεταφραστικών ισοδυνάμων των λημμάτων (Κατσογιάννου 2008: 658-659, πβ. Barbato και Varvaro 2004: 431).

2.4. Κατηγοριοποίηση με βάση την τοποθέτηση στον χρονικό άξονα

Ανάλογα με το αν ο λεξικός πλούτος μιας γεωγραφικής ποικιλίας καταγράφεται σε μια συγκεκριμένη χρονική φάση ή εξετάζεται σε βάθος χρόνου, τα λεξικά κατηγοριοποιούνται σε:

α) *συγχρονικά* (Zgusta 1971: 200, Landau 2001: 27, Devapala 2004: 4-5), όπως ενδεικτικώς το *Λεξικό Κοντομίχη* (2005) για το λευκαδίτικο γλωσσικό ιδίωμα και

β) *διαχρονικά*. Τα διαχρονικά λεξικά με τη σειρά τους υποδιαιρούνται σε:

1) *Ιστορικά*, όπου καταγράφονται όλες οι μεταβολές τόσο στη μορφή όσο και στη σημασία μιας λέξης (Zgusta 1971: 200, Landau 2001: 27-28, Devapala 2004: 4, Shcherba 1995: 343). Εδώ συγκαταλέγεται το *ΙΛΝΕ*, αν και όπως σημειώνουν οι Γιακουμάκη *et al.* (2004: 6) στους μέχρι τώρα εκδεδομένους τόμους δεν έχει γίνει η πλήρης χαρτογράφηση της ιστορίας μιας λέξης (βλ. και παρακάτω). Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι λόγω της μεγάλης έκτασης χρόνου που καταλαμβάνουν οι πρωτογενείς πηγές,³ τα περισσότερα διαλεκτικά λεξικά είναι «ασυναίσθητα» ιστορικά,

3. Για το ζήτημα της χρονικής έκτασης των πηγών, βλ. Μανωλέσσου στον παρόντα τόμο.

- 2) *Ετυμολογικά*, όπου καταγράφεται η προέλευση κάθε λέξης (Zgusta 1971: 200). Παρόλο που υπάρχουν διαλεκτικά λεξικά με έγκυρες και αξιόπιστες ετυμολογήσεις, όπως το *Λεξικό Κωστάκη* (1986-1987) και το *Λεξικό Πάγκαλου* (1994-2003 [1955-1970]), η ελληνική διαλεκτική λεξικογραφία δεν περιλαμβάνει ακραιφνώς ετυμολογικά λεξικά.

Σ' αυτό το σημείο πρέπει να πούμε ότι συχνά – λόγω της γοητείας που ασκεί η ετυμολογία – αρκετά συγχρονικά λεξικά ετυμολογούν περιστασιακά (βλ. Κατσούδα [υπό έκδ.]). Ένα τέτοιο λεξικό είναι το *Λεξικό Κόμη* (1995) για το κυθηραϊκό ιδίωμα, στο οποίο, αν και σημειώνεται ότι η ετυμολόγηση των λέξεων θα ακολουθήσει αργότερα από ειδικούς επιστήμονες, προσφέρει σύντομες ερασιτεχνικές ετυμολογήσεις σε μεγάλο αριθμό λημμάτων.

2.5. Κατηγοριοποίηση με βάση τη γλωσσολογική εξειδίκευση

Τέλος, ανάλογα με το είδος του συντάκτη τους τα διαλεκτικά λεξικά μπορούν να διακριθούν σε:

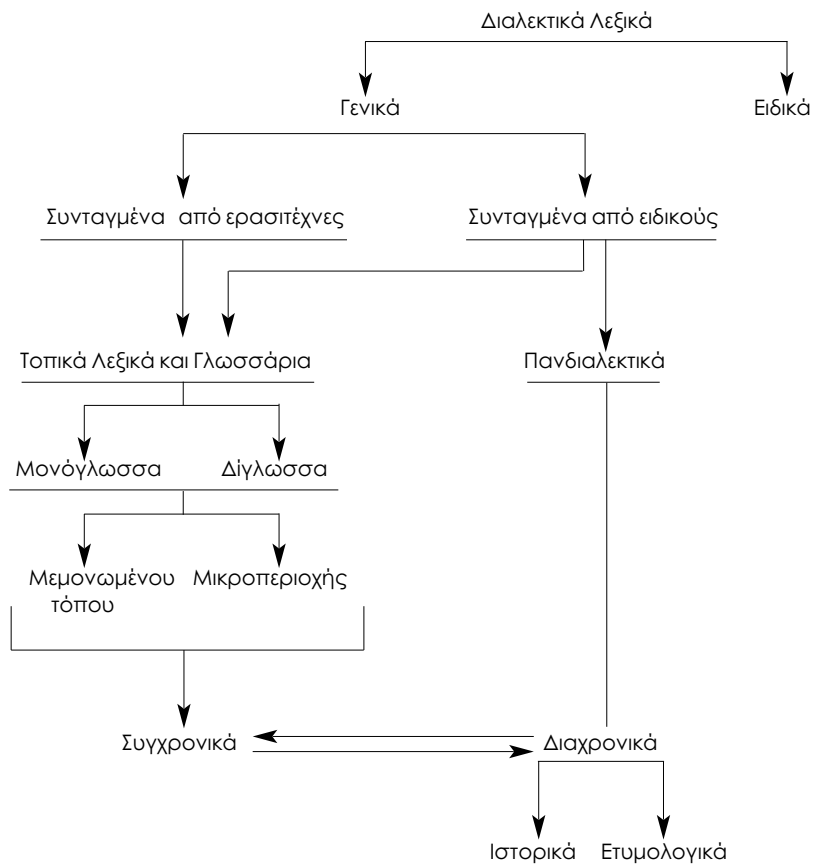
- α) *συνταγμένα από επιστήμονες με γλωσσολογική κατάρτιση* (philological/scholarly), όπως το πεντάτομο *Λεξικό των ιδιωμάτων της Κάτω Ιταλίας* (1984-1992) του Καραναστάση, ο οποίος διέτελεσε συντάκτης του *ΙΛΝΕ* από το 1954 έως το 1971 και
- β) *συνταγμένα από ερασιτέχνες* (popular/amateur), κυρίως δασκάλους, διαλεκτικούς ποιητές ή εν γένει από ανθρώπους με ιδιαίτερο ζήλο για την τοπική ιστορία και τον πολιτισμό (βλ. Hartmann και James 1998, λ. *dialect lexicography*; Barbato και Varvaro 2004: 432).⁴

4. Οι Barbato και Varvaro (2004: 432) θεωρούν ιδιαίτερη κατηγορία εκείνη που περιλαμβάνει λεξικά συνταγμένα από επαγγελματίες σε συνεργασία με ερασιτέχνες.

2. Είδη διαλεκτικών λεξικών

Εδώ ανήκει ενδεικτικώς το *Λεξικό Κόμη*, για τη σύνταξη του οποίου συνεργάστηκαν εκπαιδευτικοί, δημοσιογράφοι, λογοτέχνες, δικηγόροι, ακόμη κι ένας ορκωτός λογιστής (Κόμης 1995: 11), όπως επίσης το δίτομο λεξικό για το γλωσσικό ιδίωμα της Α. Κρήτης του στρατιωτικού Πιτυκάκη.

Συγκεντρωτικά, τα είδη της διαλεκτικής λεξικογραφίας βάσει των παραπάνω κριτηρίων μπορούν να περιγραφούν σύμφωνα με το ακόλουθο σχήμα:

3. **Επισκόπηση της ελληνικής και της διεθνούς διαλεκτικής λεξικογραφίας**

Στην ενότητα αυτή θα εκτεθεί αδρομερώς η ελληνική και διεθνής διαλεκτική λεξικογραφική παραγωγή, με έμφαση κυρίως σε έργα ανάλογα με αυτό του *IANE*, δηλαδή σε διαλεκτικά λεξικογραφικά έργα, αλλά και σε ιστορικά λεξικά που περιλαμβάνουν «ενσυνειδήτως» στη λεξικογραφική ύλη τους και διαλεκτικό υλικό. Το ενδιαφέρον μας θα επικεντρωθεί στη διαλεκτική λεξικογραφία ευρωπαϊκών χωρών με την παρουσίαση τόσο των σημαντικότερων διαλεκτικών λεξικογραφικών έργων τους, όσο και Ατλάντων, οι οποίοι –βάσει της κατηγοριοποίησης του κεφ. 2.1– αποτελούν εκπροσώπους των ειδικών λεξικογραφικών έργων. Ωστόσο, θα παρατεθούν και στοιχεία για χώρες εκτός Ευρώπης, όταν σ' αυτές ομιλείται επισήμως μια ευρωπαϊκή γλώσσα, τα οποία θα εντάσσονται στην υποενότητα της αντίστοιχης ευρωπαϊκής γλώσσας. Επισημαίνεται ότι σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να είναι εξαντλητική μια τέτοια παρουσίαση η παράθεση της διεθνούς διαλεκτικής λεξικογραφικής εργογραφίας είναι ενδεικτική.

3.1. *Ελλάδα*

3.1.1. *Το IANE*

Η αρχική ιδέα για την δημιουργία ενός ενιαίου ιστορικού λεξικού της ελληνικής γλώσσας «ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῆς ἐμφανίσεως μέχρι σήμερα» ανήκει στον πατέρα της ελληνικής γλωσσολογίας Γ. Ν. Χατζιδάκι, με πρωτοβουλία του οποίου ιδρύθηκε το 1908 ειδική επιτροπεία για την σύνταξή του. Σύντομα (ἤδη το 1910) ἔγινε αντιληπτό ὅτι ὁ τεράστιος ὄγκος τοῦ υλικοῦ καθιστοῦσε ἕνα τόσο μεγαλεπήβολο ἔργο ἀνέφικτο, καὶ κατὰ συνέπεια, ἡ λεξικογραφητέα ὕλη περιορίστηκε στὴν νεότερη ἐλληνικὴ καὶ τὰ ἰδιώματά της, με χρονική αφετηρία το 1800. Από το 1926, ἔτος ἰδρύσεως τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τὸ ἔργο συντάξεως τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ ἀνατέθηκε

3. Επισκόπηση της ελληνικής και της διεθνούς διαλεκτικής λεξικογραφίας

στην εποπτεία της.⁵ Το 2003 το Κέντρο Συντάξεως του Ιστορικού Λεξικού μετονομάστηκε σε Κέντρον Ερεύνης των Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων, αλλά κύριο έργο του παραμένει η έκδοση του *IANE*.

Πρότυπα για τη σύνταξή του *IANE* αποτέλεσαν μεγάλα ιστορικά λεξικά όπως το *Deutsches Wörterbuch* (1854-1960) και το *Oxford English Dictionary* (1η εκδ. 1888-1928) (Γιακουμάκη *et al.* 2004: 2, Χαραλαμπίδης 2003: 102). Πέρα από τις ομοιότητες του λεξικού με τα πρότυπά του, όπως ο ιστορικός προσανατολισμός του λεξικού, η προσπάθεια για όσο το δυνατόν πληρέστερη κάλυψη της γλώσσας και η χρήση corpus από την αποδελτίωση έργων της ν.ε. λογοτεχνίας, το *IANE* διαφέρει από τα άλλα ιστορικά λεξικά καθώς δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο κατά τόπους υλικό, επιχειρώντας να καλύψει το λεξιλόγιο όλων των διαλέκτων (βλ. Μανωλέσσου στον παρόντα τόμο).

Η δομή του συντακτικού άρθρου του *IANE* είναι τριμερής (βλ. Κανονισμός Συντάξεως). Συγκεκριμένα κάθε λήμμα αποτελείται από το τυπολογικό μέρος, στο οποίο καταγράφονται οι μορφολογικές παραλλαγές μιας λέξης με τη γεωγραφική κατανομή τους και με λεξικογραφικούς χαρακτηρισμούς της συχνότητάς τους, από το ετυμολογικό μέρος, όπου καταγράφεται η ετυμολογία και η περίοδος της πρώτης εμφάνισης της λέξης ή και των τύπων της, και από το σημασιολογικό, το οποίο περιλαμβάνει σημασίες και χρήσεις που προέρχονται από το αρχείο του *IANE*, συνοδευόμενες πάντα από τη γεωγραφική κατανομή τους με λεξικογραφικούς χαρακτηρισμούς για τη συχνότητά τους.

5. Η ιστορία του *IANE* εκτίθεται αναλυτικά στα Προλεγόμενα του Α' τόμου, ε'-ιθ'. Βλ. επίσης Χαραλαμπίδης (2003: 97 κ.ε.), Γιακουμάκη *et al.* (2004: 1-2) καθώς και την ιστοσελίδα του Κέντρου Ερεύνης των Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων-*IANE* της Ακαδημίας Αθηνών, στο τμήμα «Χρονοδιάγραμμα της ιστορίας του Κέντρου».

Ο πρώτος τόμος δημοσιεύτηκε το 1933, ενώ ο τελευταίος τόμος κυκλοφόρησε το 1989. Το έργο συνεχίζεται, και παρά το γεγονός ότι δεν έχει ολοκληρωθεί, είναι αναμφισβήτητη η επιστημονική αξία και αρτιότητά του λόγω της αυστηρής εφαρμογής επιστημονικών αρχών κατά τη σύνταξή του, οι οποίες το καθιστούν πρότυπο της επιστημονικής λεξικογραφίας στην Ελλάδα.⁶

3.1.2. Λοιπή διαλεκτική λεξικογραφική παραγωγή

Διαλεκτικοί τύποι λημματογραφούνται και στην παλαιότερη ακόμη λεξικογραφική παραγωγή.⁷ Για παράδειγμα, το λεξικό του Germano (1622), βασισμένο στο ιδίωμα της Χίου, περιέχει σημαντικό διαλεκτικό υλικό. Ομοίως, και ο κρητικός Γεράσιμος Βλάχος (1659) συμπεριλαμβάνει μεγάλο αριθμό κρητικών λέξεων στο λεξικό του, όπως *ἀποδιαφώτισμα* (=όρθρος), *ἀπονοῦμαι* (=απειλώ), *ἀτζικνίδα* (=τσουκνίδα), *βόθωνας* (=βόθρος), οι οποίες απαντούν με την ίδια μορφή και σημασία και σήμερα στο κρητικό ιδίωμα (βλ. αντίστοιχα λήμματα στο *Λεξικό Πάγκαλου*). Εντούτοις, αυτά τα λεξικά δεν θα εξετασθούν στην παρούσα εργασία, καθώς δεν ανήκουν στην αμιγώς διαλεκτική λεξικογραφία.

Οι πρώτες ουσιαστικά εκδόσεις διαλεκτικής λεξικογραφίας⁸ ήταν γλωσσάρια τα οποία κυκλοφόρησαν είτε αυτοτελώς είτε εντεταγμένα σε περιοδικά και βιβλία, όπως π.χ. το *Χιακόν Γλωσσάριον* του Α.Γ. Πασπάτη (1888), το γλωσσάριο του Α. Σακελλαρίου στα *Κυπριακά* (Β' τόμ., 1891) και τα *Ζῶντα μνημεία τῆς ἀνὰ τὸν Πόντον ιδιωτικῆς* του Ι. Βαλαβάνη (1892).

6. Βλ. Ξυδόπουλος (2008: 327). Την τεράστια συμβολή του έργου στη θεμελίωση της ν.ε. λεξικογραφίας αναγνωρίζει και ο Μπαμπινιώτης (2012⁴: 49).
7. Για τη λεξικογραφική παραγωγή του 17ου-20ου αι. βλ. *ΙΛΝΕ Α'*, ε'-ζ', καθώς και σχετικό πίνακα στον ΑΚ.
8. Για τις πρώτες εκδόσεις διαλεκτικών λεξικών και γλωσσάρων, βλ. *ΙΛΝΕ Α'*, στ'-ζ'.

3. Επισκόπηση της ελληνικής και της διεθνούς διαλεκτικής λεξικογραφίας

Η έκδοση τόσο των παραπάνω γλωσσαρίων όσο και η έκδοση του Α' τόμου του *LANE* (1933) θεωρούνται ορόσημα, καθώς στο ενδιάμεσο χρονικό διάστημα εκδόθηκαν σημαντικά διαλεκτικά λεξικά, όπως το *Λεξικόν Ιστορικών και Λαογραφικών Ζακύνθου* του Ζώη (1898-1916), το *Λεξικόν τῆς Τσακωνικῆς Διαλέκτου* του Δέφνερ (1923), και το *Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Gräzität* του Rohlf's (1930).

Ωστόσο, χρυσή εποχή εν γένει της ελληνικής λεξικογραφίας χαρακτηρίζονται οι δεκαετίες 1930-1950.⁹ Σε αυτό το διάστημα εκδόθηκε το *Λεξικό Βλαστού Συνώνυμα και Συγγενικά: Τέχνες και Σύνεργα* (1931), το οποίο περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό διαλεκτικών και λογοτεχνικών όρων. Δύο χρόνια αργότερα εκδίδεται και ο πρώτος τόμος του *LANE* (1933) (βλ. παραπάνω).

Πρέπει να τονιστεί ότι σημαντικά επιστημονικά διαλεκτικά λεξικά γεννήθηκαν από τους κόλπους του *LANE*, όπως το *Λεξικό Καραναστάση* (1984-1992) για την Κατωιταλική και το *Λεξικό Κωστάκη* (1986-1987) για την Τσακωνική, ενώ συντάχθηκαν και γλωσσάρια όπως αυτά που εκδόθηκαν υπό την επιμέλεια της Θ. Κυπρή από το Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών Κύπρου τη δεκαετία 1979-1989 και περιλαμβάνουν υλικό που συγκεντρώθηκε από επιτόπιες έρευνες με σκοπό να ενταχθεί στο *LANE*.

Εν γένει η ελληνική διαλεκτική λεξικογραφική παραγωγή από τις πρώτες εκδόσεις μέχρι τη δεκαετία του '80 παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά: α) η σύνταξη των λεξικογραφικών έργων γίνεται κατεξοχήν από φιλόλογους και λιγότερο από γλωσσολόγους, β) η σύνταξη αρκετών έργων γίνεται από σημαντικά ιδρύματα και δεν αποσκοπούν στο εμπορικό κέρδος, γ) τα διαλεκτικά λεξικά δεν απευθύνονται στον μέσο χρήστη αλλά στον ειδικό επιστήμονα

9. Για αυτή την περίοδο βλ. Μπαμπινιώτης (2012⁴: 48-52).

δ) στόχο έχουν την ανάδειξη της ιστορίας και όχι της χρήσης της διαλέκτου. Η ιστορικότητα μιας γεωγραφικής ποικιλίας δεν αναδεικνύεται μόνο μέσω της ετυμολογίας αλλά και με την σύνδεση της λεξικογραφικής παραγωγής και με άλλους φιλολογικούς κλάδους. Άλλωστε συχνά οι πρώτοι συλλογείς διαλεκτικού υλικού και λεξικογράφοι ήταν λαογράφοι, οπότε και η λεξικογραφική πρακτική ήταν ανάλογη με την ειδίκευση των συντακτών της (βλ. Κατσογιάννου 2008: 651, 654).

Από τη δεκαετία του '80 μέχρι σήμερα, η ν.ε. λεξικογραφική παραγωγή είναι πλουσιότερη, καθώς αυξήθηκε εξαιρετικά το ενδιαφέρον για τα τοπικά ιδιώματα. Αυτό οφείλεται κατά πολύ στην άρση του ιδεολογήματος ότι οι γεωγραφικές ποικιλίες που αποκλίνουν από την επίσημη γλώσσα είναι κατώτερες και γι' αυτό ανάξιες επιστημονικής μελέτης. Αν και λεξικά που συγκεντρώνουν τα χαρακτηριστικά που περιγράφηκαν πιο πάνω συνεχίζουν να υπάρχουν, η αύξηση ενδιαφέροντος για την διαλεκτική λεξικογραφία οδηγεί σε παραγωγή πληθώρας έργων, με τα ακόλουθα νέα γνωρίσματα:

α) τάση εκλαΐκευσης του αντικειμένου: πολλά απ' αυτά τα λεξικογραφικά έργα είναι απλώς γλωσσάρια,¹⁰ που παραθέτουν μόνο τον διαλεκτικό τύπο και τον ισοδύναμο του στην Κοινή Νέα Ελληνική. Λιγιστά δε είναι αυτά με εκτενέστερα ερμηνεύματα, ενώ ακόμη λιγότερα είναι όσα περιλαμβάνουν στα λήμματά τους ετυμολογικές, μορφολογικές κ.τ.ό. πληροφορίες¹¹,

β) οι περισσότεροι συγγραφείς δεν είναι ειδικευμένοι στο αντικείμενο, αλλά πολλοί απ' αυτούς είτε είναι φυσικοί ομιλητές είτε έχουν βιωματική σχέση με τη γεωγραφική ποικιλία που μελετούν,

10. Για τον προσδιορισμό των γλωσσάρων βλ. Ξυδόπουλος (2008: 342), Ξυδόπουλος (2011: 97).

11. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι κατά την προηγούμενη περίοδο δεν υπήρχαν ερασιτεχνικά γλωσσάρια, απλώς ο όγκος τους αυξάνεται σημαντικά από την δεκαετία του '80 και μετά.

3. Επισκόπηση της ελληνικής και της διεθνούς διαλεκτικής λεξικογραφίας
- γ) στο πλαίσιο διάσωσης της πολιτιστικής κληρονομιάς, διάφορες τοπικές οργανώσεις εμφανίζονται ως εκδότες, ενώ παράλληλα αυξάνονται και οι περιπτώσεις αυτοέκδοσης (βλ. και Κατσογιάννου 2008: 654).

Όπως αποδεικνύουν τα ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα τόσο από τη ν.ε. λεξικογραφική παραγωγή όσο και από τις γραμματικές περιγραφές, οι καλύτερα μελετημένες ν.ε. γεωγραφικές ποικιλίες είναι η Κατωιταλική, η Ποντιακή, η Καππαδοκική, η Τσακωνική και η Κρητική. Η επιλογή των συγκεκριμένων ποικιλιών για μελέτη οφείλεται κατά κύριο λόγο σε ιδεολογικούς και κοινωνιογλωσσικούς λόγους.¹² Δόθηκε έμφαση στη μελέτη ποικιλιών που:

- α) διαφοροποιούνται κατά πολύ από την επίσημη γλώσσα (δηλ. οι ποικιλίες που παραδοσιακά χαρακτηρίζονται «διάλεκτοι» σε αντίθεση με τα «ιδιώματα») και γι' αυτό έχουν μεγάλο ερευνητικό ενδιαφέρον. Για παράδειγμα, η σύνδεση της Τσακωνικής με την αρχαία λακωνική Δωρική έκανε επιβεβλημένη την επιστημονική μελέτη της πρώτης,
- β) μιλήθηκαν για μεγάλο χρονικό διάστημα σε μη ελληνόφωνο περιβάλλον, όπως συνέβη στη περίπτωση της Κατωιταλικής, της Καππαδοκικής και της Ποντιακής. Η επιστημονική ενασχόληση με τις ποικιλίες αυτές, επομένως, αποσκοπούσε αφενός μεν στην διάσωσή τους πριν περιέλθουν σε πλήρη λήθη, και αφετέρου στην κατάδειξη της ελληνικότητάς τους (Κατσογιάννου 2008: 661, πβ. Marellο 2004: 351). Έτσι, η Κατσογιάννου (2008: 656), αναφερόμενη στη μελέτη της Κατωιταλικής, σημειώνει ότι αυτή έχει μελε-

12. Σύμφωνα με την Κατσογιάννου (2008: 660), η έλλειψη λεξικογραφικών έργων για μια γεωγραφική ποικιλία μπορεί να οφείλεται σε πολιτικούς λόγους. Για παράδειγμα, δεν μελετάται η ενδοδιαλεκτική διαφοροποίηση της Κυπριακής, γιατί η ανάδειξη της σχέσης της Κυπριακής με την Κοινή Νέα Ελληνική αποτελεί από πολιτική άποψη σημαντικότερο ζήτημα από τη μελέτη των επιμέρους ιδιωμάτων της.

τηθεί σε βάθος, αν και οι ομιλητές της δεν ξεπερνούν σήμερα τους 2000, γιατί αυτή η διάλεκτος αποτελεί «κοινωνιογλωσσικό αξιόπεριεργο»,

γ) έχουν κοινωνιογλωσσικό κύρος. Τέτοια περίπτωση αποτελεί το κρητικό ιδίωμα, το οποίο αντλεί το κύρος του από την μεγάλη και πανελληνίως αναγνωρισμένη λογοτεχνική παραγωγή του.

Τέλος, πρέπει να επισημάνουμε ότι η ν.ε. διαλεκτική λεξικογραφία δεν διαθέτει γλωσσικούς άτλαντες, με μοναδική εξαίρεση τον *Άτλαντα της Κρήτης* του Κοντοσόπουλου (1988). Επίσης, η διαλεκτική λεξικογραφική παραγωγή είναι στο σύνολο της έντυπη (με ελάχιστες εξαιρέσεις¹³).

3.2. Διεθνής διαλεκτική λεξικογραφία

3.2.1. Αγγλία και ποικιλίες της Αγγλικής

Έργο-σταθμό για τη διαλεκτική λεξικογραφία και πρότυπο για ανάλογες λεξικογραφικές εργασίες αποτελεί το 6τομο *English Dialect Dictionary* (1898-1905) (*EDD*) του Joseph Wright. Περιλαμβάνει 70000 λήμματα και βασίστηκε στις διαλεκτολογικές μελέτες που εκπονήθηκαν από την Αγγλική Διαλεκτολογική Εταιρεία (1873-1896), σε πολυάριθμα τοπικά γλωσσάρια, σε ανέκδοτες πηγές τοπικών συγγραφέων και σε προφορικό υλικό προερχόμενο από τοπικούς πληροφορητές.¹⁴ Ως προς το λημματολόγιό του, το *EDD*

13. Σε ηλεκτρονική μορφή από το 1998 έως το 2002 διατέθηκε το *The graecanic lexicon* (βλ. Κουτσογεωργακοπούλου *et al.* 1999), ενώ διαδικτυακά είναι ανηρτημένα αρκετά γλωσσάρια συνταγμένα από ερασιτέχνες (βλ. Κατσούδα στον παρόντα τόμο). Μια διαλεκτική λεξιλογική βάση δεδομένων ελεύθερα προσβάσιμη στο διαδίκτυο προσφέρει για την Κυπριακή το Πανεπιστήμιο Κύπρου (βλ. Κατσογιάννου 2007: 16-20, Κατσογιάννου 2008: 661).

14. Βλ. Wright (1898: v-viii)· Markus (2007: 3, §1.3), Durkin (2009: 1-5), Γιακουμάκη *et al.* (2004: 3).

3. Επισκόπηση της ελληνικής και της διεθνούς διαλεκτικής λεξικογραφίας δεν περιλαμβάνει, όπως ρητά διατυπώνει, λέξεις της κοινής γραφομένης Αγγλικής, εφόσον αυτές διαφέρουν κατά τόπους μόνο ως την προφορά κι όχι ως προς τη σημασία (Wright 1898: v).

Η μικροδομή του θεωρείται επαρκέστατη και υποδειγματική για άλλα ανάλογα έργα. Συγκεκριμένα, κάθε λήμμα διακρίνεται στα ακόλουθα πεδία:

- 1) λήμμα-κεφαλίδα,
- 2) γραμματικό είδος,
- 3) λεξικογραφικούς χαρακτηρισμούς χρήσης,
- 4) γεωγραφική κατανομή
- 5) φωνητική μεταγραφή σε δικό του φωνολογικό σύστημα και όχι στο Διεθνές Φωνολογικό Αλφάβητο, ενώ ακολουθούν
- 6) ο ορισμός,
- 7) οι αρχειακές παραπομπές και
- 8) τα σχόλια και οι διαπαραπομπές.¹⁵

Κατά την περίοδο 2006-2010, το Πανεπιστήμιο του Innsbruck ανέλαβε την υλοποίηση του προγράμματος *SPEED* (*Spoken English in Early Dialects*) για τη δημιουργία ψηφιοποιημένης μορφής του *EDD*, μια σημαντική συμβολή στην αγγλική διαλεκτολογία. Βασικός στόχος του προγράμματος είναι η βελτίωση της λειτουργικότητας του λεξικού με την παράλληλη βελτίωση των φίλτρων αναζήτησης αναφορικά με τη φωνητική, τις πηγές, καθώς και τη χρονολόγηση. Το *SPEED* έχει και έναν απώτερο ερευνητικό στόχο: μετά από την αξιοποίηση μεγάλου αριθμού εργασιών, το ενδιαφέρον θα επικεντρωθεί στη μελέτη των τυπικών διαλεκτικών δομών και κοινωνιογλωσσικών σχημάτων, της φρασεολογίας, των υπερτεμαχιακών φαινομένων, σχημάτων λόγου κ.ά.¹⁶

15. Για τη μικροδομή του *EDD*, βλ. Markus (2007: 5, 6, § 2-3.1) και Ξυδόπουλος (2011: 99).

16. Για το πρόγραμμα *SPEED* βλ. την ιστοσελίδα του.

Επιπλέον, η αγγλική λεξικογραφική παραγωγή¹⁷ έχει να επιδείξει και μεγάλο αριθμό διαλεκτικών ατλάντων: για τις αγγλικές διαλέκτους αντιπροσωπευτικοί είναι οι άτλαντες των Orton, Sanderson και Widdowson (1978) και των Upton και Widdowson (2006).

Ορισμένες τοπικές παραλλαγές της Αγγλικής όπως η Σκωτική και η Ιρλανδική, καθώς και οι ευρύτερες γεωγραφικές ποικιλίες της Αγγλικής των πάσαι ποτέ αποικιών (Αμερικής, Καναδά, Αυστραλίας, Ν. Αφρικής) αντιπροσωπεύονται από δικά τους λεξικά (βλ. Prendergast 1998: 275-292, Bailey 2009, Dareau και McLeod 2009).

3.2.1.1. Η Αγγλική της Σκωτίας

Για να καταφανεί η εξέλιξη της Αγγλικής στο πέρασμα των αιώνων, ο W. Craigie (συνεκδότης του *OED*) πρότεινε το 1919 στην *Philological Society* τη δημιουργία συμπληρωματικών λεξικογραφικών έργων. Ένα τέτοιο έργο αποτέλεσε το δωδεκάτομο *Dictionary of the older Scottish Tongue (DOST 1931-2002)*, του οποίου η λεξικογραφική ύλη καλύπτει την περίοδο από τον 12ο αι. μέχρι το 1700. Το *DOST* με τη σειρά του έδωσε το έναυσμα για τη συγκρότηση ενός σύγχρονου εθνικού σκωτικού λεξικού, του *Scottish National Dictionary (SND)* (1931-1976). Το εν λόγω λεξικό περιλαμβάνει διαλεκτικό υλικό περιοχών οι οποίες χαρτογραφούνται βάσει της προφοράς τους στον πρώτο τόμο του *SND*. Δεδομένων των προβλημάτων τυποποίησης της ορθογραφίας, κάθε λήμμα-κεφαλίδα λημματογραφείται σε κεφαλαιογράμματη γραφή, ενώ κατόπιν ακολουθούν όλες οι ορθογραφικές ποικιλίες. Τα λήμματα-κεφαλίδες μεταγράφονται στο ΔΦΑ, μόνο όταν η προφορά τους διαφοροποιείται από τη συμβατική αγγλική προφορά, ενώ τα παράγωγα, τα σύνθετα και οι φράσεις τυγχάνουν λεξικογραφικής επεξεργασίας σε αριθμημένη υποενότητα του λήμματος (βλ. Dareau και McLeod 2009: 307-323).

17. Για την αγγλική διαλεκτολογική λεξικογραφία (*EDD* και άτλαντες), βλ. Penhallurick (2009).

3. Επισκόπηση της ελληνικής και της διεθνούς διαλεκτικής λεξικογραφίας
- Τέλος, για τις διαλέκτους της Σκωτίας και της Ουαλίας υπάρχουν οι άτλαντες του McIntosh (1952), των Mather και Speitel (1975), (1977), (1986) και του Thomas (1973).

3.2.1.2. Η Αγγλική των ΗΠΑ

Για τα αγγλικά της Αμερικής, ήδη από τον 19ο αι. αρκετές είναι οι εκδόσεις ερασιτεχνικών και επιστημονικών λεξικών (βλ. Bailey 2009: 281-286). Ανάμεσα στα σημαντικά επιστημονικά λεξικά ανήκει το 4τομο *Dictionary of American English (DAE)* των Craigie και Hulbert (1938-1944) και το *A Dictionary of Americanisms on Historical Principles (DA)* του Mathews (1951). Ωστόσο, τη σπουδαιότερη διαλεκτική εργασία υποδομής για τα αγγλικά της Αμερικής αποτελεί το *Dictionary of American Regional English (DARE)* της Αμερικανικής Διαλεκτολογικής Εταιρείας (*American Dialect Society*). Η έκδοσή του ξεκίνησε το 1975 και έκτοτε εκδόθηκαν 5 τόμοι· ο έκτος και τελευταίος αναμένεται το 2013.

Το *DARE* παραθέτει μόνο τους κατά τόπους διαλεκτικούς αμερικανικούς τύπους. Το υλικό του προέρχεται από τις συνεντεύξεις 2777 ατόμων με επιτόπια έρευνα στις 50 πολιτείες των ΗΠΑ και από ποικίλια κείμενα από την εποχή των πρώτων αποικιών μέχρι σήμερα. Η έρευνα στηρίζεται στα ερωτηματολόγια που απάντησαν 2777 άτομα και στις ηχογραφήσεις 1843 ατόμων, τα οποία διάβαζαν την ιστορία «Arthur the Rat».

Ως προς τη μικροδομή του σημειώνουμε ότι μετά το λήμμα-κεφαλίδα παρατίθενται η μορφολογική ποικιλία της λέξης, η ετυμολογία της, η γεωγραφική κατανομή όλων των τύπων, οι κοινωνικοί χαρακτηρισμοί, ο ορισμός, ενώ με χρονολογική σειρά μετά τον ορισμό δίνονται παραδείγματα χρήσεων από τις περίπου 13000 γραπτές πηγές, καθώς και ο αριθμός των πληροφορητών που έχουν δώσει απάντηση από μια περιοχή. Πολύ ενδιαφέρουσα είναι η καταγραφή ακόμη και των μεμονωμένων απαντήσεων, οι οποίες συνοδεύονται πάντα από τον κωδικό του πληροφορητή. Τα στοιχεία για το φύλο, την ηλικία,

τη μόρφωση των πληροφορητών καταγράφονται πλήρως και περιέχονται στον πρώτο τόμο. Επίσης, σημειώνονται και τα αριθμητικά δεδομένα που δικαιολογούν έναν λεξικογραφικό χαρακτηρισμό. Κάθε λήμμα συνοδεύεται και από έναν μικρό χάρτη με τη γεωγραφική έκταση του λήμματος.¹⁸

Όσον αφορά τους διαλεκτικούς άτλαντες, οι ΗΠΑ διαθέτουν άλλο ένα μεγάλο έργο, τον *Linguistic Atlas of the United States and Canada*, το οποίο ξεκίνησε το 1930 υπό την εποπτεία του Hans Kurath. Λόγω της τεράστιας έκτασης που θα έπρεπε να καλύψει το έργο, η έρευνα διαιρέθηκε σε περιφέρειες. Πρώτα συντάχθηκε ο *Γλωσσικός Άτλας της Νέας Αγγλίας* (Kurath *et al.* 1939-1943) και ακολούθησαν άλλοι για τις υπόλοιπες ευρύτερες περιοχές των ΗΠΑ: Kurath (1949), Atwood (1953), Kurath, Raven και McDavid (1961), Allen (1976), ενώ το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε με το 7τομο έργο *Γλωσσικός Άτλας των Πολιτειών του Κόλπου του Μεξικού* (Pederson *et al.* 1986-1992), το οποίο αποτελεί έργο αναφοράς, καθώς είναι αποτέλεσμα πολλών τεχνολογικών καινοτομιών, ενώ η συνέπεια των φωνητικών μεταγραφών του χαρακτηρίζεται αξιοθαύμαστη.¹⁹

3.2.1.3. Η Αγγλική του Καναδά

Σταθμός για την ιστορική λεξικογραφία του Καναδά αλλά και εν γένει για την καναδική λεξικογραφία αποτέλεσε η έκδοση του *Dictionary of Canadianisms on Historical Principles (DCHP)*²⁰ (Avis *et al.* 1967) το οποίο εκδόθηκε το 1967, 13 χρόνια μετά τη σύλληψη της ιδέας για τη σύνταξη ενός ιστορικού λεξικού κατά την εναρκτήρια συνάντηση

18. Για τη μέθοδο, τις πηγές και τη δομή του *DARE*, βλ. την ιστοσελίδα του, καθώς και Schneidmesser (1988: 34-37), Γιακουμάκη *et al.* (2004: 4).

19. Για τους διαλεκτικούς Άτλαντες των ΗΠΑ, βλ. Chambers-Trudgill (2011: 36-38).

20. Για το *DCHP*, βλ. την ιστοσελίδα του και Dollinger (2006).

3. Επισκόπηση της ελληνικής και της διεθνούς διαλεκτικής λεξικογραφίας

της Καναδικής Γλωσσολογικής Εταιρείας (*Canadian Linguistic Association*). Από το 2005 ξεκίνησε η ψηφιοποιημένη επανέκδοση του λεξικού, στο πλαίσιο ενός προγράμματος (*DCHP-2*) του Εργαστηρίου της Καναδικής Αγγλικής (*Canadian English Laboratory*) στο Πανεπιστήμιο της Βρετανικής Κολομβίας, με κύριους στόχους τη συμπλήρωση λημμάτων, την απομάκρυνση παρωχημένων πλέον λημμάτων, την αναθεώρηση ετυμολογήσεων και τη βελτίωση των ορισμών. Για παράδειγμα, το *DCHP-2* θα αξιοποιήσει 40000 δελτία τα οποία δεν έχουν ληφθεί υπ' όψιν του *DCHP* (Dollinger 2006, §3).

Η επανέκδοση προβλέπεται να είναι έτοιμη το 2013-2014. Άρρηκτα συνδεδεμένη με αυτό το πρόγραμμα είναι και η δημιουργία της *Τράπεζας δεδομένων της Καναδικής Αγγλικής* (*Bank of Canadian English*) (*BCE*), που θα αποτελεί μια μεγάλη βάση δεδομένων, η οποία θα περιλαμβάνει συνολικά 4.5 εκατομμύρια λέξεις, τόσο από πηγές γραπτού και προφορικού λόγου, όσο και από παλαιότερες γλωσσικές φάσεις (από το 1498 μέχρι σήμερα), με απώτερο στόχο να αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο για τη μελέτη των αγγλικών της βόρειας Αμερικής (βλ. Dollinger 2006, §3.2).

Το Τμήμα Γλωσσολογίας του Memorial University της Νέας Γης (*Newfoundland*) εκπονεί το πρόγραμμα *The Online Dialect Atlas of Newfoundland and Labrador English (DANL)*²¹ για τη δημιουργία ενός ηλεκτρονικού διαδραστικού άτλαντα, προσιτού τόσο στους ειδικούς όσο και στο ευρύ κοινό, ώστε να μελετηθεί η γεωγραφική κατανομή των παραδοσιακών χαρακτηριστικών του λεξιλογίου και της μορφολογίας της Νέας Γης και του Λαμπραντόρ. Σύμφωνα με το πρόγραμμα, θα χαρτογραφηθούν τα δεδομένα από τις ηχογραφημένες συνεντεύξεις που έδωσαν ηλικιωμένοι πληροφορητές αγροτικών κοινοτήτων κατά την περίοδο 1960-1982, ενώ στην τελική φάση θα προστεθούν και τα δεδομένα από τις πηγές. Τα δεδομένα των φωνητικών

21. Για το *DANL*, βλ την ιστοσελίδα του και Wandl-Vogt (2010: 46).

και μορφοσυντακτικών χαρακτηριστικών προέρχονται από 72 παραλιακές κοινότητες, ενώ το λεξιλόγιο από τις απαντήσεις στα ερωτηματολόγια που έδωσαν 126 πληροφορητές από 21 αντιπροσωπευτικές κοινότητες της επαρχίας.

3.2.1.4. Η Αγγλική της Αυστραλίας

Οι πρώτες εκδόσεις λεξικών για τα αγγλικά της Αυστραλίας κάνουν την εμφάνισή τους στα τέλη του 19ου (βλ. Bailey 2009: 292-296). Το 1898 εκδόθηκε το *Austral English: A Dictionary of Australasian Words, Phrases and Usages* (APA) του Morris, όπου καταγράφονται τα αγγλικά της Αυστραλίας, της Τασμανίας και της Νέας Ζηλανδίας.²² Έργο αναφοράς των αγγλικών της Αυστραλίας αποτελεί το *Λεξικό Macquarie* του Delbridge (1981), ενώ σε εθνικό επίπεδο εκδόθηκε το *Australian National Dictionary* (AND) (1988), το οποίο διατίθεται διαδικτυακά. Το AND είναι ένα ιστορικό λεξικό που παρουσιάζει την εξέλιξη του λεξιλογίου της Αυστραλίας από την πρώτη χρήση κάθε λέξης μέχρι σήμερα. Δεν περιέχει φωνητικές μεταγραφές αλλά κατατάσσει χρονολογικά τις πηγές του. Η έκδοση του AND οδήγησε με τη σειρά του στην ίδρυση του Κέντρου του Αυστραλιανού Εθνικού Λεξικού, με σκοπό τη συνέχιση της έρευνας και την έκδοση και άλλων λεξικών. Συνέχεια, λοιπόν, του AND θεωρείται το *Australian Oxford Dictionary* (2004) (AOD).

Η αυστραλιανή ήπειρος έχει να επιδείξει ένα υπόδειγμα Άτλαντα, πολύ φιλικού στον χρήστη, τον *Australian Word Map* (AWM)²³, ο οποίος προέκυψε από τη συνεργασία της Αυστραλιανής Ραδιοφωνικής Εταιρείας ABC (Australian Broadcasting Corporation) με το *Λεξικό Macquarie* (1981), και διατίθεται σε ηλεκτρονική μορφή από

22. Για τη λεξικογραφική παραγωγή της Νέας Ζηλανδίας, βλ. Bailey (2009: 295- 296).

23. Για το *Australian Word Map*, βλ. την ιστοσελίδα του και Butler (2003: 1-2), Wandl-Vogt (2010: 46).

3. Επισκόπηση της ελληνικής και της διεθνούς διαλεκτικής λεξικογραφίας το 2003. Έξι χιλιάδες επιλεγμένοι πληροφορητές βοήθησαν, με τα ελεγμένα από τους εκδότες σχόλιά τους, στην καταγραφή ιδιωτισμών και ιδιωματισμών που έδιναν την εντύπωση μέχρι τότε ότι ανήκαν απλώς στην ατομική ιδιόλεκτο κάποιων ομιλητών.

3.2.2. Γαλλία και γαλλικά του Καναδά

Η Γαλλία, πέραν του εθνικού της λεξικού *Le Dictionnaire de l'Academie françoise*, του οποίου η ένατη έκδοση είναι σε εξέλιξη και διατίθεται στο διαδίκτυο, και το οποίο βεβαίως δεν περιέχει διαλεκτικά δεδομένα, δεν διαθέτει έργο ανάλογο με το *LANE*: η προσπάθεια της Ακαδημίας να συντάξει ένα ιστορικό λεξικό της Γαλλικής απέτυχε, καθώς ολοκληρώθηκε μόνο το γράμμα Α.

Παρά την απουσία ενός ιστορικού λεξικού, η παραγωγή λεξικών –ήδη από τον 19ο αι.– για μεμονωμένους τόπους ή μια μικροπεριοχή είναι μεγάλη (βλ. Rézeau 1990). Όμως, και στην περίπτωση της Γαλλίας υπάρχουν παραδείγματα ανολοκλήρωτων λεξικογραφικών έργων, λόγω σοβαρών κυρίως μεθοδολογικών προβλημάτων, όπως το *Dictionnaire de l'ouest-wallon* (1985-).

Οπωσδήποτε πρέπει να γίνει ειδική αναφορά στον 9τομο Άτλαντα, στον *Atlas Linguistique de la France (ALF)* –γνωστό και ως *Atlas Gillieron*– ο οποίος εκδόθηκε την περίοδο 1902-1910 και καλύπτει 2000 λεξιλογικά στοιχεία από 700 πληροφορητές που απάντησαν σε προφορικά ερωτηματολόγια. Τα ερωτηματολόγια του *ALF* περιλαμβάνουν μεμονωμένες δημόδεις λέξεις, ομαδοποιημένες ανά σημασία και επιλεγμένες, ώστε να αναδειχθούν α) οι φωνητικοί νόμοι που διέπουν τα ιδιώματα, β) λέξεις ρομανικής προέλευσης και γ) φράσεις που αναδεικνύουν τις μορφοσυντακτικές λειτουργίες των λέξεων (*ALF* 1902, 4-5).²⁴

24. Βλ. επίσης Delais-Roussarie και Durand (2003: 17-18), Chambers και Trudgill (2011: 35-36).

Όσον αφορά τη Γαλλική σε άλλες χώρες, ειδική αναφορά πρέπει να γίνει στη Γαλλική του Καναδά, για την οποία διατίθενται πολλά γενικά και ειδικά λεξικά, συνταγμένα από ειδικούς αλλά και από ερασιτέχνες, δίγλωσσα στην πλειονότητά τους με γλώσσα-στόχο την Αγγλική. Ενδεικτικώς, παραθέτουμε το *NTC's Dictionary of Canadian French* (1991) των Robinson και Smith, στο οποίο οι φωνητικές μεταγραφές των λημμάτων έχουν γίνει βάσει του ΔΦΑ.

3.2.3. Γερμανία

Σε εθνικό επίπεδο, η Γερμανία εκπροσωπείται από το πολύτομο ιστορικό λεξικό *Deutsches Wörterbuch (DWB)* των J. και W. Grimm. Το εν λόγω λεξικό, αν και δεν περιέχει στη λεξικογραφική του ύλη διαλεκτικό υλικό, αποτέλεσε ένα από τα πρότυπα του *IANE*.

Αμιγώς διαλεκτικό λεξικό αποτελεί το *Βαυαρικό Λεξικό (Das Bayerische Wörterbuch)*²⁵ της Βαυαρικής Ακαδημίας Επιστημών (*BWB*), το οποίο ξεκίνησε το 1913. Το διάστημα 1913-1940 συνετάχθησαν και διανεμήθηκαν ερωτηματολόγια από διαφορετικά λεξιλογικά πεδία, ενώ έγιναν και επιτόπιες αποστολές. Το 1947 άρχισε η αποδελτίωση πηγών από τον 8ο-9ο αι., γραμματικών, λεξικών και έργων διαλεκτικής λογοτεχνίας κτλ., ενώ το 1958 άρχισε να συγκροτείται το λημματολόγιο. Η σύνταξη της έντυπης μορφής του *BWB* ξεκίνησε μόλις το 1995 και μέχρι το 2008 εκδόθηκαν 14 τεύχη που αποτελούν τους 2 πρώτους τόμους (Α-Β). Στο συντακτικό άρθρο δίνεται η σημασία, η γεωγραφική κατανομή, η ετυμολογία, η προφορά, η γραμματική κατηγορία, η χρήση της λέξης μέσα σε πρόταση, η επισήμανση αν η λέξη απαντά και σε άλλα λεξικά, ενώ το γλωσσικό υλικό συχνά συμπληρώνεται και από λαογραφικές πληροφορίες.

25. Για το *BWB* βλ. την ιστοσελίδα του.

3. Επισκόπηση της ελληνικής και της διεθνούς διαλεκτικής λεξικογραφίας

Πέραν αυτών, η γερμανική λεξικογραφία έχει να επιδείξει και μεγάλα διαλεκτικά λεξικά ανά ευρύτερες περιοχές (Κάτω Σαξονία, Θουριγγία, κ.α.) που υποδιαιρούνται σε δεκάδες τοπικά ιδιώματα (βλ. Moulin 2010). Μάλιστα από το 2003 βρίσκεται σε εξέλιξη πρόγραμμα του Πανεπιστημίου του Trier με σκοπό την ψηφιοποίηση πολλών διαλεκτικών λεξικών, ενώ ο άτλαντας του Wenker (1888-1923) (*Deutscher Sprachatlas - DSA*) ψηφιοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος *Digitaler Wenker-Atlas (DiWA)*.²⁶ Τέλος θα πρέπει να επισημανθεί η πλούσια παραγωγή μεταλεξικογραφικών μελετών στον χώρο της διαλεκτικής λεξικογραφίας στη Γερμανία.²⁷

3.2.4. Αυστρία

Το λεξικό των βαυαρικών διαλέκτων της Αυστρίας (*Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich - WBÖ*)²⁸ της Αυστριακής Ακαδημίας Επιστημών αποτελεί τμήμα που αποσπάστηκε από το *Βαυαρικό Λεξικό* (βλ. παραπάνω) με το οποίο είχε κοινή πορεία μέχρι το 1963. Έως το 2009 εκδόθηκαν 4 τόμοι για τα γράμματα A, B/P, C, D/T και έξι τεύχη του 5ου τόμου (*deu - Tiwasper*). Η έκδοση παραβίασε την αλφαβητική σειρά, γεγονός όμως το οποίο δικαιολογείται λόγω της συχνής εναλλαγής των B/P και D/T στους διαλεκτικούς τύπους. Συνολικά προβλέπονται 12 τόμοι, η ολοκλήρωση των οποίων τοποθετείται στο 2020. Από τον 5ο τόμο κ.ε. αποφασίστηκε η σύντμηση της λεξικογραφικής ύλης, με σκοπό τον περιορισμό τόσο του όγκου του έργου όσο και του χρόνου σύνταξής του (*Straffungskonzept* 1993). Το 1993 ξεκίνησε το πρόγραμμα “Δεδομένα των βαυαρικών διαλέκτων της Αυστρίας” (*Daten der bairischen Mundarten in Österreich*) (*DBÖ*) με

26. Για τα προγράμματα *DFG* και *DiWa*, βλ. Wandl-Vogt (2010: 45).

27. Βλ. ενδεικτικά Friebertshauer (1976), Friebertshauer (1986), Bremer και Hildebrandt (1996).

28. Για το *WBÖ*, βλ. Geyer (2000), Wandl-Vogt (2010: 37).

στόχο την ψηφιοποίηση του αρχείου, μιας βάσης τοπωνυμίων και των δεδομένων από τη διαλεκτική λογοτεχνία, καθώς και γλωσσαρίων.

Η δομή των λημμάτων του *WBÖ* είναι η ακόλουθη:²⁹ μετά το λήμμα-κεφαλίδα δίνεται η γεωγραφική κατανομή, και ακολουθεί η γραμματική πληροφορία και η ετυμολογία. Στο σημασιολογικό τμήμα, εκτός από τους ορισμούς καταγράφονται φράσεις, τραγούδια και ποιήματα, ενώ όλες οι πληροφορίες πριν τον 19ου αι. χρονολογούνται επακριβώς. Μόνο μέχρι τους πρώτους τόμους, παρατίθετο και η φωνητική μεταγραφή, η οποία γινόταν βάσει συμβατικού συστήματος και όχι βάσει του ΔΦΑ, ενώ στην πορεία παραγκωνίστηκε λόγω της συντετμημένης μορφής που πήρε το έργο μετά τον 5ο τόμο. Τέλος, πρέπει να προστεθεί ότι στο πλαίσιο της λεξικογραφικής οικονομίας τα σύνθετα συνεξετάζονται μέσα στο λήμμα της λέξης-βάσης από την οποία αυτά σχηματίζονται, ενώ πάντα στο τέλος κάθε λήμματος υπογράφει ο συντάκτης του.

3.2.5. Ελβετία

Το *Schweizerisches Idiotikon (SI)*³⁰ της Ελβετικής Ακαδημίας Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών εξετάζει τις γερμανικές διαλέκτους της Ελβετίας και της Βόρειας Ιταλίας από τον 13ο αι. έως και σήμερα. Η συλλογή υλικού άρχισε το 1862, ενώ το 1881 εκδόθηκε ο πρώτος τόμος. Μέχρι σήμερα έχουν εκδοθεί 15 τόμοι, ενώ από τον 16ο τόμο, ο οποίος βρίσκεται σε εξέλιξη με στόχο να ολοκληρωθεί το 2012, έχουν δημοσιευτεί τα τεύχη 203-220 (W-n έως W-z). Σύμφωνα με τον προγραμματισμό του, το *SI* θα τελειώσει το 2022 με την έκδοση του 17ου τόμου. Από το 2010 το λεξικό διατίθεται διαδικτυακά και σε ψηφιοποιημένη μορφή.

29. Για τη δομή του λήμματος του *WBÖ*, βλ. Wandl-Vogt (2010: 37-40).

30. Για το *SI* βλ. την ιστοσελίδα του.

3. Επισκόπηση της ελληνικής και της διεθνούς διαλεκτικής λεξικογραφίας

Πηγές του αποτελούν οι γραπτές ιστορικές πηγές από τον 13ο έως τον 18ο αι., καθώς και χειρόγραφα ιδιωτών, τοπικά λεξικά και η διαλεκτική λογοτεχνική παραγωγή. Μέχρι τον 3ο τόμο στη λεξικογραφητέα του ύλη ανήκαν μόνο εκείνες οι λέξεις της ελβετικής Γερμανικής που δεν υπάρχουν στο λεξικό της επίσημης Γερμανικής (Hochdeutsch). Η πρακτική αλλάζει από τον 4ο τόμο, στον οποίο περιλαμβάνεται πλέον όλο το λεξικό της ελβετικής γερμανικής διαλέκτου. Αν και η λημματοποίηση βασίζεται κατεξοχήν στην ετυμολογία, τα λήμματα που παρουσιάζουν ποικιλία ετεροιωμένων τύπων λημματοποιούνται με έναν πρωτότυπο τρόπο: η ληματογράφηση τους δεν γίνεται βάσει της αλφαβητικής σειράς των γραμμάτων της λέξης, αλλά βάσει της αλφαβητικής σειράς των συμφώνων, επειδή τα τελευταία υφίστανται λιγότερες διαφοροποιήσεις εν γένει από τα φωνήεντα. Έτσι το λήμμα Wurff (W_rff) προηγείται του Wargeli (W_rg).³¹

Το λεξικό *SI* θυμίζει σε φιλοσοφία και δομή το *IANE*³², αλλά επειδή απευθύνεται σε ευρύτερο κοινό, δεν περιλαμβάνει φωνητική απόδοση του λήμματος-κεφαλίδας και των τύπων. Μάλιστα, πριν τη λεπτομερή παράθεση του σημασιολογικού τμήματος προηγείται μια περίληψη των σημασιών χωρίς σημασιολογική ή ιστορική ιεραρχία. Και σ' αυτό το λεξικό τα παραδείγματα από τις πηγές παρατίθενται με απόλυτη χρονολογική σειρά. Στο ίδιο λήμμα συνεξετάζονται και οι σύνθετες λέξεις, ώστε ο χρήστης να έχει εποπτεία μιας ολόκληρης οικογένειας λέξεων. Για παράδειγμα, στο λήμμα *Wurz(el)* 'ρίζα' δίνεται μεγάλος αριθμός φυτολογικών ονομάτων παραγόμενων από αυτή τη λέξη. Στο τελευταίο τμήμα του λήμματος παρατίθενται λεπτομερείς γραμματικές πληροφορίες, η ετυμολογία της λέξης,

31. Για τη ληματογράφηση του *SI*, βλ. Landolt (2010: 411-41).

32. Όπως και στο *IANE*, μετά το λήμμα-κεφαλίδα του *SI* παρατίθενται οι τύποι με γεωγραφική κατανομή. Σημειώνονται οι λεξιλογικοί χαρακτηρισμοί γεωγραφικής κατανομής μετά τις σημασίες, ενώ τα συνώνυμα ακολουθούν μετά από κάθε σημασία.

καθώς και πληροφορίες για τη χρήση της λέξης ως ανθρωπωνυμίου ή τοπωνυμίου ή για τη μαρτυρία της λέξης ως δανείου σε άλλη γλώσσα.³³

Το 1907 γεννήθηκε με πρωτοβουλία του Carlo Salvioni το *Vocabolario dei dialetti della Svizzera Italiana* (VSI). Ο πρώτος τόμος εκδόθηκε το 1952 και μέχρι σήμερα έχουν κυκλοφορήσει συνολικά 5 τόμοι (a-cornagia). Η σύνταξη του VSI στηρίχτηκε στο αρχείο που δημιουργήθηκε από την αποδελτίωση ερωτηματολογίων του 19ου αιώνα και το οποίο εμπλουτίζεται συνεχώς από την αποδελτίωση χειρογράφων, επιτόπιων καταγραφών, αμέτρητων τοπικών εκδόσεων και συλλογών που εκπόνησαν ειδικοί ή ερασιτέχνες.³⁴

Το VSI μεταγράφει το λήμμα-κεφαλίδα σε δικό του σύστημα φωνητικής μεταγραφής, σημειώνει το γραμματικό είδος, και παραθέτει έναν σύντομο ορισμό, ενώ ακολουθούν οι τοπικές ποικιλίες με τη γεωγραφική κατανομή τους, χωρίς όμως να μεταγράφονται και αυτές φωνητικά. Μετά το τυπολογικό τμήμα, δίνεται η αρχική σημασία μαζί με παράδειγμα από το αρχείο με χρονολόγηση της αρχειακής πηγής. Αφού παρατεθούν όλες οι σημασίες του λήμματος, ακολουθεί η ετυμολογία της λέξης, καθώς και οι παραπομπές των πηγών που χρησιμοποιήθηκαν στο λήμμα.

3.2.6. Ισπανία και Ισπανική των αποικιών

Σε εθνικό επίπεδο η Ισπανία διαθέτει το *Diccionario de la Lengua Española* (DRAE) της Ισπανικής Βασιλικής Ακαδημίας. Η τελευταία, μετά από αρκετές προτάσεις για τη σύνταξη ενός ιστορικού λεξικού,

33. Για τη δομή του λήμματος του SI, βλ. την ιστοσελίδα του και Landolt (2010: 412).

34. Για το VSI, βλ. την εισαγωγή του 1ου τόμου που διατίθεται ηλεκτρονικά στην ιστοσελίδα του Κέντρου Διαλεκτολογίας και Εθνογραφίας και Barbato και Varvaro (2004: 435).

3. Επισκόπηση της ελληνικής και της διεθνούς διαλεκτικής λεξικογραφίας

έχοντας πάντα ως έργο αναφοράς το *Diccionario de autoridades* του 18ου αι., εισηγήθηκε στα τέλη του 1940 τη σύνταξη ενός 15τομου *Ιστορικού Λεξικού της Ισπανικής (DHLE)*, ο πρώτος τόμος του οποίου εκδόθηκε το 1972 (Seco 1995: 203 κ.ε.).

Με λεξικογραφητέα ύλη από τον 12ο αι.³⁵ κ.ε., αυτό το έργο θυμίζει ως προς τη δομή και τη μέθοδό του το *Oxford English Dictionary (OED)*. Συγκεκριμένα, το μεγάλο αυτό λεξικογραφικό έργο δεν περιλαμβάνει μόνο τις γεωγραφικές ποικιλίες της Ιβηρικής χερσονήσου αλλά και της Λατινικής Αμερικής, συμπεριλαμβάνοντας ακόμη και ποικιλίες όπως εκείνη των Φιλιππίνων. Το λήμμα διαιρείται σε δύο τμήματα, σε εκείνο όπου δίνονται οι μορφολογικές πληροφορίες και σε αυτό όπου καταγράφονται οι λεξικογραφικές πληροφορίες. Μετά το λήμμα, γραμμένο με τη σύγχρονη ορθογραφία, καταγράφεται το γραμματικό είδος, ενώ ακολουθούν παλαιότερες ορθογραφήσεις και φωνητικές παραλλαγές, έπεται μια σύντομη ετυμολόγηση της λέξης εντός παρενθέσεως. Ακολουθεί η γεωγραφική κατανομή για λέξεις που δεν χρησιμοποιούνται στην κοινή Ισπανική της Ιβηρικής, κατόπιν παρατίθεται/-ονται και η σημασία/οι σημασίες, οι οποίες ταξινομούνται χρονολογικά, ενώ αναγράφεται η χρονολογία των πηγών, στις οποίες απαντά η λέξη.

Άξεπέραστα όμως μεθοδολογικά προβλήματα, οδήγησαν αφενός στη διακοπή του εγχειρήματος, αφετέρου στην εγκαινίαση μιας νέας περιόδου για τη σύνταξη του *Νέου Ιστορικού Λεξικού της Ισπανικής Γλώσσας (Nuevo Diccionario Histórico de la Lengua Española) (NDHLE)*.³⁶ Προηγήθηκε μια παρασκευαστική φάση (2006-2008) για τη δημιουργία μιας ηλεκτρονικής βάσης δεδομένων (*Corpus Diacrónico del Español- CORDE*) με 50 εκατομμύρια τεκμήρια, για

35. Το αρχικό όριο ξεπεράστηκε και ληματογραφήθηκαν και λέξεις από τον 8ο έως και τον 12ο αι. (Seco 1995: 209).

36. Βλ. λεπτομέρειες στην ιστοσελίδα του *DRAE*.

τη δημιουργία ηλεκτρονικού λημματολογίου, και τη σύνταξη ενός χάρτη λεξικογραφικών πόρων και υποστηρικτικού βιβλιογραφικού αρχείου.

Άξια αναφοράς είναι τρία ακόμη διαλεκτικά έργα που διατίθενται σε ηλεκτρονική μορφή,³⁷ όπως το *Diccionario de Regionalismos de la Lengua Espanola (DRLE)* (2001) που περιλαμβάνει 33500 λήμματα, 1500 ονόματα φυτών και ζώων και 2600 ιδιωματικές φράσεις, τα *Lexicos Regionales de la Lengua Espanola (LRLE)*, τα οποία περιλαμβάνουν 43000 λήμματα από 78 ισπανόφωνες περιφέρειες απ' όλο τον κόσμο και το *Vocabulario Tematico de Regionalismos de la Lengua Espanola* (2001) (*VTRLE*), το οποίο οργανώνει το λημματολόγιό του θεματικά, όπως μαρτυρεί και ο τίτλος του, κατά τα πρότυπα των ειδικών λεξικών (βλ. παραπάνω).

Ειδικά, για τη καταλανική γλώσσα, το Πανεπιστήμιο της Βαρκελώνης εκπονεί το πρόγραμμα *LEXDIALGRAM*³⁸, με κύριο στόχο τη δημιουργία μιας διαδικτυακής πύλης όπου θα βρίσκονται συγκεντρωμένα λεξικογραφικά έργα και γραμματικά έγχειρίδια της Καταλανικής τα οποία συντάχθηκαν κατά τον 19ο αι. Βασικές επιδιώξεις του προγράμματος αποτελούν η συγχρονική και διαχρονική ανάλυση του διαλεκτικού υλικού που περιέχεται στα παραπάνω έργα, η συγκρότηση corpus που θα επιτρέπει τη συγκριτική μελέτη, η δημιουργία εργαλείων αναζήτησης που θα διευκολύνουν την έρευνα και η χαρτογράφηση των λεξιλογικών αποτελεσμάτων.

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι για την περιοχή της Ανδαλουσίας διατίθεται ο εξάτομος γλωσσοεθνογραφικός Άτλας (*ALEA*), η έκδοση του οποίου διάρχεσε 12 έτη (1961-1973).

37. Βλ. την ιστοσελίδα του. Για τα δύο πρώτα, βλ. και Γιακουμάκη *et al.* (2004: 5).

38. Για το πρόγραμμα βλ. την ιστοσελίδα του.

3. Επισκόπηση της ελληνικής και της διεθνούς διαλεκτικής λεξικογραφίας

3.2.7. Ιταλία

Εθνικός εκπρόσωπος της ιταλικής γλώσσας, χωρίς όμως να περιλαμβάνει στην λεξικογραφική του ύλη τις διαλέκτους, αποτελεί το Λεξικό της *Accademia della Crusca* που τυπώθηκε στη Βενετία το 1612 και αποτέλεσε λεξικογραφικό πρότυπο για αντίστοιχα έργα πολλών ευρωπαϊκών χωρών (Marello 2004: 350).

Η ετυμολογία όλων των λέξεων της επίσημης Ιταλικής και των διαλέκτων γίνεται από το *Lessico Etimologico Italiano (LEI)* του Pfister. Το *LEI* ξεκίνησε το 1968 και μέχρι στιγμής έχουν εκδοθεί 12 τόμοι, οι οποίοι καλύπτουν τα γράμματα Α ως D. Το έργο προβλέπεται να ολοκληρωθεί το 2032 σε συνολικά 30 περίπου τόμους.

Στην Ιταλία η παραγωγή αμιγώς διαλεκτικών λεξικών ανθεί. Το ενδιαφέρον για την ιταλική διαλεκτολογία εμφανίζεται κατά τον 18ο αι. και έκτοτε συνεχώς αυξάνεται, καθώς οι άνθρωποι άρχισαν να νιώθουν υπερήφανοι για τις ρίζες τους. Η στροφή του ενδιαφέροντος μετά το 1800 στη γλώσσα των αγροτικών τάξεων, καθώς και το αίσθημα υποχρέωσης να τονωθούν οι ρίζες του τοπικού πολιτισμού, αποτυπώνεται στο μεγάλο αριθμό διαλεκτικών λεξικών για μεμονωμένους τόπους ή για μια μικροπεριοχή. Τα παλαιότερα ιταλικά διαλεκτικά λεξικά αποσκοπούσαν στη σύγκριση των διαλέκτων με τη Λατινική ή με την τοσκανική διάλεκτο, γεγονός που συχνά οδηγούσε στην ανάδειξη μόνο της λογοτεχνικής αξίας των διαλέκτων. Τα τελευταία χρόνια, πολλές είναι οι ερασιτεχνικές προσπάθειες σύνταξης διαλεκτικών λεξικών που χρηματοδοτούνται από τοπικές αρχές και συμβούλια, οι οποίες παρά την έλλειψη εφαρμογής συγκεκριμένων επιστημονικών κριτηρίων, δεν παύουν να δίνουν ενδιαφέροντα δεδομένα.³⁹

39. Για τη διαλεκτολογική λεξικογραφική παραγωγή της Ιταλίας βλ. αναλυτικά Barbato και Varvaro (2004).

Ειδική μνεία πρέπει να γίνει στο πανδιαλεκτικό ετυμολογικό λεξικό των Cortelazzo και Marcato (1992), το οποίο απευθύνεται και στο ευρύ κοινό. Στο επιλεγμένο λημματολόγιό του περιλαμβάνονται κυρίως α) λόγιες λέξεις που μορφοφωνητικά παραλλαγμένες απαντούν σε ιταλικές διαλέκτους ή β) διαλεκτικές λέξεις που διείσδυσαν στην επίσημη Ιταλική. Η μεταγραφή των λημμάτων γίνεται με τη χρήση ειδικού συμβολισμού και δίνεται η συνοπτική ετυμολόγηση κάθε λέξης, ενώ παρατίθεται και ευρετήριο τύπων και ετυμολογιών (Barbato και Varvaro 2004: 436).⁴⁰

Τέλος, πρέπει να αναφερθούμε και στο πρόγραμμα *Atlante Linguistico Italiano (ALI)*, το οποίο ξεκίνησε το 1924 υπό την εποπτεία του M.G. Bartoli. Από το 1925 έως το 1965 ολοκληρώθηκε η συλλογή διαλεκτικού υλικού. Το έργο στηρίχτηκε σε ερωτηματολόγιο το οποίο περιλαμβάνει δύο μέρη, ένα γενικό με 3630 λήμματα, το οποίο δόθηκε σε πληροφορητές τόσο αστικών κέντρων όσο και επαρχιών, και ένα ειδικό με 3324 λήμματα για τέχνες και επαγγέλματα που δόθηκε μόνο σε πληροφορητές επαρχιών. Οι ερωτήσεις ήταν είτε άμεσες στις οποίες ο πληροφορητής απαντούσε, αποδίδοντας σε διάλεκτο τη μαυρισμένη λέξη μέσα σε μια πρόταση, είτε έμμεσες, στις οποίες ο πληροφορητής απαντούσε προφέροντας τη λέξη που αντιστοιχούσε στην εικόνα της ερώτησης. Στα τέλη της δεκαετίας του '80 άρχισε η σύνταξη και έκδοση του έργου. Ο πρώτος τόμος εκδόθηκε το 1995 και ακολούθησαν άλλοι έξι τόμοι, ενώ υπό έκδοση είναι ο όγδοος και ένατος τόμος. Παράλληλα διατίθεται και φωτογραφικό αρχείο με 8850 φωτογραφίες, η λήψη των οποίων έγινε την ίδια περίοδο με τη συλλογή του διαλεκτικού υλικού.

40. Η δεύτερη έκδοση του έργου (Cortelazzo και Marcato 1998²) έχει ευρύτερο λημματολόγιο, αλλά δεν περιλαμβάνει τα χρήσιμα ευρετήρια, γεγονός που θεωρείται μειονέκτημα από τους Barbato και Varvaro (2004: 436).

3. Επισκόπηση της ελληνικής και της διεθνούς διαλεκτικής λεξικογραφίας

3.2.8. Ολλανδία

Διαλεκτικό λεξικό για την ολλανδική γλώσσα δεν υπάρχει· το εθνικό ιστορικό λεξικό της Ολλανδικής, το *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (*WNT*), του οποίου η σύνταξη κράτησε περίπου 130 χρόνια (1869-1998), καλύπτει στους 43 τόμους του ολόκληρη την ιστορία της ολλανδικής γλώσσας (από το 1500 κ. ε.) χωρίς διαλεκτικά δεδομένα (βλ. van Keymeulen και de Tier 2010: 755). Αντίθετα, υπάρχουν λεξικά μεμονωμένων τόπων ή μικροπεριοχών (van Keymeulen *et al.* 2007), τα οποία προβλέπεται να συμπεριληφθούν στο πιλοτικό πρόγραμμα που ξεκίνησε στο Πανεπιστήμιο της Γάνδης από τον Σεπτέμβριο του 2009, χρηματοδοτούμενο από το Φλαμανδικό Υπουργείο Πολιτισμού, για τη δημιουργία μιας βάσης δεδομένων που θα περιλαμβάνει με αλφαβητική σειρά λήμματα από διαλεκτικά λεξικά (βλ. van Keymeulen και de Tier 2010: 759).⁴¹

3.2.9. Νορβηγία

Σε εθνικό επίπεδο, η Νορβηγία έχει να παρουσιάσει το *Norsk Ordbok 2014* (*NO 2014*), το οποίο διατίθεται σε ηλεκτρονική μορφή⁴² και περιλαμβάνει – όχι όμως συστηματικά και εξαντλητικά – και γεωγραφικές ποικιλίες της.

Ως προς την παραγωγή ατλάντων, πρέπει να σημειώσουμε ότι την περίοδο 1950-1970 συντάχθηκε ο *Νορβηγικός Διαλεκτικός Άτλας* (*Norsk Dialektatlas*) που περιλαμβάνει 600 περίπου χάρτες με διαλεκτικά φαινόμενα. Μετά από σάρωση των χαρτών, η οποία ολοκληρώθηκε το 2010, μια βάση δεδομένων διατίθεται προς εξυπηρέτηση

41. Κατάλογος των τοπικών διαλεκτικών λεξικών για την ολλανδική γλώσσα, καθώς και γενικότερες πληροφορίες για την ολλανδική διαλεκτολογία διατίθενται στην ιστοσελίδα του Ανώτατου Συντονιστικού Οργάνου Ολλανδικών Διαλεκτικών Λεξικών, στο <https://fuzzy.arts.kuleuven.be/rewo/>

42. Για το λεξικό βλ. την ιστοσελίδα του.

ερευνητικών σκοπών.⁴³ Παράλληλα, το Πανεπιστήμιο του Όσλο εκπόνησε ένα άλλο πρόγραμμα, την *Σύνοψη των Νορβηγικών Διαλέκτων* (*Målføresynopsen*), στόχος του οποίου αποτελεί η συλλογή διαλεκτικών τύπων και φράσεων για την ανάδειξη των ισογλώσσων των νορβηγικών διαλέκτων.⁴⁴

3.2.10. Πορτογαλία και η Πορτογαλική των αποικιών

Εθνικό λεξικό της Πορτογαλίας αποτελεί το δίτομο Λεξικό της Σύγχρονης Πορτογαλικής γλώσσας (2001) (*Dicionário da Língua Portuguesa Contemporânea*) (DLPC) που εξέδωσε η Πορτογαλική Ακαδημία Επιστημών. Το DLPC έχει και διαλεκτικό ενδιαφέρον, καθώς περιλαμβάνει και τοπικές ποικιλίες της Πορτογαλικής των αποικιών (βλ. Schmitz 2007: 139-149).

Το κέντρο Γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου της Λισαβόνας (Centro de Linguística da Universidade de Lisboa) με το Κέντρο Μελετών Γενικής και Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας (Centro de Estudos de Linguística Geral e Aplicada) του Πανεπιστημίου της Κοΐμπρα εκπονούν από το 2010 το πρόγραμμα *TEDIPOR-Θησαυρός των Πορτογαλικών Διαλέκτων*.⁴⁵ Το πρόγραμμα, διάρκειας δύο ετών, έχει τρεις βασικούς στόχους: α) τη δημιουργία ενός ενιαίου ηλεκτρονικού corpus με όλα τα διαλεκτικά γλωσσάρια που εκδόθηκαν κατά την περίοδο 1940-1970, για τη διάσωση ανέκδοτου ή δυσεύρετου γλωσσικού υλικού, β) τη δημιουργία μιας διαδικτυακής διαλεκτολογικής βάσης δεδομένων που θα επιτρέψει την αποθήκευση νέου γλωσσικού υλικού και θα αποτελέσει εργαλείο για τη συγκρότηση διαλεκτικών κυρίως λεξικών, γ) τη συμβολή στη γλωσσολογική

43. Για τον άτλαντα βλ. την ιστοσελίδα του.

44. Για το πρόγραμμα βλ. την ιστοσελίδα του.

45. Για το πρόγραμμα βλ. την ιστοσελίδα του.

3. Επισκόπηση της ελληνικής και της διεθνούς διαλεκτικής λεξικογραφίας

με τη δημιουργία χαρτών, που θα παρουσιάζουν τη γεωγραφική κατανομή του διαλεκτικού υλικού. Μελλοντικό στόχο αποτελεί η αξιοποίηση λεξικών και γλωσσαρίων που περιέχονται σε ποικίλα έργα, ονοματολογικών μελετών και ατλάντων, καθώς και η συνένωση αυτής της βάσης δεδομένων με αντίστοιχες που μελετούν τα Πορτογαλικά της Βραζιλίας και τα Γαλικιανά, ώστε να συναποτελέσουν μια μακροδιαλεκτική βάση δεδομένων.

Η πορτογαλική διαλεκτική παραγωγή έχει να επιδείξει τρεις βασικούς Άτλαντες.⁴⁶ Πρώτος είναι ο *Γλωσσικός και Εθνογραφικός Άτλας της Πορτογαλίας και της Γαλικίας (ALEPG)*, η σύνταξη του οποίου άρχισε το 1970. Πρόκειται για τον Εθνικό Άτλαντα της Πορτογαλίας, ο οποίος στηρίζεται σε 3500 ερωτήσεις, οι οποίες όμως από το 1990 ελαττώθηκαν στις 2000, για να αυξηθεί ο ρυθμός των συνευτεύξεων και να ολοκληρωθεί συντομότερα το έργο. Στόχοι του προγράμματος είναι η φωνητική μεταγραφή όλου του συλλεγμένου υλικού και η ενσωμάτωσή του σε μια ηλεκτρονική βάση δεδομένων. Δεύτερος είναι ο *Γλωσσικός και Εθνολογικός Άτλας των Αζορών (ALEAç)*, η σύνταξη του οποίου στηρίζεται στο γλωσσικό υλικό που συνελέχθη από 17 περιοχές του αρχιπελάγους των Αζορών και θα συμπεριληφθεί σε 9 τόμους. Μέχρι σήμερα έχουν εκδοθεί δύο τόμοι, ενώ ο τρίτος είναι επί του πιεστηρίου. Τρίτος είναι ο *Άτλας των πορτογαλικών ακτών (ALLP)* στον οποίο θα χαρτογραφηθεί το λεξιλόγιο που συγκεντρώθηκε από 40 παραθαλάσσιες περιοχές, με βάση 1200 ερωτήσεις σχετικά με την αλιεία, τις αλιευτικές μεθόδους, τα πλοία, τη θαλάσσια χλωρίδα και πανίδα κ.τ.λ.

Ενδεικτική περίπτωση για τις διαλεκτικές ποικιλίες της πορτογαλικής των αποικιών, αποτελεί η Βραζιλία: ήδη από το 1952 εκδηλώθηκε το ενδιαφέρον για τη συγκρότηση ενός εθνικού γλωσσικού

46. Για τους πορτογαλικούς άτλαντες βλ. τις αντίστοιχες ιστοσελίδες τους.

Άτλαντα, η υλοποίηση του οποίου αποτέλεσε στόχο του προγράμματος *ALiB* (*Atlas Linguístico do Brasil*). Για να ξεπεραστούν όμως οι μεθοδολογικές δυσκολίες, θεωρήθηκε καλύτερο να συγκροτηθούν πρώτα περιφερειακοί-τοπικοί άτλαντες. Έτσι από το 1963 έως το 2010 εκδόθηκαν δέκα περιφερειακοί-τοπικοί άτλαντες (για τις περιοχές *Falares Baianos*, *Minas*, *Gerais Paraíba*, *Sergipe*, *Paraná*, *Região Sul do Brasil*, *Pará*, *Mato Grosso do SUL*, *Estado do Ceará*).⁴⁷

3.2.11. Ρουμανία

Για τη ρουμανική γλώσσα δεν υπάρχει μείζον διαλεκτικό λεξικό, ούτε κάποιο έργο ανάλογο με το *IΛNE*. Εδώ και πολλά έτη όμως (από το 1967) εκδίδεται από τη Ρουμανική Ακαδημία Επιστημών ο *Νέος Γλωσσικός Ρουμανικός Άτλας ανά περιοχές* (*Noul atlas lingvistic român pe regiuni*).

3.2.12. Σλαβικές γλώσσες

Σε εθνικό επίπεδο η Βουλγαρία δεν διαθέτει μέχρι σήμερα κάποιο έργο αντίστοιχο με το *IΛNE*. Ωστόσο, έχει εκδοθεί το *Συνοπτικό Λεξικό Διαλεκτικών Λέξεων των Antonova-Vassilieva και Keremidchieva* (Антонова-Василева και Керемидчиева 2001). Σε εθνικό επίπεδο διατίθεται ο τετράτομος *Βουλγαρικός Διαλεκτικός Άτλας του Stojkov* (Стоиков 1964-1981) και ο *Βουλγαρικός Διαλεκτικός Άτλας του Kochev* (Кочев 2001).

Στη Ρωσία, το *Διαλεκτικό Λεξικό των Ρωσικών Διαλέκτων* (*Словарь русских народных говоров*) (РАН) περιλαμβάνει τον λεξιλογικό

47. Βλ. σχετικά την ιστοσελίδα του *ALiB*, καθώς και Cardoso (1999: 233-255).

3. Επισκόπηση της ελληνικής και της διεθνούς διαλεκτικής λεξικογραφίας

διαλεκτικό πλούτο της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Από το 1965, όταν άρχισε η σύνταξη του έργου, μέχρι και το 2008 εκδόθηκαν συνολικά 42 τεύχη (А-Сухловина), τα οποία διατίθενται και διαδικτυακά.⁴⁸ Το έργο οδεύει προς την ολοκλήρωσή του, ενώ συζητείται πλέον και το ζήτημα της ψηφιοποίησής του και της δημιουργίας μιας ψηφιακής διαλεκτικής βάσης δεδομένων, η υλοποίηση των οποίων όμως βρίσκει αρκετά εμπόδια λόγω της μικροδομής του λεξικού.

Ως προς τους άτλαντες σημειώνεται ότι η συστηματική συγκρότηση διαλεκτικών χαρτών άρχισε το 1915, όταν η Διαλεκτολογική Επιτροπή της Μόσχας εξέδωσε τον *Διαλεκτικό Χάρτη της Ρωσικής Γλώσσας στην Ευρώπη* των Dournovo, Soklov και Ushakov (Дурново, Соклов και Ушаков 1915). Το 1949 εκδόθηκε από το Ινστιτούτο Ρωσικής Γλώσσας ο *Γλωσσικός Άτλας της περιοχής της λίμνης Seliger*, το 1957 ο *Άτλας των ρωσικών διαλέκτων των κεντρικών περιοχών ανατολικά της Ρωσίας* του Avanesov (Аванесов 1957), ενώ πιο πρόσφατο έργο αποτελεί ο τρίτομος *Διαλεκτικός Άτλας της Ρωσικής Γλώσσας* των Avanesov, Bromlei και Morahovskoy (Аванесов, Бромлей και Мораховской 1986-1996).

Για την πολωνική γλώσσα έχουν εκδοθεί άτλαντες συγκεκριμένων διαλεκτικών περιοχών (βλ. Stieber 1933, Małecky-Nitsch 1934, Tarnacki 1939, Doroszewski 1959-1964), ενώ σε πανδιαλεκτικό επίπεδο, ο Nitsch και ο Karasó εξέδωσαν τον *Μικρό Άτλαντα των Πολωνικών Διαλέκτων* σε 13 τόμους (1957-1971).⁴⁹

Ωστόσο, από το 1958 άρχισε η εκπόνηση ενός προγράμματος, του *OLA*, για τη δημιουργία ενός γενικού *Σλαβικού Γλωσσικού Άτλαντα*, στο οποίο συνεργάζονται οι αντίστοιχες Ακαδημίες (Βοσνίας Ερζεγοβίνης, Βοημίας, Βουλγαρίας, Κροατίας, FYROM, Λευκορωσίας,

48. Για το λεξικό βλ. την ιστοσελίδα του.

49. Βλ. Szymczak (1980: 250-251),

Ουκρανίας, Πολωνίας, Ρωσίας, Σλοβενίας, Σερβίας και Σλοβακίας). Απώτερος στόχος του προγράμματος είναι να απαντηθούν ερωτήματα που αφορούν την Πρωτοσλαβική και την εξάπλωση των επαφών ανάμεσα σε σλαβικές και μη σλαβικές γλώσσες. Η συγκρότηση του Άτλαντα στηρίζεται σε ερωτηματολόγια με 3454 ερωτήσεις στη ρωσική, πολωνική και σερβοκροάτικη γλώσσα, τα οποία διανεμήθηκαν σε 850 γεωγραφικά σημεία.⁵⁰

Στο πλαίσιο του προγράμματος συγκροτούνται δύο σειρές χαρτών. Η πρώτη περιλαμβάνει λεξιλογικούς χάρτες, και άρχισε να εκδίδεται το 1988 (OLA 1988), ενώ παράλληλα κυκλοφορούν επιμέρους τεύχη, τα οποία εξειδικεύονται σε συγκεκριμένα λεξιλογικά πεδία, (βλ. ενδεικτικώς, Τεύχος 1. Πανίδα (Μόσχα 1988), Τεύχος 2. Κτηνοτροφία (Βαρσοβία 2000), 3. Χλωρίδα (Μινσκ 2000). Η δεύτερη σειρά χαρτών περιλαμβάνει φωνητικούς /μορφολογικούς και συντακτικούς χάρτες. Το εγχείρημα αντιμετωπίζει αρκετά μεθοδολογικά προβλήματα και προκλήσεις, με πιο σημαντικά σε διαχρονικό επίπεδο τη σύγκριση τόσων πολλών γλωσσών και σε συγχρονικό την τυπολογία και τη χαρτογράφηση του υλικού τους (Szymczak 1980, σ. 251-254).

3.2.13. Σουηδία

Το εθνικό λεξικογραφικό έργο της Σουηδίας είναι το ιστορικό λεξικό *Svenska Akademiens Ordbok (SAOB)*⁵¹ της Σουηδικής Ακαδημίας, το πρώτο τεύχος του οποίου τυπώθηκε το 1893 και το οποίο προβλέπεται να ολοκληρωθεί το 2017 με τον 39ο τόμο, και το οποίο δεν περιέχει διαλεκτικά δεδομένα. Αμιγώς διαλεκτικό λεξικό αποτελεί το *Ordbok över Sveriger Dialekter (Λεξικό των Σουηδικών Διαλέκτων)*

50. Βλ. Szymczak (1980: 253), και την ιστοσελίδα του OLA.

51. Για το SAOB, βλ. την ιστοσελίδα του και Cederholm (1996: 66).

3. Επισκόπηση της ελληνικής και της διεθνούς διαλεκτικής λεξικογραφίας

(OSD), η έκδοση του οποίου άρχισε το 1991. Μέχρι σήμερα έχουν εκδοθεί μόνο τρία τεύχη που καλύπτουν τα γράμματα *A-back*, ενώ το αρχαιακό υλικό στο οποίο βασίζεται η σύνταξη του υλικού είναι διαθέσιμο σε κάθε ερευνητή (Leinonen 2010: 11). Οι σουηδικές διάλεκτοι της Φιλανδίας καταγράφονται στο *Ordbok över Finlands Svenska Folkmål (OFSF)* (1976-2007) του Ινστιτούτου Έρευνας των Φιλανδικών Γλωσσών. Από το 1976 έως το 2007 έχουν εκδοθεί 4 τόμοι (Leinonen 2010: 11).

Η Σουηδία επίσης διαθέτει αξιόλογους άτλαντες για συγκεκριμένες περιοχές της, όπως το πεντάτομο έργο των Götling και Landtmanson (1940-1950) για τις διαλέκτους της Västergötland, τον *Άτλαντα της Νότιας Σουηδίας* του Benson (1965-1970) (*Südschwedischer Sprachatlas*) και τον *Άτλαντα* του Hansson (1995) για το βόρειο τμήμα της Norrland (Leinonen 2010: 11).

3.2.14. Ευρωπαϊκός Άτλας

Το 1970 τέθηκε υπό την αιγίδα της UNESCO το πρόγραμμα για τη συγκρότηση ενός *Ευρωπαϊκού Γλωσσικού Άτλαντα (Atlas Linguarum Europae)*. Η Συντακτική Επιτροπή αποτελείται από τα μέλη 47 Εθνικών Επιτροπών (μεταξύ των οποίων και της Ελλάδας), τα οποία συμμετέχουν σε ετήσιες συναντήσεις εργασίας. Η έρευνα μέχρι στιγμής διεξάγεται βάσει των απαντήσεων σε δύο ερωτηματολόγια, τα οποία συντάχθηκαν το 1972 και το 1976, με σκοπό να αναδειχθούν η πολυμορφία, οι ομοιότητες και οι διαφορές των διαλέκτων και των τοπικών ιδιωμάτων των ευρωπαϊκών γλωσσών σε συγκεκριμένα γεωγραφικά σημεία. Με αυτό το υλικό δημιουργείται ένας ονομασιολογικός άτλαντας, που αποτελείται από επιμέρους γεωγραφικούς χάρτες, όπου, σε συγκεκριμένα γεωγραφικά σημεία τα οποία αντιπροσωπεύουν συγκεκριμένα ιδιώματα, τοποθετούνται λέξεις και τύποι λέξεων που κατονομάζουν την ίδια έννοια. Οι μέχρι σήμερα δημοσιευμένοι τόμοι καλύπτουν λεξικολογικά δεδομένα που αφορούν διαφορετικά σημασιολογικά πεδία: τα φυτά, τα ζώα, τα φυσικά

φαινόμενα, την οικογένεια, τα επαγγέλματα, το σώμα, τις αισθήσεις κ.ά. Επιπροσθέτως, τα δεδομένα αυτά μάς επιτρέπουν να διαπιστώσουμε ποικίλα φωνολογικά, μορφολογικά και συντακτικά φαινόμενα.

3.2.15. Τουρκία

Στην Τουρκία, η διαλεκτική λεξικογραφία εκπροσωπείται από το *Λεξικό των τουρκικών διαλέκτων της Τουρκίας* (*Türkiye Türkçesi Ağizlari Sözlüğü* (TTAS)), ένα διαλεκτικό λεξικό, το οποίο διατίθεται δωρεάν σε ηλεκτρονική μορφή από το 2008. Όπως αποδεικνύει η δομή του, αποτελεί ένα εύχρηστο λεξικό για τον μέσο αναγνώστη με συνοπτικές πληροφορίες στη μικροδομή του: ως λήμμα-κεφαλίδα τίθεται η έννοια, με αποτέλεσμα στο ίδιο λήμμα να συνεξετάζονται λέξεις διαφορετικού ετύμου αλλά με την ίδια σημασία. Για παράδειγμα, στο λήμμα *kadın* (=γυναίκα/ όμορφος/καλός/κομψός) εκτός από τις ομόρριζες μορφοφωνητικές ποικιλίες *gadin*, *gadun*, *gadiin* συμπεριλαμβάνονται και οι λέξεις *avrat*, *esgiğ eteh*, *zenan ehli* με την ίδια σημασία.

Στο λήμμα παρατίθεται αν και όχι συστηματικά, μια πολύ σύντομη ετυμολογική πληροφορία, ενώ ακολουθούν η γεωγραφική κατανομή και η σημασία/οι σημασίες. Η γεωγραφική κατανομή παίζει σημαντικό ρόλο στην οργάνωση του λήμματος: ακόμη και όταν ο τύπος είναι ίδιος με την ίδια σημασία, επαναλαμβάνεται και συνοδεύεται από τον τόπο (κυρίως επαρχία) στην οποία αυτός χρησιμοποιείται. Μάλιστα, ο τόπος αναγράφεται ολόκληρος και όχι με σύντμηση, γεγονός που καθιστά το λεξικό εύχρηστο.⁵²

52. Η Federova (2004: 265, 268) θεωρεί ότι από παιδαγωγική άποψη πρέπει οι λεξικογραφικοί χαρακτηρισμοί να παρατίθενται ολογράφως και όχι συντομογραφημένοι. Επομένως, θεωρούμε ότι η ολογράφως παράθεση της γεωγραφικής κατανομής συμβάλλει στον εύχρηστο χαρακτήρα του TTAS.

3. Επισκόπηση της ελληνικής και της διεθνούς διαλεκτικής λεξικογραφίας

3.2.16. Γενική αποτίμηση

Από την παραπάνω επισκόπηση, διαπιστώνουμε ότι:

α. η διεθνής διαλεκτολογική έρευνα στην πλειονότητά της εκπροσωπείται από λεξικά τα οποία ασχολούνται με μια μεγαλύτερη ή μικρότερη διαλεκτική περιοχή, καλύπτοντας το λεξιλογικό πλούτο μιας διαλέκτου ή μιας ομογενούς ομάδας διαλέκτων. Αυτή ακριβώς είναι και η ιδιαιτερότητα του *LANE*, το οποίο προσπαθεί να καλύψει όλο το λεξιλογικό φάσμα όχι μόνο της Κοινής Νέας Ελληνικής αλλά και των ιδιωμάτων (πβ. Γιακουμάκη *et al.* 2004: 3). Σε διεθνές επίπεδο παρατηρείται μεγάλη παραγωγή ατλάντων, αρκετοί από τους οποίους είναι εθνικοί με πανδιαλεκτικό υλικό μόνο από ένα συγκεκριμένο και προεπιλεγμένο λεξιλόγιο. Η Ελλάδα, εκτός από τον *Ατλαντα της Κρήτης*, δεν διαθέτει μέχρι στιγμής *Άτλαντα των ελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων*,

β. δεδομένου ότι η πλειονότητα των ιστορικών αλλά και διαλεκτικών λεξικών στηρίχτηκε σε προϋπάρχοντα πρότυπα, παρουσιάζουν συχνά παρόμοια μικροδομή των λημμάτων τους,

γ. η σύνταξη των περισσότερων από τα παραπάνω έργα διαρκεί μεγάλο χρονικό διάστημα. Μάλιστα, αρκετά απ' αυτά είναι ακόμη εν εξελίξει, ενώ ορισμένα τροποποίησαν την αρχική στοχοθεσία τους ή θεώρησαν απαραίτητη την επανέκδοσή/ή επανασύνταξή τους (π.χ. *DCHP*),

δ. η μεγάλη ιστορικότητα μιας γλώσσας και ο τεράστιος επομένως γλωσσικός πλούτος για λεξικογραφική επεξεργασία μεγιστοποιούν τα μεθοδολογικά προβλήματα, που αντιμετωπίζουν ακόμη και τα λεξικά που περιγράφουν το λεξιλόγιο μιας μικρότερης περιόδου (βλ. και κεφ. 4),

ε. τόσο τα μεγάλα ιστορικά λεξικά, όσο και τα μεγάλα διαλεκτικά συντάχθηκαν για ερευνητικούς σκοπούς, γι' αυτό και τα περισσότερα δεν απευθύνονται στον μέσο χρήστη. Η περίπτωση των ελβετικών λεξικών αποτελεί εξαίρεση, καθώς προβλέπουν την ύπαρξη περιλήψης του λήμματος, ώστε να διευκολύνουν και τον μη ειδικό

στην άντληση βασικών πληροφοριών για μια λέξη. Ομοίως, το τουρκικό διαδικτυακό λεξικό *TTAS* είναι ιδιαίτερα προσιτό στον μέσο αναγνώστη λόγω της απλής μικροδομής του,

στ. τα περισσότερα λεξικά διατίθενται σε ηλεκτρονική μορφή, η οποία κρίνεται απαραίτητη για την περαιτέρω πληρέστερη φωνολογική, μορφολογική και συντακτική διαλεκτολογική μελέτη.

4. Προβλήματα στη διαλεκτική λεξικογραφία

Αντικείμενο αυτού του κεφαλαίου αποτελούν τα λεξικογραφικά προβλήματα τα οποία αντιμετωπίζει εν γένει η διαλεκτική λεξικογραφική παραγωγή. Γι' αυτό δεν θα εστιάσουμε αποκλειστικά στο *IANE*, καθώς οι ποικίλες πλευρές της μεθοδολογίας και στοχοθεσίας του αναλύονται στις διάφορες μελέτες του παρόντος τόμου (βλ. και παλαιότερο προβληματισμό στα Χαραλαμπίδης 2003: 104-108, Γιακουμάκη *et al.* 2004: 5-8), αλλά σε προβλήματα που αντιμετωπίζουν κατά τη σύνταξή τους ανάλογα λεξικογραφικά έργα. Η ανάλυση θα γίνει σε υποενότητες, ακολουθώντας τον τρόπο οργάνωσης και τη δομή των λημμάτων ενός λεξικού.

Τα παραδείγματα που θα παρατεθούν προέρχονται κατεξοχήν από τη ν.ε. λεξικογραφική παραγωγή. Τονίζεται ότι η επιλογή των παραδειγμάτων από τα διαλεκτικά λεξικά –ερασιτεχνικά ή μη– είναι δειγματοληπτική και ότι η παράθεσή τους σ' αυτή τη μελέτη έχει στόχο μόνο την ανάδειξη θεωρητικών λεξικογραφικών προβλημάτων και όχι την άσκηση κριτικής στα ίδια τα λεξικά, διότι αναμφίβολα κάθε λεξικογραφική προσπάθεια γλωσσολόγων, φιλόλογων ή ερασιτεχνών συμβάλλει στη διαλεκτολογική έρευνα (βλ. και Barbato και Varvaro 2004: 430, 432, van Keymeulen και de Tier 2010: 759).

4. Προβλήματα
στη διαλεκτική
λεξικογραφία

4.1. Ζητήματα μεθοδολογίας

Η λεξικογραφική οικονομία, για την αποφυγή των παρεχόμενων από τα γενικά λεξικά πληροφοριών, οδηγεί στην εφαρμογή της αντιθετικής μεθόδου (contrastive method), σύμφωνα με την οποία καταγράφεται μόνο το γλωσσικό υλικό που διαφοροποιεί την υπό μελέτη γεωγραφική ποικιλία από ό,τι θεωρείται νόρμα (Zgusta 1971: 205).⁵³ Η εφαρμογή όμως αυτής της μεθόδου οδηγεί στην αποσιώπηση στοιχείων, με αποτέλεσμα τη διαμόρφωση ελλιπούς εικόνας ενός περιγραφόμενου ιδιώματος. Γι' αυτό και ο Zgusta (ό.π.) τονίζει ότι επαρκέστερη μέθοδος είναι εκείνη που περιγράφει πλήρως την υπό μελέτη γεωγραφική ποικιλία. Εξάλλου, δεδομένου ότι η διαλεκτολογική έρευνα δεν καταγράφει μόνο το λεξιλόγιο, αλλά και τη φωνολογία και μορφολογία, γίνεται κατανοητό ότι μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι κατά τύπους φωνητικές και μορφολογικές ποικιλίες των κοινών λέξεων, γιατί, από τη σύγκρισή τους με τις λέξεις της κοινής αποκαλύπτονται ξεκάθαρα τα φωνητικά και μορφολογικά φαινόμενα των διαλέκτων.

Υπό αυτό το πρίσμα, το *SI*, ενώ μέχρι τον 3ο τόμο συμπεριελάμβανε στη λεξικογραφητέα του ύλη μόνο εκείνες τις λέξεις της ελβετικής Γερμανικής που δεν υπάρχουν στο λεξιλόγιο της επίσημης Γερμανικής (Hochdeutsch), από τον 4ο τόμο συμπεριλαμβάνει τον κύριο όγκο του λεξιλογίου της ελβετικής γερμανικής διαλέκτου.

Αναφερόμενοι ειδικότερα στο *ILNE*, οι Γιακουμάκη et al. (2004: 6) θεωρούν ένα από τα πιο σημαντικά λεξικογραφικά προβλήματα την καταγραφή και αποδελτίωση μόνο του σπάνιου. Ακόμη και οι παλαιότεροι συντάκτες του λεξικού είχαν επισημάνει ως ατέλεια την έλλειψη πληροφοριών για κοινότερες λέξεις (Τριανταφυλλίδης 1963:

53. Σε περιπτώσεις διαλεκτικών ποικιλιών που έχουν προτυποποιηθεί, που έχουν δηλαδή καθιερωθεί ως ανεξάρτητες γλώσσες, εφαρμόζεται η πρακτική της καταγραφής του πλήρους λεξιλογίου (πβ. Ξυδόπουλος 201: 98).

440-441, βλ. και Χαραλαμπίδης 2003: 101). Η ίδια όμως η φύση του *LANE* ως ιστορικού λεξικού επιβάλλει τη συνολική εξέταση του λεξιλογικού υλικού, γιατί μόνο από το σύνολο των διαλεκτικών δεδομένων θα μπορέσει να καταγράψει την πλήρη ιστορία των λέξεων (βλ. Μανωλέσσου στον παρόντα τόμο). Γι' αυτό και σύμφωνα με τον ΑΚ του *LANE* (άρθρο Βα) στη λεξικογραφητέα ύλη του ανήκει το ευρύτερα χρησιμοποιούμενο λεξιλόγιο της ΝΕΚ.

4.2. Ζητήματα ως προς την οργάνωση και δομή του λεξικού

Αρκετά είναι τα ζητήματα που προκύπτουν κατά τον σχεδιασμό της μακροδομής και μικροδομής του λήμματος αλλά και κατά την επεξεργασία τους. Ο ερασιτεχνικός χαρακτήρας αποτελεί συχνά βασική αιτία προβλημάτων στη δομή και την οργάνωση ενός λεξικού, χωρίς να αποτελεί εντούτοις τη μόνη (πβ. van Keymeulen και de Tier 2010: 757· Barbato και Varvaro 2004: 432-436· Κατσογιάννου 2008: 661-662, Ξυδόπουλος 2011: 98).

4.2.1. Ζητήματα ως προς τη μακροδομή

Η μακροδομή ενός λεξικού, δηλαδή ο κατάλογος των λημμάτων που περιέχονται σε αυτό τόσο ως προς τον αριθμό τους όσο και ως προς τον τρόπο παρουσίασής τους, συνδέεται άμεσα με τα ακόλουθα ζητήματα:

α) τη μεθοδολογία βάσει της οποίας συντάσσεται το λεξικό: η αντιθετική μέθοδος, στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω, αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για το είδος του λημματολογίου, για το ποιες λέξεις θα αποδελτιωθούν και τελικά θα καταγραφούν σε ένα λεξικό. Έτσι αρκετές είναι οι ελλείψεις στο λημματολόγιο ερασιτεχνικών και μη λεξικών, τα οποία δεν αναγράφουν τα κριτήρια με τα οποία θα επιλεγεί η λεξικογραφητέα ύλη. Στον ΑΚ του *LANE* αναφέρονται λεπτομερώς τα είδη του λεξιλογίου που θα τύχουν λεξικογραφικής επεξεργασίας, καθώς και τα είδη που θα εξαιρεθούν

4. Προβλήματα
στη διαλεκτική
λεξικογραφία

(π.χ. εξαιρούνται η αυστηρώς τεχνική, επαγγελματική ή επιστημονική ορολογία, οι εξεζητημένοι αρχαϊσμοί, οι ιδιολεκτικοί λεξικοπλαστικοί σχηματισμοί κ.ά.) (βλ. ΑΚ του *ΙΛΝΕ* Βα-η),

β) το είδος του λεξικού: ένα συγχρονικό λεξικό μιας γεωγραφικής ποικιλίας του 19ου-21ου αι. θα πρέπει λογικά να αποκλείσει παλαιότερες λέξεις οι οποίες δεν χρησιμοποιούνται πλέον κατά τη συγκεκριμένη συγχρονία. Η ασάφεια όμως των χρονικών ορίων που χαρακτηρίζει μεγάλο αριθμό συγχρονικών λεξικών προκαλεί αντίστοιχα προβλήματα και στο λημματολόγιο,

γ) το είδος και ο πλούτος των πηγών⁵⁴: η προτεραιότητα στις γραπτές πηγές μπορεί να οδηγήσει σε απώλεια μέρους του λεξιλογικού πλούτου μιας γεωγραφικής ποικιλίας, ο οποίος μαρτυρείται κατεξοχήν στον προφορικό λόγο. Ως προς τον πλούτο των πηγών του *ΙΛΝΕ*, οι Γιακουμάκη *et al.* (2004: 6) έχουν επισημάνει την ανάγκη ανανέωσης του corpus όχι μόνο από επιτόπιες έρευνες αλλά και από την αποδελτίωση διαλεκτολογικών δημοσιεύσεων (τοπικών γλωσσαρίων, διατριβών, επιστημονικών άρθρων, λογοτεχνικών έργων με διαλεκτικό χρώμα), θέση που υιοθετείται και από τον ΑΚ του *ΙΛΝΕ* (βλ. Γ'),⁵⁵

δ) η ενοποίηση ή διάσπαση λημμάτων (πβ. Barbato και Varvaro 2004: 435): τα κριτήρια με τα οποία καθορίζεται η λημματοποίηση σε ένα λεξικό (δηλ. το κατά πόσον ορισμένες λέξεις ή τύποι θα εξετάζονται στο ίδιο ή σε διαφορετικά λήμματα) αποτελούν ένα μείζον μεθοδολογικό ζήτημα της λεξικογραφίας. Συχνά παρατηρείται στη διαλεκτική λεξικογραφία να διασπώνται σε δύο λήμματα τύποι που στην πραγματικότητα αποτελούν απλές φωνητικές ή μορφολογικές παραλλαγές της ίδιας λέξης (βλ. π.χ. Κατσογιάννου 2008: 655-656 για τα λεξικά της Κυπριακής). Από την άλλη πλευρά, συχνά συνεξετά-

54. Περισσότερα για τις πηγές των διαλεκτικών λεξικών βλ. Κωνσταντινίδου και Τζαμάλη στον παρόντα τόμο.

55. Για τις πηγές του *ΙΛΝΕ* βλ. Κωνσταντινίδου και Τζαμάλη στον παρόντα τόμο.

ζονται σε ένα λήμμα μιας λέξης-βάσης και τα σύνθετα της, για να επιτευχθεί λεξικογραφική οικονομία, πρακτική που εφαρμόζεται π.χ. στο *SND*, *WBÖ* και το *SI* (βλ. παραπάνω). Πάντως, ο ΑΚ του *ΙΑΝΕ* δηλώνει ρητώς τις περιπτώσεις εκείνες όπου τύποι εντάσσονται στο ίδιο λήμμα και εκείνες όπου διασπώνται σε διαφορετικά λήμματα, βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων (βλ. ΑΚ, άρθρα 47-64 και Μανωλέσσου στον παρόντα τόμο).

ε) το είδος της ταξινόμησης των λημμάτων, αν δηλ. τα λήμματα ταξινομούνται θεματικά ή απολύτως αλφαβητικά: όπως είδαμε, απαντούν διαλεκτικά λεξικά στα οποία εσκεμμένα παρακάμπτεται η απόλυτη αλφαβητική σειρά. Χαρακτηριστική είναι η προαναφερθείσα περίπτωση του *SI* στο οποίο η ταξινόμηση γίνεται βάσει της αλφαβητικής σειράς των συμφώνων. Πάντως, το ζήτημα της ταξινόμησης των λημμάτων συνδέεται με την ορθογράφηση μιας λέξης, την οποία επιβάλλει με τη σειρά της η ετυμολόγηση⁵⁶ (βλ. και ΑΚ του *ΙΑΝΕ*, άρθρα 116-117). Για παράδειγμα, στο κυθηραϊκό *Λεξικό Κόμη* (1995) ο τύπος *γυλούνα* “μάγισσα, νεράϊδα, κατσιβέλα (στα παιδικά τραγούδια)” περιλαμβάνεται στο λήμμα *γυλλούης* (sic) και ορθογραφείται με <υ> και <λ>, ενώ το λήμμα *γιλλού* “φίδι όμοια με την έχιδνα, δαίμονας (στα παιδικά τραγούδια)” με <ι> και <λλ>. Και οι δύο λέξεις προέρχονται από το αρχ. *Γελλώ*, και θα όφειλαν να γράφονται με τον ίδιο τρόπο, δηλ. με <ι> και <λλ>.

4.2.2. Ως προς τη μικροδομή

Ως προς τη μικροδομή, προβλήματα απαντούν τόσο στον τυπολογικό σχολιασμό (formal comment), όσο και στον σημασιολογικό σχολιασμό (semantic comment) καθώς και στα διακριτά τους τεμάχια.⁵⁷

56. Για θέματα διαλεκτικής ετυμολογίας βλ. Κατσούδα (υπό έκδ.).

57. Σχετικά με τα συστατικά μέρη της μικροδομής βλ. Wiegand (1990: 4).

4. Προβλήματα
στη διαλεκτική
λεξικογραφία

4.2.2.1 Τυπικό μέρος

4.2.2.1.1 Λήμμα-κεφαλίδα

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που έχει να αντιμετωπίσει ένα διαλεκτικό λεξικό είναι ποιος τύπος της λέξης θα τεθεί ως λήμμα-κεφαλίδα (citation form)⁵⁸ (πβ. Barbato και Varvaro 2004: 433). Σε λεξικά – γενικά γλωσσικά και διαλεκτικά με αλφαβητικό λημματολόγιο – η διεθνής πρακτική θέτει στη θέση του λήμματος-κεφαλίδας τον επονομαζόμενο λεξικογραφικώς κανονικό τύπο (canonical form) (Landau 2001: 98). Σε περιπτώσεις κλιτών γλωσσών, όπως η Ελληνική, κανονικός τύπος θεωρείται η ονομαστική ενικού για τα ουσιαστικά, η ονομαστική ενικού του αρσενικού για τα επίθετα και την αντωνυμία, και το πρώτο ενικό της οριστικής ενεργητικού ενεστώτα για το ρήμα (βλ. ΑΚ του ΙΑΝΕ, άρθρο 38).

Στα ερασιτεχνικά διαλεκτικά λεξικά τα προβλήματα στην επιλογή του λήμματος-κεφαλίδας οφείλονται στην ελλιπή λεξικογραφική γνώση και είναι συνήθως τα ακόλουθα:

α) η τοποθέτηση μιας χρήσης στη θέση του λήμματος-κεφαλίδας. Για παράδειγμα, στο *Λεξικό Γαρεφαλάκη* (2002) τίθεται ως λήμμα-κεφαλίδα η χρήση *καπουλάτη αίγα* “με διαφορετικό χρώμα στα πισινά”, ενώ το λήμμα έπρεπε να έχει την εξής δομή: “**καπουλάτος, επίθ.** (για αίγα) αυτός που έχει διαφορετικό χρώμα στα πισινά”. Ομοίως και στο *Λεξικό Παπαχριστοδούλου* για τα ροδίτικα ιδιώματα, τίθεται ως λήμμα-κεφαλίδα το *καλό βράϋ(ν)* “ευχή, συν. = καλό βράδυ, τ’ απόγευμα”, ενώ θα έπρεπε να υπάγεται ως φράση στο λήμμα *βράϋ(ν)*,

β) η διάσπαση ή η ενοποίηση λημμάτων: στο ίδιο λήμμα ενοποιούνται τύποι διαφορετικής προέλευσης ή αντιθέτως λημματοποιούνται

58. Τα ειδικά λεξικά (βλ. παραπάνω) συνήθως δεν προβαίνουν σε αλφαβητική λημματογράφηση αλλά σε θεματική με παράλληλο αλφαβητικό ευρετήριο.

τύποι, οι οποίοι έπρεπε να υπάγονται σε ένα κοινό λήμμα, προκαλώντας συνεπώς προβλήματα τόσο στη μακροδομή (βλ. παραπάνω 4.2.1), όσο και στη μεσοδομή, δηλ. στον τρόπο με το οποίο οργανώνονται οι διαπαραπομπές (cross-references). Στο λευκαδίτικο *Λεξικό Κοντομίχη* (2005), λόγου χάριν, τίθενται τρία λήμματα-κεφαλίδες με την ίδια μορφοποίηση (ίδια μέθοδος και μορφή γραμματοσειράς) “*λαγήνα ή λαήνα ή στάμνα*”, ενώ πρέπει να τεθεί ως λήμμα-κεφαλή ο τύπος *λα(γ)ήνα*, ενώ η *στάμνα* αποτελεί χωριστό λήμμα με διαπαραπομπή στη *λα(ή)να*. Εντούτοις, στο εν λόγω λεξικό απουσιάζει το λήμμα *στάμνα*. Αναλόγως, ο Ζαφειρίου (1995) στο *Λεξικό του ιδιώματος της Σάμου* συντάσσει συστηματικά ως χωριστά λήμματα τύπους του ίδιου κλιτικού παραδείγματος: για παράδειγμα λημματοποιούνται οι τύποι *έρ’di* “έρχονται” και *ήρτα* “ήρθα”, ενώ θα έπρεπε να υπάγονται σε ένα κοινό λήμμα όπου το *α’* πρόσωπο εν. Ενεστώτα “έρχομαι” θα έπρεπε να τεθεί ως λήμμα-κεφαλίδα.

γ) η τοποθέτηση ως λήμματος-κεφαλίδας τύπου που περιέχει σύμβολα ανύπαρκτα στην συμβατική ορθογραφία, σε μια προσπάθεια για όσον το δυνατόν πιστότερη απόδοση της προφοράς (Barbato και Varvaro 2004: 434, Ξυδόπουλος 2011: 100). Για παράδειγμα, στο *Λεξικό Σκανδαλίδη* (2006) για τα ιδιώματα της Κω βρίσκουμε στο γράμμα Γ τα λήμματα *γκαρσιλαμάς*, *γκινιάζ-ζω*, *γκλαανή*, *γκλεούδι*, *γκουβγιάζ-ζω* κτλ. Εντούτοις, το λεξικό περιλαμβάνει και γράμμα G όπου λημματογραφούνται λέξεις όπως *γαλαάκ’(ιν)*, *γλανίζω*, *γλαάνισμα*, *γούβγιασμα*, *γουϊζω* κ.ά. Η προφορά του /g/ και στις δύο ομάδες λέξεων είναι ίδια, καθώς η φωνητική απόδοση του <γκ> στην αρχή της λέξης είναι πάντα μη προερρινοποιημένο [g], όπως ακριβώς και στην Κοινή Νέα Ελληνική. Επομένως, εν προκειμένω, η χρήση φθογοσήμου στο λήμμα-κεφαλίδα όχι μόνο δεν προσφέρει καμία επιπλέον φωνητική πληροφορία, αλλά προκαλεί και προβλήματα στο λημματολόγιο, αφού το γράμμα Γ διασπάστηκε σε δύο (Γ και G).

Το πρόβλημα πάντως του λήμματος-κεφαλίδας απαντά και στα συνταγμένα από ειδικούς λεξικά. Η πολυτυπία ενός λήμματος δυσχεραίνει την επιλογή του κατάλληλου τύπου για τη θέση του

4. Προβλήματα
στη διαλεκτική
λεξικογραφία

λήμματος- κεφαλίδας. Συνειδητοποιούμε επομένως ότι το πρόβλημα οξύνεται στην περίπτωση ενός πανδιαλεκτικού λεξικού, στο οποίο υπό μία κοινή λέξη ως λήμμα-κεφαλίδα πρέπει να υπαχθούν πολλοί διαφορετικοί διαλεκτικοί τύποι, συχνά μη αναγνωρίσιμοι λόγω φωνολογικής ή/και μορφολογικής μεταβολής.

Γενική, πάντως, αρχή αποτελεί ότι ο πιο ουδέτερος τύπος πρέπει να προκρίνεται ως λήμμα-κεφαλίδα, ώστε να είναι αναγνωρίσιμος από τον χρήστη, γεγονός που καθιστά εύχρηστο το λεξικό (βλ. Durkin 2010: 46, Ξυδόπουλος 2011: 100). Ένα όμως από τα μεγάλα λεξικογραφικά προβλήματα είναι πώς ορίζεται «ο πιο ουδέτερος τύπος».

Μια από τις συνήθειες πρακτικές λημματογράφησης⁵⁹ είναι να τίθεται ως λήμμα-κεφαλίδα ο ετυμολογικά αρχικός τύπος, πρακτική η οποία εφαρμόζεται κατεξοχήν στη γερμανική λεξικογραφία (βλ. Kuhn 1988). Αυτόν τον τρόπο λημματογράφησης ακολουθεί και το *Λεξικό Rohlf's* (1964 [1930]).⁶⁰ Έτσι, κατωιταλικοί τύποι όπως *kukkiúni*, *kukkióna*, *kulkóna* υποτάσσονται στο λήμμα *κοχώνη*, ενώ αντιστοίχως οι τύποι *fárzoma*, *fázoma*, *vársamo*, *vázamu*, *bárzamu mbárzamu* στο αμάρτυρο *βάλτσωμα. Μια τέτοια όμως λημματογράφηση καθιστά δύσκολη την εύρεση του λήμματος από τον χρήστη (βλ. Κατσογιάννου 2008: 660, πβ. Γιακουμάκη *et al.* 2004: 7, Wandl-Vogt 2010: 40). Εντούτοις, η λημματογράφηση μόνο μαρτυρημένων τύπων προκαλεί κι αυτή προβλήματα, καθώς σε αρκετές περιπτώσεις δεν απεικονίζει επακριβώς τα δεδομένα, τα οποία αναθεωρούνται διαρκώς με τη συνεχιζόμενη έρευνα και την ανανέωση του αρχειακού υλικού (βλ. και Γιακουμάκη *et al.* 2004: 8).⁶¹

59. Για τις πρακτικές λημματογράφησης βλ. Niebaum (1986), Fossat *et al.* (1995).

60. Η Κατσογιάννου (2008: 660) επισημαίνει ότι ιδεολογικοί λόγοι και κυρίως η ανάγκη ανάδειξης της αρχαιοελληνικής καταγωγής της διαλέκτου οδηγεί τους ερευνητές και λεξικογράφους της κατωιταλικής στην έμφαση στην ετυμολογία.

61. Ανάλογο προβληματισμό εκφράζει η Μπασέα-Μπεζαντάκου (1997) στην περίπτωση δύο τυπωμένων λημμάτων του *LANE* (*άτελος I* και *άτελος II*), τα οποία με βάση νέα ετυμολογικά δεδομένα οφείλουν να ενοποιηθούν.

Η λημματογράφηση, σύμφωνα με τη διεθνή πρακτική, γίνεται με δύο ακόμη τρόπους: με την τοποθέτηση ως λήμματος-κεφαλίδας είτε τύπου της επίσημης ποικιλίας είτε του πιο διαδεδομένου τύπου. Και αυτές όμως οι πρακτικές έχουν τα δικά τους προβλήματα (βλ. Γιακουμάκη *et al.* 2004: 7-8). Συγκεκριμένα, η επιλογή τύπου της επίσημης ποικιλίας ως λήμματος-κεφαλίδας είναι συχνά ανέφικτη, καθώς α) πολύ συχνά μια λέξη απαντά μόνο σε διαλεκτικές ποικιλίες χωρίς να υπάρχει στην επίσημη, ενώ β) δεν είναι λίγες οι φορές κατά τις οποίες η επίσημη ποικιλία περιέχει μόνο μερικές λέξεις από μια ολόκληρη λεξιλογική οικογένεια, με αποτέλεσμα η εφαρμογή αυτής της λημματογράφησης να διασπά το συνεχές μιας οικογένειας λέξεων, όπως αυτή απαντά και στις διαλέκτους. Για παράδειγμα, το *ΙΛΝΕ* αντιμετώπισε λεξιλογικώς ως εξής την οικογένεια λέξεων με *α'* συνθετικό το *αίματ(ο)*:- ως λήμμα-κεφαλίδα έθεσε λέξεις από *αίματ(ο)*- για λέξεις που α) μαρτυρούνται με αναλλοίωτο το *α'* συνθετικό στην Κοινή Νέα Ελληνική (*αίματοκύλισμα, αίματοστάτης, αίματοχυσία κ.ά.*) ή σε διαλεκτικές ποικιλίες (π.χ. *αίματοκυλισιά, αίματοκυλισμός, αίματόπετρα, αίματοπότης κ.ά.*) και β) απαντούν μόνο σε ιδιώματα, των οποίων όμως οι τύποι σιγούν το αρκτικό <αί>, (*αίματονέραντζο, αίματοξερνώ, αίματόξυλο, αίματοστάτι κ.ά.*). Σ' αυτή τη δεύτερη περίπτωση, το λήμμα-κεφαλίδα αποτελεί αμάρτυρο τύπο. Αποτέλεσμα της παραπάνω πρακτικής είναι να διασπάται από τα ομόριζά του το ρήμα *ματώνω*, το οποίο δεν λημματογραφείται *αίματώνω*, γιατί αποτελεί τύπο της Κοινής (διαφορετική η περίπτωση του ρ. *αιματώνω* ως επιστημονικού όρου).

Συναφές πρόβλημα αποτελεί το ποιος τύπος πρέπει να θεωρηθεί τύπος της επίσημης ποικιλίας. Το πρόβλημα γίνεται εντονότερο με δεδομένη τη μεγάλη χρονική διάρκεια της σύνταξης των μεγάλων διαλεκτικών – αλλά και ιστορικών – λεξικών και συνεπώς τη μεγάλη χρονική απόσταση ανάμεσα στις εκδόσεις των τόμων τους (βλ. και παρακάτω). Αυτό το οποίο θεωρείται κοινό σήμερα μπορεί να μην αντιμετωπιζόταν έτσι πριν 30 ή 40 χρόνια. Για παράδειγμα, στον 3ο τόμο του *ΙΛΝΕ*, ο οποίος εκδόθηκε το 1942, λημματογραφούνται

4. Προβλήματα
στη διαλεκτική
λεξικογραφία

τύποι όπως *αργατεία*, *αργάτης*, *αργατικό*, *αργατικός*, *αργατιλίκι*, *αργατοοικογένεια* κ.ά., όταν οι τύποι *εργάτης*, *εργατικός* θεωρούνται λόγοι κοινοί. Σήμερα θεωρείται ότι οι τύποι *εργατιά*, *εργάτης*, *εργατικό*, *εργατικός* κ.ά. ανήκουν στην Κοινή Νέα Ελληνική.

Όμως, ακόμη και όταν το υλικό προς σύνταξη είναι μόνο διαλεκτικό, πάλι ο λεξικογράφος αντιμετωπίζει προβλήματα στο ποιον τύπο θα προκρίνει ως λήμμα-κεφαλίδα. Η απάντηση θα μπορούσε να είναι «να τεθεί ο πιο διαδεδομένος τύπος». Αν εξαιρέσουμε το *DARE*, το οποίο, όπως είδαμε, παρέχει και αριθμητικά δεδομένα εμφάνισης ενός τύπου, σε λεξικά όπου δεν υπάρχουν αντικειμενικά ποσοτικά κριτήρια συχνά καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολη η εύρεση της πραγματικής συχνότητας εμφάνισης των τύπων. Συνεπώς, η επιλογή ως λήμματος-κεφαλίδας ενός τύπου ανάμεσα από άλλους λόγω της μεγαλύτερης διάδοσής του πολλές φορές έγκειται απλώς στη διαίσθηση του λεξικογράφου.

Όπως παρατηρούν οι Γιακουμάκη *et al.* (2004: 8), αναφερόμενοι ειδικώς στα προβλήματα ληματογράφησης του *LANE*, και οι τρεις προαναφερθείσες πρακτικές παρουσιάζουν προβλήματα, τα οποία για να αντιμετωπιστούν απαιτείται ένας τουλάχιστον μεγάλος αριθμός διαπαραπομπών εις βάρος όμως της λεξικογραφικής οικονομίας. Μια λύση θα ήταν η ληματογράφηση όλων των σύνθετων λέξεων εντός του ίδιου λήμματος, όπως ήδη εφαρμόζουν το *WBÖ* και το *SI* (βλ. παραπάνω). Δηλ. στο λήμμα *αίμα* θα μπορούσαν να ενσωματωθούν και όλες οι σύνθετες λέξεις (*αίματοχυσία*, *αίματόπετρα*, *αίματόξυλο* κ.τ.λ.). Αυτός ο τρόπος ληματογράφησης εξασφαλίζει μεν λεξικογραφική οικονομία και εποπτεία μιας ολόκληρης οικογένειας λέξεων, έχει όμως κι αυτή προβλήματα συνέπειας (βλ. Landolt 2010: 412-413) και εμπεριέχει τον μεγάλο κίνδυνο απώλειας σημαντικών γλωσσικών πληροφοριών που μόνο η ληματοποίηση ανά λέξη μπορεί να αποτρέψει.

Δεδομένου ότι στόχος της ληματογράφησης αποτελεί η ουδετερότητα του λήμματος-κεφαλίδας, μια από τις διεθνείς πρακτικές είναι η χρήση της κεφαλαιογράμματος γραφής (με τόνους και όπου

χρειάζεται) (Penhallurick 2009), που όπως είδαμε εφαρμόζει το *SND*, καθώς με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η οπτική αποστασιοποίηση του λήμματος-κεφαλίδας από την επίσημη ποικιλία. Τέτοια ουδετερότητα προσπαθεί να εξασφαλίσει το *SI* (βλ. παραπάνω), στο οποίο ως λήμμα-κεφαλίδα τίθεται ένας τύπος χωρίς τα πρώτα φωνήεντα, δεδομένου ότι αυτά είναι ασταθέστερα από τα σύμφωνα. Αναλόγως, στο πλαίσιο της ουδετερότητας του λήμματος-κεφαλίδας, σε μελλοντικούς του τόμους το *LANE*, σύμφωνα με τον ΑΚ (βλ. άρθρο 38), θέτει έναν τύπο –μαρτυρούμενο ή αμάρτυρο– με μεγαλύτερη γραμματοσειρά και χωρίς να συνοδεύεται από λεξικογραφικούς χαρακτηρισμούς συχνότητας χρήσης και γεωγραφικής κατανομής και από φωνητική μεταγραφή. Όταν μάλιστα ένας μαρτυρούμενος τύπος συμπίπτει με τα λήμματα-κεφαλίδες, επαναλαμβάνεται στην ιστορική του σειρά, μεταξύ των υπολοίπων τύπων.

4.2.2.1.2. Φωνητική απόδοση

Η συμβατική ορθογραφική απόδοση της λέξης-κεφαλής και των λοιπών τύπων της λέξεως αδυνατεί να απεικονίσει την επακριβή προφορά τους. Γι' αυτό κρίνεται επιβεβλημένη τόσο η χρήση ειδικών φθογγοσήμων όσο και η φωνητική απόδοση βάσει του ΔΦΑ, η οποία ανήκει στις απαραίτητες λεξικογραφικές πληροφορίες (βλ. Kuhn 1988: 238-239).

Στην πλειονότητά τους τα ερασιτεχνικώς συνταγμένα διαλεκτικά λεξικά δεν αποδίδουν φωνητικώς τα λήμματα-κεφαλίδες και την ακόλουθη μορφοφωνητική ποικιλία, αλλά ούτε κάνουν χρήση ειδικών φθογγοσήμων για τον παραπάνω σκοπό. Για παράδειγμα, στο *Λεξικό Πανταζάτου* (2000) δεν γίνεται αντιληπτό αν οι τύποι του κεφαλονίτικου και ιθακήσιου ιδιώματος *αγκίρι*, *αγκιρίδα*, *άγκοπανιά*, *άγκορα*, *αμπαδάρω*, *άμπακος*, *αμπαντονάρω* κτλ. προφέρονται με απερρινοποιημένο ή προερρινοποιημένο <μπ>, <ντ> και <γκ>. Η χρήση των φθογγοσήμων *b*, *d*, *g*, –στην καταγραφή των τύπων και όχι του λήμματος-κεφαλίδας (βλ. 4.2.2.1.1)– όταν τα <μπ>, <ντ>, <γκ>

4. Προβλήματα
στη διαλεκτική
λεξικογραφία

προφέρονται με απερρίνωση, θα διασαφούσε την προφορά τους. Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του Λεξικού Παπαχριστοδούλου (1986) για τα ροδίτικα ιδιώματα, όπου ο χρήστης «υποψιάζεται» ότι ο συντάκτης δηλώνει τα διπλωτικά φαινόμενα με διττογράφηση του συμφώνου, ρύθμιση η οποία δεν διευκρινίζεται, καθώς απουσιάζει το ειδικό σύμβολο σήμανσης του φαινομένου από τον κατάλογο φωνητικών στοιχείων. Έτσι απαντούν τα λήμματα *δέμμα* 'το δέμα', *δροθθίζω* 'γροθίζω', *κέππουρικά* 'κηπουρικά', *λαχανικά*, *κανναπές* 'καναπές', *νύφφη* 'νύμφη', για τα οποία η γνώση της συμβατικής ορθογραφίας οδηγεί τον χρήστη στο λογικό συμπέρασμα ότι η διττογράφηση δηλώνει τη διπλωτική προφορά. Σε λέξεις, όμως, με κληρονομημένο διπλό σύμφωνο, όπως *θαλασσώνω* 'αυτοκτονώ πέφτοντας στη θάλασσα', *ιππός* (< *ίππος*) 'όνομα παιδικού παιχνιδιού', *θρύμμα* 'το θρυμμένο ψωμί στο γάλα ή στο φαγητό' κ.τ.λ., η διττογράφηση είναι αναμενόμενη ως αποτέλεσμα της ιστορικής ορθογραφίας, και δεν παρέχει καμία επιπλέον πληροφορία για την διπλωτική ή μη προφορά τους.⁶²

Τα συνταγμένα από ειδικούς διαλεκτικά λεξικά, αν και κάνουν χρήση ειδικών φθογοσήμων και αποδίδουν την προφορά των λημμάτων τους, αντιμετωπίζουν ωστόσο αρκετά προβλήματα. Όσον αφορά τη χρήση φθογοσήμων, παρατηρούμε ότι αυτά είτε α) δεν χρησιμοποιούνται συστηματικά σ' όλη τη λεξικογραφική ύλη: συχνά τα παραδείγματα καταγράφονται με την ορθογραφία της επίσημης ποικιλίας και όχι με τη χρήση ειδικών φθογοσήμων, είτε β) καλύπτουν μόνο ορισμένα από τα φωνολογικά φαινόμενα του λεξικογραφημένου ιδιώματος.⁶³

62. Για τα διπλωτικά φαινόμενα στις ν.ε. διαλέκτους βλ. Μανωλέσσου και Μπασέα-Μπεζαντάκου (υπό έκδ.).

63. Για τη φωνητική απόδοση στην ελληνική διαλεκτολογική πρακτική και τα προβλήματά της, καθώς και για τις αρχές του IANE βάσει του ΑΚ βλ. αναλυτικά Μανωλέσσου, Μπέης και Μπασέα-Μπεζαντάκου στον παρόντα τόμο.

Λόγω αυτής της ασυμβατότητας, το *IANE* δημιούργησε τη δική του γραμματοσειρά στην οποία περιλαμβάνονται ειδικά φθογγόσημα (βλ. ΑΚ, άρθρα 171-173). Ωστόσο, για να αξιοποιηθεί το διαλεκτικό υλικό που προέρχεται από άλλα επιστημονικά διαλεκτικά έργα, το *IANE* πρέπει να αντιστοιχίσει τα χρησιμοποιούμενα φθογγόσημα τους με τα δικά του, διαδικασία πολύ δύσκολη και χρονοβόρα.⁶⁴ Ανάλογη περίπτωση αποτελεί και το παράδειγμα του *WBÖ*, για το οποίο σχεδιάστηκε και διατίθεται δωρεάν⁶⁵ μια γραμματοσειρά για την απόδοση ειδικών χαρακτήρων, με απώτερο στόχο τη δημιουργία μιας βάσης δεδομένων, όπου τα χειρόγραφα, τα διαλεκτικά λεξικά, η διαλεκτική λογοτεχνία, οι διατριβές κ.ά. θα μεταγραφούν βάσει του συστήματος φθογγόσημων του *WBÖ* (Geyer 2000: 9).

Όσον αφορά τη φωνητική απόδοση, τα περισσότερα από τα διαλεκτικά λεξικά που συντάχθηκαν από ειδικούς, ακόμη και τα μεγάλα έργα που παρουσιάστηκαν στο κεφ. 2, αποδίδουν μεν φωνητικώς τους τύπους μιας λέξης, χρησιμοποιώντας όμως ένα δικό τους συμβατικό φωνολογικό σύστημα και όχι το *ΔΦΑ*, το οποίο περιλαμβάνει όλα τα σύμβολα που απαιτούνται για την απόδοση τεμαχιακών αλλά και υπερτεμαχιακών φαινομένων. Ο Markus (2007: 5, §2), αναφερόμενος στο *EDD*, τονίζει ότι ένας από τους στόχους του προγράμματος *SPEED* είναι να επιλύσει το βασικό πρόβλημα της ασυμβατότητας των φωνητικών συμβόλων ανάμεσα στο λεξικό και τη βάση δεδομένων.

Το *IANE* εφαρμόζει για τους επόμενους τόμους του τη φωνητική μεταγραφή βάσει του *ΔΦΑ* για την έγκυρη και τυποποιημένη φωνητική μεταγραφή όλης της μορφοφωνητικής ποικιλίας που ακολουθεί το λήμμα-κεφαλίδα (βλ. ΑΚ, άρθρο 170).

64. Βλ. πίνακες αντιστοίχισης συμβόλων στο Μανωλέσσου, Μπέης και Μπασέα-Μπεζαντάκου στον παρόντα τόμο.

65. Για τη γραμματοσειρά του *WBÖ* βλ. <http://www.oeaw.ac.at/dinam-lex/dbo-ema.html> και Wandl-Vogt (2010: 49).

4. Προβλήματα
στη διαλεκτική
λεξικογραφία

4.2.2.1.3. Φωνολογική και μορφολογική ποικιλία

Τα διαλεκτικά λεξικά μεμονωμένου τόπου ή μιας μικροπεριοχής – ειδικά τα ερασιτεχνικά– δεν συμπεριλαμβάνουν στα λήμματά τους την ενδοδιαλεκτική ποικιλία. Αντιθέτως, παρουσιάζουν τα κατά τόπους ιδιώματα ως ένα ενιαίο γλωσσικό σύστημα, δίνοντας την εντύπωση ότι μια λέξη απαντά καθολικά και υπό μία μόνο μορφή σε μια γεωγραφική περιοχή, χωρίς να υπάρχουν ενδοδιαλεκτικές διαφοροποιήσεις (πβ. Κατσογιάννου 2008: 658· Κατσούδα [υπό εκδ.]). Για παράδειγμα, στο *Λεξικό Κόμη* (1995) το κυθηραϊκό ιδίωμα παρουσιάζεται ως ένα αδιαφοροποίητο σύστημα. Σε παρενθέσεις δηλώνεται ο τόπος, μόνο όταν το λήμμα-κεφαλίδα προέρχεται από τα Αντικύθηρα. Όμως, η γλώσσα του βορείου και βορειοδυτικού τμήματος του νησιού, του Έξω Δήμου, που μοιάζει με τα ιδιώματα της Μάνης, διαφοροποιείται στο επίπεδο κυρίως της φωνητικής και της μορφολογίας από τη γλώσσα του υπόλοιπου νησιού, του Μέσα Δήμου, όπου είναι έντονος ο κρητικός χαρακτήρας (Κοντοσόπουλος 1981: 126-127).

Τέλος, το ζήτημα της χρονολόγησης των τύπων αποτελεί ένα γενικότερο πρόβλημα, το οποίο συνδέεται παράλληλα με τη μορφολογική και φωνητική ποικιλία και με τους ορισμούς. Στην προσπάθειά τους να διασώσουν μια γεωγραφική ποικιλία, πολλά διαλεκτικά λεξικά, ακόμη και τα συγχρονικά, καταγράφουν διαλεκτικό υλικό προερχόμενο από ασαφή χρονικά όρια,⁶⁶ με αποτέλεσμα η απλή παράθεση των ποικίλων τύπων να δίνει την αίσθηση ότι όλοι είναι ομόχρονοι. Το πρόβλημα απασχόλησε και την Bassea-Bezantakou (2005: 33-37), σύμφωνα με την οποία τόσο η δήλωση όσο και η χρονολογική σήμανση της αρχειακής πηγής που συνοδεύει τη γεωγραφική κατανομή

66. Για τον προβληματισμό γύρω από τα ασαφή χρονικά όρια σε συγχρονικά λεξικά, βλ. Béjoint (2010: 218), Moulin (2009: 593), Ξυδόπουλος (2011: 97, 99). Για το θέμα βλ. και Μανωλέσσου στον παρόντα τόμο.

τύπων και σημασιών -σύμφωνα με τη διεθνή πρακτική ανάλογων έργων (πβ. *DARE*, *WBÖ*, *SI*, *VSI*)- βοηθά στην παρακολούθηση της εξελικτικής πορείας των ν.ε. διαλέκτων και ιδιωμάτων.

4.2.2.1.4. Γραμματική πληροφορία

Απαραίτητο στοιχείο των λεξικών θεωρείται ο γραμματικός χαρακτηρισμός του λήμματος-κεφαλίδας και η πληροφόρηση για τα μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά του. Τα ερασιτεχνικώς κυρίως συνταγμένα λεξικά παρουσιάζουν ελλείψεις σε γραμματικές πληροφορίες, καθώς σε αυτά δεν παρατίθενται πληροφορίες για το γραμματικό είδος του λήμματος ή για τον σχηματισμό άλλων μη αναμενόμενων τύπων.

Για παράδειγμα, το λήμμα *πετάλαγας* έχει την εξής μορφή στο *Λεξικό Κόμη* (1995): *πετάλαγας* ο (<πετώ): ακρίδα, χελέος *πετάλαγας* =με ζουνάρια λευκά'. Στο κυθηραϊκό ιδίωμα ο πληθυντικός σχηματίζεται *οι πετάλαγοι*, πληροφορία η οποία αποσιωπάται. Τέτοιες ελλείψεις δεν αποτελούν μόνο αποτέλεσμα του ερασιτεχνικού συχνά σχεδιασμού της μικροδομής αλλά είναι απότοκα της ελλείψεως γραμματικών περιγραφών για το υπό εξέταση ιδίωμα (πβ. Κατσογιάννου 2008: 660, Κατσούδα [υπό έκδ.]).⁶⁷ Γι' αυτό, η λεξικογραφική παραγωγή γεωγραφικών ποικιλιών για τις οποίες δεν υφίσταται πλήρης γραμματική περιγραφή παρουσιάζει μεγάλες ελλείψεις στη ληματογράφηση επιθημάτων ή προθημάτων. Για παράδειγμα, στο *Λεξικό Δράκου* (1983²) για το γλωσσικό ιδίωμα της Καλύμνου, το οποίο δεν έχει περιγραφεί γραμματικώς, δεν ληματογραφείται κανένα πρόθημα ή επίθημα.

67. Η Κατσογιάννου (2008: 660), αναφερόμενη στην περίπτωση της Κυπριακής, σημειώνει ότι η φτωχή παραγωγή σε γραμματικές περιγραφές είναι ένα από τα αποτελέσματα των γενικότερων αντιλήψεων που θέτουν ως προτεραιότητα την προβολή της ελληνικότητας της διαλέκτου και της σύνδεσής της με τη ν.ε.

4. Προβλήματα
στη διαλεκτική
λεξικογραφία

Και στα μεγάλα λεξικογραφικά έργα οι γραμματικές πληροφορίες δεν είναι πάντοτε πλήρεις. Αυτό όμως σχετίζεται με το γενικότερο ζήτημα των πληροφοριών που παρέχει το ίδιο το αρχειακό υλικό, στο οποίο στηρίζεται η σύνταξη λημμάτων. Συγκεκριμένα, οι Γιακουμάκη *et al.* (2004, σ. 6), αναφερόμενοι στο *ΙΛΝΕ*, σημειώνουν ότι στα παλαιότερα δελτία σπανίως καταγράφονται γραμματικές πληροφορίες. Γίνεται αντιληπτό, λοιπόν, ότι τα κενά στην πληροφόρηση μπορούν πιθανόν να μεταφερθούν και στην επεξεργασία και σύνταξη του υλικού. Γι' αυτό, τόσο ο παλαιός κανονισμός, όσο και ο ΑΚ του *ΙΛΝΕ* (βλ. άρθρο 9) προτείνουν τη χωριστή κατάρτιση δελτίων όπου θα καταχωρίζονται γραμματικά και συντακτικά φαινόμενα, με την προοπτική να συγκροτηθεί μελλοντικά ένα αρχείο μορφοσυντακτικών φαινομένων.

Τέλος, πρόβλημα μπορεί να προκαλέσει ακόμη και ο ίδιος ο τρόπος της σήμανσης των γραμματικών πληροφοριών, όταν δεν γίνεται με ενιαίο και συστηματικό τρόπο. Αυτό επισημαίνει, λόγου χάριν, ο Ξυδόπουλος (2011: 105) σχολιάζοντας το *Λεξικό Μπεναρδή* (2006) για το μεγαρικό ιδίωμα.

4.2.2.1.5. Ετυμολογική πληροφορία

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η διαλεκτική παραγωγή ως προς την παροχή ετυμολογικών πληροφοριών σχετίζονται τόσο με την ποιότητα της πληροφορίας όσο και με τη μορφή που αυτή παρέχεται.⁶⁸

Τα ερασιτεχνικά ετυμολογικά διαλεκτικά λεξικά έχουν τις περισσότερες φορές εγγενή προβλήματα, καθώς δεν συντάσσονται βάσει συγκεκριμένης μεθόδου και δεν αξιοποιούν τις πρωτογενείς πηγές

68. Περισσότερα για την ετυμολογία στη λεξικογραφική παραγωγή, βλ. Μανωλέσσου στον παρόντα τόμο. Βλ. επίσης Κατσούδα (υπό έκδ.).

και τα έργα αναφοράς, με αποτέλεσμα τις ελλιπείς ή λανθασμένες ετυμολογήσεις. Λόγου χάριν, στο *Λεξικό Πιτυκάκη* (1971) η λέξη *καντούνι* “γωνία του δρόμου” ετυμολογείται από το ιταλ. *cantonata*,⁶⁹ ενώ προέρχεται από τη βενετσιάνικη λέξη *cantòn* ‘γωνία δωματίου ή τραπεζιού’ (βλ. Boerio 1856) με τροπή του [o] σε [u] κατ’ επίδραση του [n]. Ακόμη και όταν συντάσσουν ένα συγχρονικό διαλεκτικό λεξικό, πολλοί ερασιτέχνες, παρασυρμένοι από την ετυμολογική γοητεία, ετυμολογούν, προσπαθώντας συχνά από υπέρμετρο ζήλο να αποδείξουν ότι η απώτερη αρχή των λέξεων είναι αρχαιοελληνική.

Ως προς την ποιότητα της ετυμολογικής πληροφορίας, ακόμη και τα συνταγμένα από ειδικούς διαλεκτικά λεξικά εμφανίζουν προβλήματα για τρεις κυρίως λόγους: α) γιατί δεν αξιοποιούν συστηματικά τα προγενέστερα λεξικογραφικά έργα αναφοράς, τις μελέτες ή τις πρωτογενείς πηγές, β) γιατί, ειδικά όταν αυτά τα διαλεκτικά λεξικά εξετάζουν μία μόνο ποικιλία, μοιραία δεν έχουν στη διάθεσή τους όλο το απαιτούμενο υλικό για μια ορθή ετυμολόγηση, η οποία μπορεί να επιτευχθεί μόνο επί συγκριτικής βάσεως και γ) γιατί τα νέα επιστημονικά δεδομένα αναιρούν τις προϋπάρχουσες ετυμολογικές προτάσεις (βλ. Κατσούδα [υπό έκδ.]). Το πρόβλημα, μάλιστα, είναι πολύ έντονο στα μακρόχρονα ιστορικά ή ετυμολογικά διαλεκτικά λεξικά, στα οποία συχνά οι ετυμολογήσεις των πρώτων τόμων έχουν ανασχευαστεί υπό το φως νέων στοιχείων.

Πρόβλημα ωστόσο μπορεί να προκαλέσει και η μορφή της ετυμολογικής πληροφόρησης. Ο εξαιρετικά εξειδικευμένος τρόπος παράθεσης της ετυμολογίας μιας λέξης καθιστά τα λεξικά δύσκολα ή και απρόσιτα για τον μέσο χρήστη (πβ. Barbato και Varvaro 2004: 434).

4.2.2.2. Σημασιολογικό μέρος

69. Ο Πιτυκάκης (1971) ετυμολογεί άθελά του την λ. *καντουνάδα*, η οποία προέρχεται από τη βενετσιάνικη λέξη *cantonada* ‘γωνία’ με τροπή του [o] σε [u] κατ’ επίδραση του [n].

4. Προβλήματα
στη διαλεκτική
λεξικογραφία

4.2.2.2.1. Λεξικογραφικοί χαρακτηρισμοί

Με τον όρο *λεξικογραφικοί χαρακτηρισμοί*⁷⁰ (labels) εννοούνται εκείνοι οι όροι με τους οποίους οι τύποι ενός λήμματος, οι σημασίες, οι φράσεις και η υπόλοιπη λεξικογραφική ύλη της μικροδομής ενός λεξικού χαρακτηρίζονται σε συγχρονικό επίπεδο ως προς την περίπτωση της επικοινωνίας (επίσημο, οικείο κ.ά.), τη στάση του ομιλητή (χυδαίο, ειρωνικό κ.α.), τον λόγο ή μη χαρακτήρα της λέξης, το κειμενικό είδος (λογοτεχνικό, ποιητικό κ.ά.), τον τομέα της δραστηριότητας (ναυτιλία, γεωργία κ.ά.), τις σημασιολογικές σχέσεις (κυριολεξίας, μεταφοράς, συνεκδοχής κ.ά.), την τοπικότητα / γεωγραφική κατανομή, τη συχνότητα χρήσης των τύπων και των σημασιών, τη χρονικότητα/χρονικό προσδιορισμό χρήσης (παλαιότερο, αρχαϊκό κ.ά.).⁷¹ Οι λεξικογραφικοί χαρακτηρισμοί αποτελούν μεταλεξικογραφικά στοιχεία τα οποία δεν επιτρέπεται να απουσιάζουν από ένα λεξικό (γενικό ή διαλεκτικό).⁷²

Γενικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν τόσο τα γενικά όσο και τα διαλεκτικά λεξικά σε διεθνές επίπεδο είναι ότι δεν χρησιμοποιούνται οι ίδιοι μεταλεξικογραφικοί όροι, οι οποίοι ακόμη και όταν είναι κοινοί, δεν έχουν το ίδιο περιεχόμενο σε διαφορετικά λεξικά, καθώς και ότι αυτοί οι όροι δεν χρησιμοποιούνται με συνέπεια και εντός του ίδιου λεξικού. Αναφερόμενοι ειδικά στα διαλεκτικά λεξικά – κυρίως ερασιτεχνικά – παρατηρούμε ότι συχνότατα είναι η έλλειψη σε λεξι-

70. Τον όρο *λεξικογραφικό χαρακτηρισμό* χρησιμοποιούν οι Τράπαλης και Κατσούδα (2009) και Τράπαλης (2008). Ο όρος ισοδυναμεί με τον αντίστοιχο όρο *χρηστικό σημάδι* της Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (2009). Βλ. σχετικά και Μπασέα-Μπεζαντάκου στον παρόντα τόμο.

71. Για τους λεξικογραφικούς χαρακτηρισμούς βλ. Hartmann και James (1998) στο λ. *label*, Landau (2001: 217-272), Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (2008: 601, 603-604), Τράπαλης (2008: 667-669), Τράπαλης και Κατσούδα (2009: 1168).

72. Για τον ρόλο των λεξικογραφικών χαρακτηρισμών βλ. Barbato και Varvaro (2004: 434), Markus και Heuberger (2007: 357-358), Τράπαλης (2008: 665), Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (2009: 602), Τράπαλης και Κατσούδα (2009: 1169).

κογραφικούς χαρακτηρισμούς. Οι πληροφορίες που θα παρείχε η χρήση ενός λεξικογραφικού χαρακτηρισμού χάνονται, καθώς αυτές δεν παρατίθενται ούτε ως συμπληρώματα στους ορισμούς των λημμάτων. Για παράδειγμα, στο *Λεξικό Κοντομίχη* (2005) στο λήμμα **αμπονάτος** (ο) δίνεται ο ορισμός ‘συνδρομητής του θεάτρου, ο προπληρώνων το εισιτήριό του’. Η σημασία αυτή είναι παλαιότερη και γι’ αυτό τον λόγο θα αναμενόταν να υπάρχει ο λεξικογραφικός χαρακτηρισμός *παλαιός*. Εντούτοις, το πρόβλημα απαντά και σε μεγάλα λεξικογραφικά έργα. Για παράδειγμα, ο Landolt (2007: 153) σημειώνει ότι το *SI* δεν χρησιμοποιεί συστηματικά και με συνέπεια χαρακτηρισμούς, όπως *πεπαλαιωμένο* (veraltet), *νέο* (jung) κ.ά.

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα αφορά τους λεξικογραφικούς χαρακτηρισμούς συχνότητας χρήσης, το οποίο αντιμετωπίζουν και πάλι τόσο τα γενικά όσο και τα διαλεκτικά λεξικά. Η έλλειψη ποσοτικών δεδομένων οδηγεί συχνά τους λεξικογράφους σε διαισθητική αξιολόγηση τέτοιων χαρακτηρισμών. Ωστόσο, η ύπαρξη πλέον αντιπροσωπευτικών σωμάτων γλωσσικού υλικού (corpora) περιορίζει το πρόβλημα, καθώς αυτά μπορούν να δώσουν πολύτιμα στοιχεία σε σύγχρονα γλωσσικά λεξικά για τη συχνότητα εμφάνισης και χρήσης ενός γλωσσικού στοιχείου. Το πρόβλημα είναι σαφώς οξύτερο σε διαλεκτικά λεξικά, όπου το παλαιότερο αρχειακό υλικό και οι γραπτές πηγές δεν μπορούν να διαφωτίσουν με ασφάλεια για τη συχνότητα εμφάνισης ενός τύπου. Αντιπαράδειγμα αποτελεί το *DARE*, το οποίο, όπως είδαμε, παρέχει και αριθμητικά δεδομένα εμφάνισης ενός τύπου και επομένως μπορεί με ασφάλεια και αντικειμενικά κριτήρια να πιστοποιήσει την συχνότητα ενός τύπου.

Από τη φύση τους πολλοί σημαντικοί και συχνοί λεξικογραφικοί χαρακτηρισμοί σε ένα διαλεκτικό λεξικό είναι εκείνοι της γεωγραφικής κατανομής. Τα προβλήματα που σχετίζονται με αυτούς είναι κυρίως δύο: α) είτε απουσιάζουν από τα διαλεκτικά λεξικά, β) είτε δεν πληροφορούν σωστά με τη μορφή που έχουν. Ως προς το πρώτο πρόβλημα, υπενθυμίζεται (βλ. 4.2.2.1.3) ότι πολλά –κυρίως ερασιτεχνικά– διαλεκτικά λεξικά μεμονωμένου τόπου ή μιας

4. Προβλήματα
στη διαλεκτική
λεξικογραφία

μικροπεριοχής παρουσιάζουν το γλωσσικό σύστημα της ποικιλίας ως κάτι αδιαφοροποίητο, αποσιωπώντας την ενδοδιαλεκτική ποικιλία, με συνέπεια την απουσία δήλωσης της γεωγραφικής κατανομής. Ως προς το δεύτερο πρόβλημα, σημειώνουμε ότι συχνά ακόμη και σε μεγάλα διαλεκτικά λεξικογραφικά έργα, οι χαρακτηρισμοί αυτοί αντί να επιτελούν διαφωτιστικό ρόλο, όπως άλλωστε είναι και ο σκοπός ύπαρξής τους, παραπλανούν τον χρήστη. Σχετική ασάφεια προκύπτει και σε παλαιότερους τόμους του *IANE*: η παλαιότερη πρακτική που ακολουθούσε να παραθέτει μετά από κάθε τύπο τη γεωγραφική κατανομή με τη μορφή του συντομογραφημένου γεωγραφικού διαμερίσματος και εντός παρενθέσεων των επαρχιών, πόλεων, ή χωριών όπου αυτοί απαντούν, έδινε συχνά την εικόνα μιας δήθεν αδιαφοροποιητής γλωσσικής ποικιλίας (πβ. Rézeau 1990: 1470). Για παράδειγμα, όταν ένας τύπος απαντά στον Άγιο Δημήτριο της Λακωνίας, ο γεωγραφικός προσδιορισμός είχε τη μορφή Πελοπν. (Άγιος Δημήτρ.), χωρίς να λαμβάνεται υπ' όψιν ότι χωριό με το ίδιο όνομα υπάρχει τόσο στη μεσσηνιακή Μάνη όσο και στο νομό Αργολίδας. Έτσι, διαμορφωνόταν η λανθασμένη εντύπωση ότι ο τύπος απαντούσε από κοινού σε τρεις διαφορετικούς νομούς της Πελοποννήσου. Γι' αυτό και ο ΑΚ του *IANE* προβλέπει στο εξής την αναγραφή του νομού αντί του ευρύτερου γεωγραφικού διαμερίσματος ή ακόμη και την αναγραφή της περιοχής ή της επαρχίας μετά τον νομό για ακριβέστερο προσδιορισμό του τοπωνυμίου (βλ. ΑΚ, άρθρα 184-186).

Ειδική αναφορά πρέπει να γίνει για τη χρήση λεξικογραφικών χαρακτηρισμών για πραγματολογικές πληροφορίες: όπως δείχνει η επισκόπηση της διεθνούς διαλεκτικής λεξικογραφίας, η σημείωση λεξικογραφικών χαρακτηρισμών χρήσης είναι μη συστηματική και η εκμαίευσή τους συχνά γίνεται από τον ίδιο τον ορισμό. Ο Heuberger (2010) σχολιάζοντας το *EDD*, επισημαίνει ότι σ' αυτό περιστασιακά μόνο χρησιμοποιούνται χαρακτηρισμοί όπως *slang*, *colloquial* κ.ά. Το πρόβλημα εντοπίζεται σε μεγάλα διαλεκτικά έργα και κυρίως στα ιστορικά λεξικά, γιατί ο λεξικογραφικός χαρακτηρισμός αποτελεί

έναν μεταλεξικογραφικό δείκτη της γλωσσικής ποικιλίας σε συγχρονικό επίπεδο (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 2008: 602). Οι πραγματολογικές πληροφορίες αφορούν κατεξοχήν τον προφορικό λόγο και τις τρέχουσες γραπτές πηγές. Δεν είναι, λοιπόν, δυνατόν να χαρακτηριστεί με ασφάλεια η χρήση που είχε ένα γλωσσικό στοιχείο, το οποίο απαντά σε γραπτή πηγή αρκετών αιώνων πριν (βλ. και Μπασέα-Μπεζαντάκου στον παρόντα τόμο).

Κλείνοντας αυτήν την υποενότητα, επισημαίνουμε και το πρόβλημα της απουσίας οριοθέτησης του περιεχομένου των λεξικογραφικών χαρακτηρισμών: αν και πολλά διαλεκτικά λεξικά χρησιμοποιούν συντομογραφημένους λεξικογραφικούς χαρακτηρισμούς, δεν επεξηγούν στον πρόλογό τους το περιεχόμενό τους, γεγονός που εντέλει καθιστά δύσχρηστο το λεξικό για τον μέσο αναγνώστη.⁷³ Γι' αυτό στον ΑΚ του *LANE* διασαφούνται οι λεξιλογικοί χαρακτηρισμοί που απαντούν στη μικροδομή των λημμάτων (βλ. ΑΚ, άρθρα 65-69).

73. Παρότι η παράθεση εξηγήσεων για τους λεξικογραφικούς χαρακτηρισμούς στον πρόλογο ενός λεξικού θεωρείται απαραίτητη, έχει αποδειχθεί ότι δεν είναι παράλληλα και λειτουργική για τον μέσο αναγνώστη, ο οποίος σπάνια ανατρέχει στη μεγαδομή για την ερμηνεία ενός μεταλεξικογραφικού στοιχείου (Τράπαλης και Κατσούδα 2009: 1174, βλ. και Federova 2004, Καραντζή 2004). Γι' αυτό έχει διατυπωθεί και η άποψη ότι οι λεξικογραφικοί χαρακτηρισμοί δεν έχουν ιδιαίτερη χρησιμότητα (Verkuyl *et al.* 2003: 307 κ.ε.). Βέβαιο πάντως είναι ότι η πληθώρα συντομογραφημένων λεξικογραφικών χαρακτηρισμών επιβαρύνουν ένα λεξικό, καθιστώντας το δυσπρόσιτο για το ευρύ κοινό (βλ. Τράπαλης και Κατσούδα 2009: 1179-1180).

4. Προβλήματα
στη διαλεκτική
λεξικογραφία

4.2.2.2. Ορισμοί

Οι ορισμοί⁷⁴ σ' ένα διαλεκτικό λεξικό είναι κατεξοχήν δύο ειδών α) συνωνυμικοί, σύμφωνα με τους οποίους δίνεται ο αντίστοιχος συνώνυμος όρος της επίσημης γλωσσικής ποικιλίας (στην περίπτωση μονόγλωσσου λεξικού) ή της ξένης γλώσσας (σε περίπτωση δίγλωσσου), ή β) προτασιακοί ορισμοί, σύμφωνα με τους οποίους το ερμηνευμα δίνεται με μια σύντομη πρόταση (Geeraerts 2003: 88 κ.ε.). Αυτήν την πρακτική υιοθετεί και το *IANE* (βλ. AK, άρθρο 97).

Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά λεξικογραφικά προβλήματα που απαντά σε διαλεκτικά λεξικά είναι πώς θα δοθεί ο ορισμός, όταν η ιδιωματική λέξη τόσο φωνητικά και μορφολογικά όσο και σημασιολογικά συμπίπτει με την αντίστοιχη της επίσημης γλωσσικής ποικιλίας. Στο *Λεξικό Μηνά* (2006), λόγου χάριν, για τα ιδιώματα της Καρπάθου αντί για ορισμό δίδεται απλώς ο χαρακτηρισμός 'το κοινό' σε λήμματα, όταν το λήμμα-κεφαλίδα συμπίπτει με λέξη της Κοινής Νέας Ελληνικής. Ωστόσο, η τακτική αυτή δεν τηρείται συστηματικά: άλλοτε δίνονται προτασιακοί ορισμοί για λέξεις που απαντούν και στην Κοινή (π.χ. *θεοσκότεινος* 'εντελώς σκοτεινός' *θεριακλής* 'παθιασμένος καπνιστής' κ.ά.). Άλλοτε εφαρμόζεται και σε λήμματα όπου το λήμμα-κεφαλίδα καθίσταται αρκετά αδιαφανές λόγω της φωνητικής και μορφολογικής διαφοροποίησής του από τον αντίστοιχο τύπο της Κοινής, με αποτέλεσμα να μη γίνεται αντιληπτή η σημασία του από τον μέσο αναγνώστη (π.χ. *κορφοσούνιν* 'το κοινό' αντί για το διαφανή ορισμό 'κορφοβούνι').

Επίσης, ένα συναφές λεξικογραφικό πρόβλημα αποτελεί η ασάφεια που μπορεί να προκαλέσει ένας πολύσημος συνώνυμος όρος της επίσημης γλώσσας (πβ. Rezeau 1990: 1471).

Συχνά, οι ορισμοί διογκώνονται με ιστορικές και λαογραφικές πληροφορίες, μετατρέποντας το λεξικό από αμιγώς γλωσσικό σε εγκυ-

74. Ειδικά για το θέμα της διαλεκτικής σημασιολογίας βλ. Μπασέα-Μπεζαντάκου στον παρόντα τόμο.

κλοπαιδικό. Αυτό είναι ως ένα σημείο απαραίτητο, δεδομένου ότι συχνά τα διαλεκτικά λεξικά αναφέρονται σε γλωρίδα, πανίδα, αντικείμενα ή πρακτικές άγνωστα στο ευρύτερο κοινό, τα οποία δεν είναι δυνατόν να γίνουν κατανοητά χωρίς την παροχή εγκυκλοπαιδικών πληροφοριών.⁷⁵ Για παράδειγμα ο Πιτυκάκης (1971) στο λήμμα *ασπαλαθόλαδο* δεν δίνει ορισμό, αλλά παραθέτει λαογραφικές πληροφορίες που περιγράφουν τον τρόπο εξαγωγής αυτού του λαδιού: «Λαϊκή ιατρική. Ὁ Γ. Μέγας (*Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας* Β. 101) γράφει: «Εἰς Μεράμπελον Κρήτης καίνε τὰ κλαδιὰ τοῦ ἀσπαλάθου καὶ χύνεται μαῦρος χυμός, αὐτὸ εἶναι τὸ ἀσπαλαθόλαδο. Ὁ τρόπος ἐξαγωγῆς του εἶναι περίπου αὐτὸς μὲ μιὰ μικρὴ λεπτομέρεια. Κόβουν κλωνάρια ἀσπαλάθου δροσεροῦ, τὰ τοποθετοῦν στὴ φωτιὰ [...] τρέχει ἓνα μαῦρο ζουμί [...] τὸ χρησιμοποιοῦν σὰν φάρμακο θεραπευτικὸ τῶν ἐκζεμάτων». Η συγκεκριμένη πρακτική δεν απαντά αποκλειστικά στα ερασιτεχνικά λεξικά αλλά και σε συνταγμένα από ειδικούς, καθώς στο παρελθόν αρκετοί συντάκτες λεξικών είχαν λαογραφική παιδεία (πβ. Κατσογιάννου 2008: 654).

Ένα από τα μεγάλα ζητήματα που αντιμετωπίζει εν γένει η λεξικογραφία είναι η διάσπαση των ορισμών: πολύ συχνά είναι αδικαιολόγητος ο πολλαπλασιασμός των σημασιών ενός λήμματος, ο οποίος οφείλεται είτε στην απόδοση ανύπαρκτων σημασιολογικών αποχρώσεων ή στην απόδοση μεταφορικών χρήσεων ως αμιγώς κυριολεκτικών (Κακριδής 1971: 237, βλ. και Χαραλαμπίδης 2003: 103). Ως προς το ίδιο το περιεχόμενο των ορισμών, υπεύθυνο είναι το αρχειακό υλικό: οι ελλιπείς ή ανύπαρκτες πληροφορίες των δελτίων του παλαιότερου κυρίως αρχειακού υλικού οδηγούν σε αδιέξοδο για το πώς θα οριστούν φράσεις, παροιμίες, γνωμικά κτλ. (βλ. Κωνσταντινίδου και Τζαμάλη στον παρόντα τόμο). Σήμερα, φυσικά, με τις μαγνητοφωνήσεις προφορικού λόγου δίνεται η δυνατότητα εξακρίβωσης των σημασιών μέσα στο συγκεκριμένο κειμενικό περιβάλλον.

75. Για την παροχή εγκυκλοπαιδικών πληροφοριών στους ορισμούς βλ. αναλυτικά Μπασέα-Μπεζαντάκου στον παρόντα τόμο.

4. Προβλήματα
στη διαλεκτική
λεξικογραφία

4.2.2.2.3. Παραδείγματα

Αναμφισβήτητα η παράθεση παραδειγμάτων μετά από τους ορισμούς είναι απαραίτητη λεξικογραφική πληροφορία.⁷⁶ Τόσο α) οι φράσεις, δηλαδή οι παγιωμένες λεξιλογικές συνάψεις, όσο και β) οι συμφράσεις,⁷⁷ δηλαδή λέξεις που συνεμφανίζονται με το λήμμα σε μεγάλη συχνότητα, διαφωτίζουν τη σημασία και τις χρήσεις του λήμματος.

Το παράδειγμα οφείλει να είναι κατάλληλα επιλεγμένο για την καλύτερη κατανόηση ή και συμπλήρωση του ορισμού, να αποτελεί χαρακτηριστική χρήση και να μην μπορεί να παρερμηνευτεί, να παρέχει δύσκολους μορφολογικά τύπους και συντακτικά χαρακτηριστικά, να είναι αυτοτελές ακόμη και σε περίπτωση που πρόκειται για διασκευασμένο παράδειγμα.⁷⁸

Ειδικά τα διαλεκτικά λεξικά οφείλουν να χρησιμοποιούν αυθεντικά⁷⁹ παραδείγματα γραπτού αλλά κυρίως προφορικού λόγου που έχει αποδελτιωθεί από τις απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις ή από τις παλαιότερες επιτόπιες αποστολές. Μάλιστα στην περίπτωση ενός πανδιαλεκτικού λεξικού τα παραδείγματα πρέπει να είναι αντιπροσωπευτικά του εύρους της γεωγραφικής κατανομής.

76. Για τη σημασία του παραδείγματος στη λεξικογραφία, βλ. Τράπαλης και Οικονομίδης (2007: 1), Atkins και Rundell (2008: 452-461), ΑΚ, άρθρο 105. Βλ. επίσης Καραντζή στον παρόντα τόμο, Κωνσταντινίδου και Τζαμάλη στον παρόντα τόμο.

77. Οι Τράπαλης και Οικονομίδης (2007) διακρίνουν τα παραδείγματα στα φραστικά και τα συναπτικά.

78. Βλ. κυρίως Μπασέα-Μπεζαντάκου στον παρόντα τόμο, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Βλ. επίσης Τράπαλης και Οικονομίδης (2007: 5-12).

79. Η τάση της σύγχρονης λεξικογραφίας είναι να χρησιμοποιούνται αυθεντικά παραδείγματα, δυνατότητα που άλλωστε παρέχουν τα ηλεκτρονικά σώματα κειμένων (βλ. Τράπαλης και Οικονομίδης 2007: 3). Για τα παραδείγματα από σώματα κειμένων βλ. Κωνσταντινίδου και Τζαμάλη στον παρόντα τόμο.

Εντούτοις, συχνή είναι η παντελής έλλειψη παραδειγμάτων, κατεξοχήν στα γλωσσάρια, τα οποία μόνο σποραδικώς παραθέτουν παραδείγματα (βλ. λόγου χάριν το ροδίτικο *Λεξικό Παπαχριστοδούλου* [1986]), ενώ συχνή είναι η παράθεση ανεπιτυχών παραδειγμάτων κυρίως στα ερασιτεχνικά λεξικά, καθώς επιλέγονται τυχαία και όχι βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων.

Συχνό πρόβλημα, το οποίο απαντά σε πολλά διαλεκτικά λεξικά –ακόμη και στα συνταγμένα από ειδικούς– είναι η σχεδόν αποκλειστική παράθεση τραγουδιών, παροιμιών και παραμυθιών ως παραδειγμάτων, με κίνδυνο, όπως παρατηρεί η Κατσογιάννου (2008: 660), τη «μουσειακή αντιμετώπιση των διαλέκτων». Επί παραδείγματι, στο κωακό *Λεξικό Σκανδαλίδη* (2006) διαβάζουμε στο λήμμα *γέρας* και *γέρνω*:

γέρας, ο ‘ο αέρας’, φρ. ‘αχούς πώς τρέμει γη, κί ο γέρα πώς βουϊζ-ζει’, και στα δημοτικά τραγούδια: ‘το κ’υπ-π’αρίσιν *do* λιγνόν *o* γέρας το ζ-ζευλών-νει’ [...]’ (Παραξυπνήματα, Ασφενδιού)

γέρνω, ‘δέρνω’, φρ. ‘ήγειρε *dh(v)*’ (την έδειρε) και σε παροιμίες: ‘εν *εμφορεί* να γείρει το γ-γάαρον *g’* ήγειρεν *do* σουμάρι’ και: ‘οι κ-κυο τον ένα γ-γέρνουν *don g’* οι τρεις καταπονούν *do*’

Η σχεδόν αποκλειστική παράθεση παραδειγμάτων από δημοτικά τραγούδια ή παροιμίες γίνεται σε βάρος των παραδειγμάτων από ρέοντα καθημερινό λόγο, τα οποία αφενός θα καθιστούσαν σαφέστερη τη σημασία της λέξης, αφετέρου θα αναδείκνυαν τη ζωντάνια των λέξεων και επομένως και της ίδιας της γεωγραφικής ποικιλίας.

Τέλος, ένα ακόμη ζήτημα αποτελεί η αποτύπωση της ιδιαίτερης προφοράς της περιγραφόμενης γεωγραφικής ποικιλίας στα παρατιθέμενα παραδείγματα. Ακόμη και τα λεξικά που προβλέπουν τη χρήση ειδικών φθογγοσήμων, είναι ασυνεπή στη χρήση αυτών ειδικά μέσα στα παραδείγματα (βλ. και παραπάνω 4.1.2.1.2). Εντοπίζοντας αυτό το σημαντικό πρόβλημα, ο ΑΚ του *LANE* προβλέπει τη χρήση της συμβατικής ορθογραφίας συμπληρωμένης με ειδικά φθογγόσημα στα παραδείγματα που θα παρατίθενται μετά τους ορισμούς (βλ. ΑΚ, άρθρο 169).

4. Προβλήματα
στη διαλεκτική
λεξικογραφία

4.2.3. Ζητήματα στη μεγαδομή

Τέλος, προβλήματα εντοπίζονται και στη μεγαδομή ενός λεξικού (megastructure), στο σύνολο δηλ. του λεξικού, όταν δεν τηρούνται οι προδιαγραφές που τίθενται στο εισαγωγικό μέρος (front matter) του. Για παράδειγμα, στον πρόλογο του κυθηραϊκού *Λεξικού Κόμη* (1995: 7) δηλώνεται από τους συντάκτες του «Φθογγολογικά σημεία και χρήση των λατινικών στοιχείων b, d και g τα αποφύγαμε, διότι βασικός στόχος μας ήταν η διάσωση και η σωστή απόδοση της έννοιας των λέξεων, ενώ η γλωσσική επεξεργασία και η ετυμολόγησή τους ελπίζουμε να ακολουθήσει αργότερα από ειδικούς επιστήμονες». Εντούτοις, ενώ δηλώνεται ρητώς ότι πρόκειται για ένα συγχρονικό λεξικό, η επεξεργασία των λημμάτων με προσπάθεια για ετυμολόγηση – έστω και επιφανειακή – μεγάλου μέρους της λεξικογραφικής του ύλης ακυρώνει μια από τις βασικές προδιαγραφές του λεξικού. Το πρόβλημα εντοπίζεται και από τους Barbato και Varvaro (2004: 434), σύμφωνα με τους οποίους ο ενθουσιασμός κυρίως των ερασιτεχνών λεξικογράφων τους οδηγεί σε μια «παράλογη ετυμολογική λογομαχία» εις βάρος των αυστηρών λεξικογραφικών προδιαγραφών. Όπως διαπιστώνει και η Κατσογιάννου (2008: 658) – αναφερόμενη ειδικά σε λεξικά της κυπριακής – συχνά δεν τηρείται η διάκριση ανάμεσα σε γλωσσικά και εγκυκλοπαιδικά λεξικά.

Ως πρόβλημα μεγαδομής μπορεί να θεωρηθεί εν γένει ο δύσχρηστος χαρακτήρας που αποκτούν μερικά επιστημονικά λεξικά (πβ. Χαλαμπάκης 2003: 102, Marellò 2004: 351, Wandl-Vogt 2010: 36), εξαιτίας του οποίου πολύ ενδιαφέρουσες επιστημονικές πληροφορίες μένουν τελικά στην αφάνεια, αφού οι χρήστες των λεξικών δεν μπορούν να τις εντοπίσουν (πβ. Cederholm 1996). Το ίδιο πρόβλημα διέπει ακόμη και τους Άτλαντες. Για παράδειγμα, ο *Γλωσσικός Άτλας των Πολιτειών του Κόλπου του Μεξικού* (Pederson *et al.* 1986-1992) περιλαμβάνει τόσες λεπτομέρειες και τόσες πηγές, ώστε ακόμη και οι έμπειροι χρήστες του να χρειάζονται απαραίτητως τη βοήθεια οδηγού για να επιτύχουν τον προσανατολισμό τους (Chambers και Trudgill 2011: 38).

4.3. Η μακρά διάρκεια σύνταξης

Η διεθνής πρακτική αποδεικνύει ότι η συγγραφή των περισσότερων ιστορικών λεξικών με διαλεκτικό υλικό ή των μεγάλων αμιγώς διαλεκτικών λεξικών που εξετάσαμε παραπάνω διαρκεί πολλές δεκαετίες κυρίως λόγω του τεράστιου υλικού – πολύ συχνά αποτέλεσμα της μεγάλης ιστορικής μιας γλώσσας –, των μεθοδολογικών προβλημάτων και του ελλιπούς προσωπικού.⁸⁰ Γι' αυτό αρκετά απ' αυτά έχουν τροποποιήσει την αρχική στοχοθεσία τους (βλ. την περίπτωση του *WBÖ*).

Οπωσδήποτε πρέπει να τονιστεί ότι λόγω τόσο της μακράς διάρκειας σύνταξης όσο και των νέων επιστημονικών δεδομένων, γίνεται επιτακτική η ανάγκη για ανανέωση της επιστημονικής ορολογίας και για αναθεώρηση ετυμολογήσεων υπό το φως νέων επιστημονικών δεδομένων, ακόμη και ανανέωση της ίδιας της γλώσσας στην οποία συνεγράφησαν οι πρώτοι τόμοι ενός τέτοιου έργου (βλ. και Kuhn 1988: 242, Χαραλαμπάκης 2003: 101, 104, Landolt 2007: 152, Κατσούδα [υπό έκδ.]). Όπως είδαμε παραπάνω, ήδη βρίσκεται σε εξέλιξη πρόγραμμα για την συμπλήρωση και αναθεώρηση του καναδικού *DCHP*. Γι' αυτό άλλωστε κρίθηκε απαραίτητη η αναθεώρηση του Κανονισμού Σύνταξης του *IANE* και την έκδοση του ΑΚ για την απρόσκοπτη συνέχιση του *IANE*.

4.4. Η ηλεκτρονική μορφή του αρχειακού υλικού και των λεξικών

Από την επισκόπηση της διεθνούς διαλεκτικής λεξικογραφίας, διαπιστώθηκε η δημιουργία πολλών προγραμμάτων για την ψηφιοποίηση και την ηλεκτρονική διάθεση τόσο των αρχείων όσο και των ίδιων

80. Για τα παραπάνω προβλήματα βλ. Χαραλαμπάκης (2003: 102, 105), *Straf-fungskonzept* (1993) στην ηλ. διεύθ. <http://www.oeaw.ac.at/dinamlex/WBOE.html>, Wendl-Vogt (2010: 36).

4. Προβλήματα
στη διαλεκτική
λεξικογραφία

των λεξικών. Τα περισσότερα από τα διαλεκτικά αλλά και ιστορικά λεξικά που περιλαμβάνουν συστηματικά διαλεκτικό υλικό είναι πλέον προσβάσιμα διαδικτυακώς, ενώ παράλληλα τα αρχεία τους περιέχονται σε ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων. Τα πλεονεκτήματα είναι ιδιαίτερα σημαντικά, καθώς το αρχειακό υλικό σώζεται από τη φυσική φθορά την οποία υφίστανται τα χάρτινα δελτία, γίνεται προσιτό σε όλους τους ερευνητές, διευκολύνεται η συμπλήρωση τόσο του αρχειακού υλικού όσο και του ίδιου του λεξικού με το νέο συλλεγέν υλικό και επιτρέπεται η πιο απαιτητική έρευνα πάνω σε φωνολογικά μορφολογικά και συντακτικά διαλεκτικά φαινόμενα. Το *LANE*, που ήδη έχει δημιουργήσει ηλεκτρονικό λημματολόγιο, έχει αρχίσει έντονες προσπάθειες για την ψηφιοποίηση του αρχειακού του υλικού (βλ. σχετικά Κωνσταντινίδου και Τζαμάλη στον παρόντα τόμο).

Τέλος, η ηλεκτρονική μορφή τέτοιων λεξικών μπορεί να βοηθήσει στην αντιμετώπιση προβλημάτων της μεγαδομής, καθώς με τη βοήθεια της τεχνολογίας μπορούν τόσο μεγάλα έργα να καταστούν προσιτά και εύχρηστα και για το ευρύ κοινό (Wandl-Vogt 2010: 36).

5. Επίλογος

Ολοκληρώνοντας την παρούσα μελέτη, η οποία στόχο είχε να καταδείξει την πορεία της διαλεκτικής λεξικογραφίας στον ελληνικό και διεθνή χώρο, τα βασικά είδη της και τα σημαντικότερα θεωρητικά, μεθοδολογικά και πρακτικά ζητήματα που την αφορούν, ευελπιστούμε ότι συμβάλαμε στην σχετική μεταλεξικογραφική έρευνα στην Ελλάδα. Παρομοίως ευελπιστούμε ότι η έκδοση του ΑΚ και του νέου τόμου του *LANE* θα συμβάλουν και έμπρακτα στην περαιτέρω ανάπτυξη της διαλεκτικής λεξικογραφίας στη χώρα μας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Α) Λεξικά

- Accademia della Crusca (1612): *Vocabolario degli Accademici della Crusca*. Venezia: G. Alberti
- AND: Ramson, W. S. et al. (εκδ.) (1988): *Australian National Dictionary. A Dictionary of Australianisms on Historical Principles*, Melbourne: Oxford University Press
- АНТОНОВА-ВАСИЛЕВА, Л. και Сл. КЕРЕМИДЧИЕВА (2001): *Кратък речник на диалектните думи (Към учебната литература) [Συνοπτικό Λεξικό Διαλεκτικών Λέξεων]*. София, Планета
- AOD: Moore, B. (2004): *Australian Oxford Dictionary*. Oxford University Press
- APA: Morris, E. E. (1898): *Austral English: A dictionary of Australasian words, phrases, and usages, with those aboriginal-Australian and Maori words which have become incorporated in the language and the commoner scientific words that have had their origin in Australasia*. London: Macmillan and Co
- Βαλαβάνης, Ι. (1892): *Ζώντα μνημεία τῆς ἀνὰ τὸν Πόντον ἰδιωτικῆς*. Ἀθήναι
- Βλαστός, Π. (1931): *Συνώνυμα και συγγενικά: τέχνες και σύνεργα*. Αθήνα: Ἐστία
- Βλάχος, Γ. (1659): *Θησαυρός τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς βάσεως τετράγλωσσος. Μετὰ τῆς τῶν ἐπιθέτων ἐκλογῆς, καὶ διττοῦ τῶν λατινικῶν τε καὶ ἰταλικῶν λέξεων πίνακος*. Βενετία: Ex Typographia Ducali Pinelliana
- Boerio G. (1856): *Dizionario del dialetto veneziano*. Venezia: Tipografia di Giovanni Cecchini
- BWB: A. Rowley, J. Denz και Β. D. Insam (εκδ.) 1995: *Bayerisches Wörterbuch*, τ. 1 (A bis Bazi). München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag
- Γαρεφαλάκης, Ν. (2002): *Λεξικό ιδιωματισμών κρητικής διαλέκτου (περιοχή Σητείας)*. Σητεία: Δήμος Σητείας
- Carlier, A. και W. Bal (1985-): *Dictionnaire de l'ouest-wallon*, τ. 1 (1985) τ. 2 (1988), τ. 3 (1991). Charleroi: Association royale littéraire wallonne de Charleroi
- Cortelazzo, Μ. και C. Marcato (1992, 1998²): *I dialetti italiani. Dizionario etimologico*. Torino: UTET
- DA: Mathews M. M. (1951): *A Dictionary of Americanisms on Historical Principles*. Chicago: University of Chicago Press
- DAE: Craigie, W. A. και J. R. Hulbert (1938-1944): *Dictionary of American English*, τ. 4. Chicago: University Chicago Press

- DARE*: Cassidy, F. και J. Houston Hall (1985-2012): *Dictionary of American Regional English*, τ. 5. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press
- DCHP*: Avis, W. S. et al. (εκδ.) (1967): *Dictionary of Canadianisms on Historical Principles*. Toronto: Gage
- Delbridge, A. (1982): *The Macquarie Dictionary* (1981). McMahon's Point: Macquarie Library
- Δέφνερ, Μ. (1923): *Λεξικόν τῆς τσακωνικῆς διαλέκτου*. Ἀθήνα: Ἑστία
- DHLE*: Casares, J., V. Garcia de Diego, R. Lapesa, et al. (1972-): *Diccionario histórico de la Lengua Española*. Madrid: Real Academia Española
- DLPC*: Malaca Casteleiro J. (εκδ.) (2001): *Dicionário da Língua Portuguesa Contemporânea*, 2 τ. Lisboa: Academia das Ciências de Lisboa Editorial Verbo
- DOST*: Craigie, W., A. J. Aitken, J. A. C. Stevenson, H. D. Watson, M. G. Dareau, and K. Lorna Pike (εκδ.) (1931-2002): *A Dictionary of the Older Scottish Tongue from the Twelfth Century to the End of the Seventeenth, founded on the collections of Sir William A. Craigie*, 12 τ. Chicago (1-4), Aberdeen (5-7), Oxford (8-12): University of Chicago Press (1-4), Aberdeen University Press (5-7), Oxford University Press (8-12)
- DRAE*: *Diccionario de la lengua española*. (23η έκδοση). Ηλεκτρονική Έκδοση: Real Academia Española.
- Δράκος, Ν. (1983²): *Γιὰ τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῆς Κάλυμνος*. Ἀναγνωστήριο Καλύμνου «Αἱ Μοῦσαι». Σειρὰ Λογοτεχνικῶν καὶ Ἐπιστημονικῶν Ἐκδόσεων 9, Ἀθήνα
- EDD*: Wright, J. (1898-1905): *English Dialect Dictionary*, τ. 6. Oxford: Henry Frowde
- Ζαφειρίου, Μ. (1995): *Το γλωσσικό ἰδίωμα τῆς Σάμου*. Φωνητική -μορφολογία - τοπωνύμια, ονοματολογικά σε εικόνες, γλωσσάριο με ετυμολογικές παρατηρήσεις. Ἀθήνα: Γρηγόρης
- Ζώης, Α. (1898-1916): *Λεξικὸν ἱστορικὸν καὶ λαογραφικὸν Ζακύνθου*, τ. Α'-Β', Ζάκυνθος
- LANE*: *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, τῆς τε κοινῶς ὀμιλουμένης καὶ τῶν ἰδιωμάτων*, τ. 5 (Α - δαχτυλωτός). Ἀθήνα: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν
- Καραναστάσης, Ἄ. (1984-92): *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῶν Ἑλληνικῶν Ἰδιωμάτων τῆς Κάτω Ἰταλίας*, τ. 5. Ἀθήνα: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν
- Κόμης, Δ. (εκδ.) (1995): *Κυθηραϊκὸ λεξικό (Συλλογὴ 10 000 λέξεων του Κυθηραϊκοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος)*. Εταιρεία Κυθηραϊκῶν Μελετῶν 5, Ἀθήνα

- Κοντομίχης, Π. (2005): *Λεξικό του Λευκαδίτικου γλωσσικού ιδιώματος (Ιδιωματικό-Ερμηνευτικό-Λαογραφικό)*. Αθήνα: Γρηγόρης
- Κωστάκης, Θ. (1986-1987): *Λεξικό της Τσακωνικής Διαλέκτου*, τ. 3. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών
- LEI: Pfister, M. (1979 κ.ε.): *Lessico Etimologico Italiano*. Wiesbaden: Reichert
- Μηνάς, Κ. (2006): *Λεξικό των ιδιωμάτων της Καρπάθου*. Πνευματικό Κέντρο Δήμου Καρπάθου, Σειρά αυτοτελών εκδόσεων αριθμ. 4. Κάρπαθος: Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός
- Μπεναρδής, Μ. (2006): *Γραμματική και λεξικό του μεγαρικού ιδιώματος*. Μέγαρο: Λύκειον των Ελληνίδων
- OSD: Reinhammar, V., S. Fridell, G. Nyström et al. (1991-): *Ordbok över Sveriges Dialekter*, 3 τεύχη (A-back). Uppsala
- Πάγκαλος, Γ. (1994-2003 [1955-1970]): *Περί τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος τῆς Κρήτης*, (ἔπιμ. Ἐλ. Γιακουμάκη), τ. Β' (Α-Γ) (1994), Γ' (Δ-Λ) (1997), Δ' (Μ-Ρ) (1999), Ε' (Σ-Ω) (2003). Ἐν Ἀθήναις: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν
- Πανταζάτος, Δ. (2000): *Για να μη σβύσει η παλιά κεφαλονίτικη και θιακιά ντοπιολαλιά*. Αμάρυνθος Ευβοίας
- Παπαγγέλου, Ρ. (2001): *Το Κυπριακό Ιδίωμα. Μέγα Κυπρο-ελληνο-αγγλικό (και με λατινική ορολογία) Λεξικό*. Αθήνα
- Παπαχριστοδούλου, Χ. (1986): *Λεξικό των ροδίτικων ιδιωμάτων*. Αθήνα: Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου
- Πασπάτης, Α. Γ. (1888): *Τὸ Χιακὸν γλωσσάριον, ἧτοι ἡ ἐν Χίῳ λαλουμένη γλῶσσα μετὰ τινων ἐπιγραφῶν ἀρχαίων τε καὶ νέων καὶ χάρτου τῆς νήσου*. Ἀθήνα: Τυπογραφεῖον ἀδελφῶν Περρῆ
- Pernot, H. (εκδ.) (1907): *Girolamo Germano, Grammaire et vocabulaire du grec vulgaire, publiés d'après l'édition de 1622*. Fontenay-Sous-Bois
- Πιτυκάκης, Μ. (1971): *Τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης*. 2 τ. Ἀθήνα: Ἔκδοση Πολιτιστικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἑταιρείας Ἀπάνω Μεραμπέλου-Νεάπολις Κρήτης
- Real Academia Española (1726-1739): *Diccionario de la lengua castellana, en que se explica el verdadero sentido de las voces, su naturaleza y calidad, con las phrases o modos de hablar, los proverbios o refranes, y otras cosas convenientes al uso de la lengua, dedicado al rey nuestro señor Don Phelipe V (que Dios guarde) a cuyas reales expensas se hace ella obra*, τ. 6. Madrid: Imprenta de Francisco del Hierro

- Robinson, S. και D. Smith (1991): *NTC's Dictionary of Canadian French*, NTC- Contemporary Publishing Company
- Rohlf, G. (1964 [1930]): *Lexicon graecanicum Italiae inferioris. Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Gräzität*. Tübingen: Max Niemeyer
- Σακελλάριος, Α. Α. (1891): *Τὰ Κυπριακά, ἤτοι γεωγραφία, ἱστορία καὶ γλῶσσα τῆς Κύπρου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον*, 2 τ. Ἀθήνα: Τύποις Π.Δ. Σακελλαρίου
- SI: Staub, F., F. Tobler et al. (1891-): *Wörterbuch der Schweizerdeutschen Sprachen. Schweizerisches Idiotikon*, τ. 15. Frauenfeld: Verlag von J. Huber
- Σκανδαλίδης, Μ. (2006): *Λεξικό των κωακών ιδιωμάτων. Συμβολή στη συγκριτική μελέτη των γλωσσικών ιδιωμάτων της Κω*. Αθήνα: Ο.Π.Α.Δ. Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Δωδεκανήσου και των δήμων Κω, Διακίου και Ηρακλειδών
- SND: Grant, W. και D.D. Murison (1931-1976): *Scottish National Dictionary*, τ. 10. Edinburgh: Scottish National Dictionary Association
- Σύρκου, Α. (2006): *Το μεγαρικό γλωσσικό ιδίωμα. Λεξικογραφική μελέτη*. Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος
- Χέλδραϊχ Θ. (1926): *Τὰ δημῶδη ὀνόματα τῶν φυτῶν προσδιοριζόμενα ἐπιστημονικῶς ἐκδιδόμενα δὲ ὑπὸ Σπ. Μηλιαράκη*. Β' ἔκδοσις ἐπηξημένη καὶ βελτιωμένη. Ἀθήνα: Ἐστία
- VSI: Sganzi, S. et al. (1952-): *Vocabolario dei dialetti della Svizzera italiana*, τ. 5. Lugano: Tip. La Commerciale - Bellinzona, Repubblica e Cantone Ticino - Centro di dialettologia della Svizzera italiana
- WBÖ: Kranzmayer, E. (εκδ.) (1963-): *Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich*, τ. 5. Wien: H. Bohlau Verl. der Österreichischen Akademie der Wissenschaften
- WNT = *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (1864-1998), Ηλεκτρονική έκδοση 1999. Rotterdam: AND Publishers b.v.

B) Άτλαντες

- ALE*: Alinei, M. *et al.* (1983-): *Atlas Linguarum Europae*. τ. I (τεύχη 1- 4). Assen/Maastricht: van Gorcum. τ. I (τεύχη 5-7), Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato
- ALEA*: Alvar, M., A. Llorente και G. Salvador (1961-1973): *Atlas Lingüístico-Etnográfico de Andalucía*, 6 τ.. Madrid
- ALEAç*: Barros Ferreira, M., J. Saramago, L. Segura, G. Vitorino *et. al.* (2001-): *Atlas Lingüístico-Etnográfico dos Açores*. Centro de Linguística da Universidade de Lisboa e Direccção Regional da Cultura: Açores, Lisboa e Angra do Heroísmo
- ALF*: Gilléron, J. και É. Édmont (1902-1910): *Atlas linguistique de la France*, τ. 9. Paris: Champion
- ALI*: Bartoli, M., U. Pellis και L. Massobrio (1995-): *Atlante linguistico italiano*. Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato
- Allen, H. B. (1976): *The Linguistic Atlas of the Upper Midwest*, τ. 3. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Atwood, E. B. (1953): *A survey of verb forms in the Eastern United States*. Ann Arbor: University of Michigan Press
- Аванесов, Р. (1957): *Атлас русских народных говоров центральных областей к востоку от Москвы* [Άτλας των Ρωσικών Διαλέκτων των κεντρικών περιοχών ανατολικά της Μόσχας]. Москва
- АВАНЕСОВ, Р.И., С.В. БРОМЛЕИ και О. Н. МОРАХОВСКОЙ (1986-1996): *Диалектологический атлас русского языка* [Διαλεκτολογικός Άτλας της Ρωσικής Γλώσσας], τ. I, *Фонетика* [Φωνητική] (1986), τ. II, *Морфология* [Μορφολογία] (1989), τ. III, *Синтаксис. Лексика* (часть 1) [Σύνταξη. Λεξιλόγιο (μέρος 1)] (1996). Москва: Центр Европейской части СССР
- Benson, S. (1965-1970): *Südschwedischer Sprachatlas*, Skrifter utgivna genom Landsmål-sarkivet i Lund. 15 Lund: Gleerup
- Doroszewski, W. (1959-1964): *Studia Warmifisko-Mazurskie* PAN. Warszawa
- Дурново, Н.Н., Н.Н. Соклов και Д.Н. Ушаков (εκδ.) (1915): *Опыт диалектологической карты русского языка в Европе с приложением очерка русской диалектологии* [Διαλεκτικός Χάρτης της Ρωσικής Γλώσσας στην Ευρώπη (με συμπληρωματικό δοκίμιο για τη ρωσική διαλεκτολογία)], τ. 5. Москва: Тр. Московской диалектологической комиссии
- DSA*: Wenker, G. *et al.* (1927-1956): *Deutscher Sprachatlas auf Grund des Sprachatlas des deutschen Reichs*. Marburg (Lahn): N.G. Elwert

- Götlind, J. και S. Landtmanson (1940- 1950): *Västergötlands folkmål*, Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs akademien för folklivsforskning 6. Uppsala: Lundequistska bokhandeln
- Hannson, Å. (1995): *Nordnorrländsk dialektatlas*. Skrifter utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå, τ. 2. Västermik: C O Ekblad & Co
- Институт Русского Языка (1949): *Лингвистический атлас района озера Селигер* [Γλωσσικός Άτλας της περιοχής της λίμνης Seliger]. Москва: Акад. Наук СССР
- Кочев, И. (2001): *Български диалектен атлас* [Βουλγαρικός Διαλεκτικός Άτλας]. София: БАН, КК «Труд»
- Κοντοσόπουλος, Ν. (1988): *Γλωσσικός Άτλας της Κρήτης*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης
- Kurath, H. (1949): *A word geography of the eastern United States*. Ann Arbor: University of Michigan Press
- Kurath, H. et al. (1939-1943): *The Linguistic Atlas of New England (Linguistic atlas of the United States and Canada)*, τ. 3. Providence: Brown University Press
- Kurath, H. και R. I. McDavid, Jr. (1961): *The pronunciation of English in the Atlantic states*. Ann Arbor: University of Michigan Press
- Małeckı, M. και K. Nitsch (1934): *Atlas językowy polskiego Podkarpacia*. Kraków,
- Mather, J.Y. και H.H. Speitel (εκδ.) (1986): *The Linguistic Atlas of Scotland*, τ. 3. London: Croom Helm
- McIntosh, A. (1952): *An Introduction to a Survey of Scottish Dialects*. Edinburgh: Published for the University of Edinburgh by Thomas Nelson and Sons
- Nitsch, K. και M. Karasó (1957-1971): *Mały atlas gwar polkich*. Wrocław
- Noul atlas lingvistic român pe regiuni*, Bucuresti Editura Academiei Republicii Socialiste România
- OFSF: Ahlbäck, O. και P. Slotte (εκδ.) (1976-): *Ordbok över Finlands svenska folkmål*, τ. 4 (A-och). Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken
- OLA: Institut russkogo iazyka (Akademiiia nauk SSSR), International Committee of Slavists. Slavic Linguistic Atlas Commission (1988-): *Obshch斯拉vianskii lingvisticheskii atlas. Seriia leksiko-slovoobrazovatelnaiia*. Moskva: Nauka
- Orton, H., S. Sanderson και J. Widdowson, (1978): *The Linguistic Atlas of England*. University of Leeds
- Pederson, L., S. L. McDaniel και C. M. Adams, (εκδ.) (1986-1992): *Linguistic Atlas of the Gulf States*, τ. 7. Athens, Georgia: University of Georgia Press

- Stieber, Z. (1933): *Izoglossy gwarowe na obszarze dawnych województw łeczyckiego I sieradzkiego*. Kraków
- Стоиков, С. (1964- 1981): *Български диалектен атлас*. τ. 1. Югоизточна България, τ. 2. Североизточна България, τ. 3. Югозападна България, τ. 4. Северозападна България [Βουλγαρικός Διαλεκτικός Άτλας. Τόμος 1. Νοτιοανατολική Βουλγαρία, τόμος 2. Βορειοανατολική Βουλγαρία, τόμος 3. Νοτιοδυτικό τμήμα της Βουλγαρίας, τόμος 4. Βορειοδυτική Βουλγαρία]. София: Издателство на БАН
- Tarnacki, J. (1939): *Studia porównawcze nad geografią wyrazów (Mazowsze-Polesie)*. Warszawa
- Thomas, A. R. (1973): *The linguistic geography of Wales: a contribution to Welsh dialectology*. Cardiff: University of Wales Press
- Upton, C. και J. D. A. Widdowson, (2006²): *An Atlas of English Dialects*. London/New York: Routledge

Γ) Μελέτες

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (2009): «Λεξικογραφία και χρηστικά σημάδια». *Πρακτικά του 8ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας (Ιωάννινα, 29 Αυγούστου-2 Σεπτεμβρίου 2007)*, 601-615, [e-book] (http://www.linguist-uoι.gr/cd_web/arxiki_en.html)
- Βαγιακάκος, Δ. (1977): *Γ. Ν. Χατζιδάκι (1848-1941): βίος και έργον*. Λεξικογραφικόν Δελτίον, παράρτημα 2. Άθηναι: Ακαδημία Άθηνών
- Γιακουμάκη, Ε., Χ. Καραντζή και Ι. Μανωλέσσου (2004): «IANE και ηλεκτρονική λεξικογραφία». *Πρακτικά του 6ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας, Ρέθυμνο, 18-21 Σεπ. 2003*, [e-book] (<http://www.philology.uoc.gr/conferences/6thICGL/ebook/a\manolessou&giakoumaki&karantzi.pdf>)
- Γιακουμάκη, Ε., Χ. Μπασέα-Μπεζαντάκου και Α. Αφρουδάκης (εκδ.) (2001): *Λεξικογραφικόν Δελτίον 23 (Το πρόγραμμα Αμητός)*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών
- Κακριδής, Ι. Θ. (1971): «Λεξικογραφικές συμβολές». Στο Α. Πολίτης (εκδ.), *Μελέτες και άρθρα Ι. Θ. Κακριδή*. Θεσσαλονίκη, 223-238
- Καραντζή Χ. (2004): «Τα επίπεδα ύφους στα νεοελληνικά λεξικά και η εφαρμογή τους στη διδασκαλία ελληνικών για ξένους». *Πρακτικά του 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, Κέντρο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Πατρών, Πάτρα, 169-183*

- Κατσογιάννου, Μ. (2007): «Το πρώτο λεξικό της κυπριακής σε ηλεκτρονική μορφή». *Ενδείκτης* 16: 16-20
- Κατσογιάννου, Μ. (2008): «Διαλεκτικά λεξικά της Νέας Ελληνικής». Στο Α. Μόζερ, Αικ. Μπακάκου-Ορφανού, Χ. Χαράλαμπάκης, Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου (εκδ.), *Γλώσσης χάριν. Τόμος αφιερωμένος από τον Τομέα Γλωσσολογίας στον καθηγητή Γεώργιο Μπαμπινιώτη*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα, 649-663
- Κατσούδα, Γ. (υπό έκδ.): «Η ετυμολόγηση σε διαλεκτικά γλωσσάρια και λεξικά: παραδείγματα από το κυθηραϊκό ιδίωμα». Στο *Πρακτικά του 10ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας (Κομοτηνή, 1-4 Σεπτεμβρίου 2011)*
- Κοντοσόπουλος, Ν. (1981): «Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Κυθῆρων». *Ἄθηνᾶ* 78: 125-145
- Κουτσογεωργοπούλου, Ε., Γ. Παρασκευή, Ε. Δερματάς και Γ. Κοκκινάκης (1999): «Ανάπτυξη ηλεκτρονικών λεξικών της ελληνικής γλώσσας». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 19: 174-188
- Μανωλέσσου, Ι. και Χ. Μπασέα-Μπεζαντάκου (υπό έκδ.): «Τα διπλά σύμφωνα στις νεοελληνικές διαλέκτους: συγχρονική και διαχρονική προσέγγιση». Στο *Πρακτικά του 10ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας (Κομοτηνή, 1-4 Σεπτεμβρίου 2011)*
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2012⁴): *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας
- Μπασέα-Μπεζαντάκου, Χ. (1997): «Σπουδή συντάξεως ενός λήμματος του Ιστορικού Λεξικού». Στο *Φιλερήμου Αγάπησις. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Αγαπητό Τσοπανάκη*. Ρόδος: Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου, 419-428
- Μυτούλα, Α. (2008): «Λεξικά και Γλωσσάρια Διαλέκτων/Ιδιωμάτων της Νέας Ελληνικής». (http://www.greeklanguage.gr/greekLang/medieval_greek/bibliographies/idiomatic/contents.html)
- Ξυδόπουλος, Γ. (2008): *Λεξικολογία. Εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού*. Αθήνα: Πατάκης
- Ξυδόπουλος, Γ. (2011): «Μεταλεξικογραφικές παρατηρήσεις στα διαλεκτικά λεξικά Μ. Μπεναρδή και Α. Σύρκου». *Patras Working Papers in Linguistics* 2.1. (Τόμος αφιερωμένος στη διαλεκτική ποικιλία των Μεγάρων): 96-113
- Περάκης, Ι. (1994): *Λεξικολογία και Λεξικογραφία. Νεοελληνική Λεξικογραφία (1523-1974)*. Αδμη. διδ. διατρ., Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Τράπαλης, Γ. και Γ. Κατσούδα, (2009): «Συγκριτική μελέτη του συστήματος λεξικογραφικών χαρακτηρισμών σε ελληνικά και ξένα μονόγλωσσα λεξικά». *Πρακτι-*

- κά του 8ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας (Ιωάννινα, 29 Αυγούστου-2 Σεπτεμβρίου 2007), 1168-1183, [e-book] (http://www.linguist-uoi.gr/cd_web/arxiki_en.html)
- Τράπαλης, Γ. (2008): «Λεξικογραφικοί χαρακτηρισμοί στα νεοελληνικά λεξικά: Τυπολογία και συγκριτική εξέταση». Στο Α. Μόζερ, Αικ. Μπακάκου-Ορφανού, Χ. Χαραλαμπάκης, Δ. Χειλά-Μαροκοπούλου (εκδ.), *Γλώσσης χάριν. Τόμος αφιερωμένος από τον τομέα γλωσσολογίας στον καθηγητή Γεώργιο Μπαμπινιώτη*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα, 664-678
- Τράπαλης, Γ. και Α. Οικονομίδης (2007): «Κριτήρια επιλογής παραδειγμάτων στα μονόγλωσσα λεξικά». Στο *Πρακτικά του 7ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας (8-10 Σεπτεμβρίου 2005)*, Πανεπιστήμιο York, 1-13 [e-book], (<http://icgl7.ict.e.uowm.gr/TrapalisκαιOikonomidis.pdf>)
- Τριανταφυλλίδης, Μ. (1963): «Υπόμνημα περί του Ιστορικού Λεξικού». Στο *Άπαντα Μ. Τριανταφυλλίδη*, τ. Β'. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 398-453
- Χαραλαμπάκης, Χ. (2003): «Το Ιστορικό Λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών». Στο Ι.Ν. Καζάζης (εκδ.), *Η Λεξικογραφία της Αρχαίας, Μεσαιωνικής και Νέας Ελληνικής Γραμματείας: Παρούσα κατάσταση και προοπτικές των σύγχρονων λεξικογραφικών εγχειρημάτων*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 97-109
- Atkins, B. T. S. και M. Rundell (2008): *The Oxford guide to practical lexicography*. Oxford: Oxford University Press
- Bailey, R. (2009): «National and Regional dictionaries of English». Στο A.P. Cowie (εκδ.), *The Oxford History of English Lexicography*, τ. I-II. Oxford: Clarendon Press, 279-301
- Barbato, M. και A. Varvaro (2004): «Dialect dictionaries». *International Journal of Lexicography* 17: 429-439
- Bassea-Bezantakou, C. (2005): «Dialect Dictionaries: synchronic and diachronic dimensions of the material». Στο V. Sabatakakis και P. Vejleskov (εκδ.), *Filia. Studies in Honour of Bo-Lennart Eklund*. Lund, 27-40
- Béjoint, H. (2000): *Modern lexicography: An introduction*. Oxford: Oxford University Press
- Béjoint, H. (2010): *The lexicography of English*. Oxford: Oxford University Press

- Bremer, E. και R. Hildebrandt (εκδ.) (1996): *Stand und Aufgaben der deutschen Dialekt-lexikographie, vol. 2. Brüder-Grimm-Symposion zur Historischen Wortforschung. Beiträge zu der Marburger Tagung vom Oktober 1992*. Berlin/New York: de Gruyter
- Butler, S. (2003): «The Australian Word Map». *Australian Style* 11.2: 1-2
- Cardoso, S. A. M. (1999): «A Dialectologia no Brasil: Perspectivas». *D.E.L.T.A.* N° 15 (Especial): 233-255.
- Cederholm, Y. (1996): «A Historical Lexical Database of Swedish. The OSA Project». Στο M. Gellerstam *et al.* (εκδ.), *Euralex 1996 Proceedings I. Papers submitted to the Seventh EURALEX International Congress on Lexicography in Göteborg*. Göteborg, 65-72
- Chambers, J.K. και P. Trudgill, (2011): *Διαλεκτολογία* (μετάφρ. Σ. Λαμπροπούλου). Αθήνα: Πατάκης
- Charalambakis. C. (1982): «Forschungsbericht über die sprachwissenschaftlichen Studien in Griechenland (Eine Auswahlbibliographie der letzten 10 Jahre [1971-1980])». *Λεξικογραφικόν Δελτίον* 14: 53-85
- Cowie, A. P. (εκδ.) (2009): *The Oxford History of English Lexicography*. τ. I-II. Oxford: Clarendon Press
- Dareau, M. και I. McLeod (2009): «Dictionaries of Scots». Στο Cowie (2009), τ. I: 302-325
- Delais-Roussarie, É. και J. Durand (2003): *Corpus et variation en phonologie du français: méthodes et analyses*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail
- Devapala, S. (2004): «Typological Classification of Dictionaries». *Ανακοίνωση στο 2nd Asia Lexicography Conference. Payap University, Chiang Mai, Thailand, 24-26 May 2004* (http://crcl.th.net/sealex/Devapala_TypologyDict.pdf)
- Dollinger, S. (2006): «Towards a fully revised and extended edition of the Dictionary of Canadianisms on Historical Principles (DCHP-2): background, challenges, prospects». *Historical Sociolinguistics/Sociohistorical Linguistics* 6, Leiden, (NL) 6. (http://www.let.leidenuniv.nl/hsl_shl/DCHP-2/DCHP-2/DCHP-2.htm)
- Durkin, P. (2009): «Dialect and non-standard language in the new edition of the *Oxford English Dictionary*». Ανακοίνωση στο 6. *Arbeitstreffen deutschsprachiger Akademiewörterbücher Βερολίνο, 2-5 Σεπτεμβρίου 2009*, σ. 1-9 (<http://dwb.bbaw.de/tagung09/pdf/Durkin.pdf>)
- Durkin, P. (2010): «Assessing non-standard writing in lexicography». Στο R. Hickey (εκδ.), *Varieties of English in writing: The written word as linguistic evidence*. Amsterdam: John Benjamins, 43-60

- Federova, I. (2004): «Style and Usage Labels in Learner's Dictionaries: Ways of Optimization». Στο G. Williams και S. Vellier (εκδ.), *Proceedings of the 11th Euralex International Congress, 6-10 July, Lorient*. Lorient: Université de Bretagne-Sud, 265-272
- Fossat, J. L., A. Peytavié και A. Razky (1995): «Structuration du dictionnaire dialectal: lemmatisation et étiquetage grammatical: Du dictionnaire en machine au dictionnaire à lemmatisation dynamique de l'occitan». *Cahiers d'études romanes* 7: 119-257
- Friebertshauer, H. (εκδ.) (1976): *Dialektlexikographie. Berichte über Stand und Methoden deutscher Dialektwörterbücher*. Wiesbaden: Steiner
- Friebertshauer, H. (εκδ.) (1986): *Lexikographie der Dialekte. Beiträge zu Geschichte, Theorie und Praxis*. Tübingen: Niemeyer
- Geeraerts, D. (1989): «Principles in monolingual lexicography». Στο F.J. Hausmann, O. Reichmann, H.E. Wiegand και L. Zgusta (εκδ.), *Wörterbücher/Dictionnaires/Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. An International Encyclopedia of Lexicography. Encyclopédie internationale de lexicographie*. Berlin: Walter de Gruyter, 287-296
- Geyer, I. (2000): «Die digitale Dialektdatenbank Österreichs (DBO) und das Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich (WBÖ)». Στο *Aus dem Protokoll des 78. Kolloquiums über die Anwendung der Elektronischen Datenverarbeitung in den Geisteswissenschaften an der Universität Tübingen vom 5. Februar 2000* (<http://www.zdv.uni-tuebingen.de/static/skripte/tustep/prot/prot781-diadb.html>).
- Hartmann, R.R.K. (2001): *Teaching and Researching Lexicography*. Harlow: Longman
- Hartmann, R.R.K. και G. James (1998): *Dictionary of Lexicography*. London/New York: Routledge
- Heuberger, R. (2010): «Retrieving Pragmatic Information in Joseph Wright's *English Dialect Dictionary Online*: Methods, Benefits and Problems. Joseph Wright's English Dialect Dictionary and Beyond». Στο M. Markus, C. Upton και R. Heuberger (εκδ.), *Studies in Late Modern English Dialectology*. Frankfurt: Peter Lang, 153-166
- Kuhn, H. (1988): «Dialect dictionaries - a contradiction in itself?». Στο M. Snell-Hornby (εκδ.), *ZüriLEX'86 proceedings. Papers read at the EURALEX International Congress, University of Zürich, 9-14 September 1986*. Tübingen: Francke Verlag, 237-247

- Landau, S. (2001²): *Dictionaries. The art and craft of Lexicography*. Cambridge: Cambridge University Press
- Landolt C. (2010): «Das Schweizerische Idiotikon - ein diachrones Wörterbuch der schweizerdeutschen Sprache». Στο H. Runow (εκδ.), *Historische Lexikographie des Deutschen. Mitteilungen des Deutschen Germanistenverbandes* 57.4: 410-418 ([http://www.idiotikon.ch/Texte/Landolt/SchweizerischesIdiotikon_\(MDG57_2010\).pdf](http://www.idiotikon.ch/Texte/Landolt/SchweizerischesIdiotikon_(MDG57_2010).pdf))
- Landolt, C. (2007): «Neuere Entwicklungen in der Lexikographie des Deutschen». *Lexicographica* 23: 151-172
- Leinonen, Th. (2010): *An acoustic analysis of vowel pronunciation in Swedish dialects*. Groningen Dissertation in Linguistics 83. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen
- Marello, C. (2004): «Lexicography in Italy: specific themes and trends». *International Journal of Lexicography* 17: 349-356
- Markus, M. και R. Heuberger (2007): «The architecture of Joseph Wright's *English Dialect Dictionary*: preparing the computerized version». *International Journal of Lexicography* 20: 355-368
- Markus, M. (2007): «Wright's EDD Computerised: Architecture and Retrieval Routine». Διαδικτυακή δημοσίευση, Συνέδριο Conference Dagstuhl Dec. 2006, (<http://drops.dagstuhl.de/opus/volltexte/2007/1052/pdf/06491.Markus-Manfred.Paper.105.pdf>)
- Moulin, C. (2009): «Dialect dictionaries- traditional and modern». Στο P. Auer και J. E. Schmidt (εκδ.), *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation, vol. 1.: Theories and Methods*, HSK 30.1. Berlin/New York: de Gruyter, 592-612
- Niebaum, H. (1986): «Lemma und Interpretament. Zur Problematik der Artikelgestaltung in Dialektwörterbüchern». Στο H. Friebertshäuser (εκδ.), *Lexikographie der Dialekte. Beiträge zu Geschichte, Theorie und Praxis*. Tübingen, 125-143
- Orton, H. (1947): «Dialectal English and the Student». *Transactions of the Yorkshire Dialect Society*
- Penhallurick, R. (2009): «Dialect dictionaries». Στο Cowie (εκδ.) (2009), τ. II, 290-313
- Prendergast, D. (1998): «Selected bibliography of englishes». *Links & Letters* 5: 275-292
- Rézeau, P. (1990): «Le dictionnaire dialectal: l'exemple français». Στο F. J. Hausmann, O. Reichmann, E. Wiegand και L. Zgusta (εκδ.), *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, τ. 2. Berlin/New York: de Gruyter, 1467-1475

- Rys, K. και J. van Keymeulen (2009): «Intersystemic correspondence rules and headwords in Dutch dialect lexicography». *International Journal of Lexicography* 22: 129-150
- Schmitz, J. R. (2007): «Resenha De Dicionário de lingua portuguesa», *D.E.L.T.A.* 23.1: 139-149
- Seco, M. (1995): «El diccionario histórico de la lengua española». *International Journal of Lexicography* 8: 203-219
- Shcherba, L. V. (1995): «Towards a general theory of lexicography». *International Journal of Lexicography* 8: 314-350
- Szymczak, M. (1980): «Theoretical and methodological problems in the preparation of the Slavic Linguistic Atlas». Στο *Liber Amicorum Weijnen. Een bundle opstellen aangeboden aan Prof. Dr. A. Weijnen*. Assen: Van Gorcum, 250-255
- van Keymeulen, J., R. Keulen, J. Swanenberg και T. van de Wijngaard (2007): «Dialectlexicografie in de zuidelijke Nederlanden: een bibliografie van de regionale en plaatselijke woordenboeken». *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie* 79: 399-428
- van Keymeulen, J. και V. de Tier (2010): «Pilot project: A dictionary of the Dutch dialects», Στο A. Dykstra και T. Schoonheim (εκδ.), *Proceedings of 14th Euralex International Congress*. Leenwarden, 754-763
- Verkuyl, H., M. Janssen και F. Jansen (2003): «The Codification of Usage by Labels». Στο P. van Sterkenburg (εκδ.), *A Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam: John Benjamins, 297-311
- von Schneidemesser, L. (1988): «The Foundation of the *Dictionary of American Regional English*». *Lexicographica* 4: 34-59
- Wandl-Vogt, E. (2010): «Point and find: the intuitive user experience in accessing spatially structured dialect dictionaries», *SCN III/ I*: 35-53, (<http://kuscholarworks.ku.edu/dspace/bitstream/1808/7343/1/SC.2010.2.35-53.pdf>)
- Wiegand, H. (1990): «Printed dictionaries and their parts as texts: An overview on recent research as introduction». *Lexicographica* 6: 1-126
- Zgusta, L. (1971): *Manual of Lexicography*. The Hague/Paris: Mouton

Δ) Ηλεκτρονικές Διευθύνσεις

LANE:	www.academyofathens.gr/ilne
Μνημεία Νεοελληνικού Λόγου:	http://www.xanthi.ilsp.gr/mnemeia/timeline.aspx#
Academie Française:	http://www.academie-francaise.fr/dictionnaire/ http://atilf.atilf.fr/academie9.htm .
ALEAç:	http://www.clul.ul.pt/en/research-teams/206-project-linguistic-and-ethnographic-atlas-of-azores-aleac
ALEPG:	http://www.clul.ul.pt/en/research-teams/205-linguistic-and-ethnographic-atlas-of-portugal-and-galicia-alepg
ALI:	http://www.atlantelinguistico.it
ALiB:	http://twiki.ufba.br/twiki/bin/view/Alib
ALLP:	http://www.clul.ul.pt/en/research-teams/207-project-linguistic-atlas-of-the-portuguese-coast-allp
AND:	http://australiannationaldictionary.com.au/index.php
AWM:	http://abc.net.au/wordmap/
BWB:	http://www.bwb.badw.de/
DANL:	http://www.mun.ca/linguistics/research/language/danl.php
DARE:	http://dare.wisc.edu/?q=node/244
DiWA:	http://www.diwa.info/
DRAE:	http://lema.rae.es/drae/
DRLE:	http://ww25.hispanicus.com/drle/
DWB:	http://woerterbuchnetz.de/DWB/
LEXDIALGRAM:	http://www.ub.edu/lexdialgram/index.jsp?item=presentacio&idx=0
LRLE:	http://ww25.hispanicus.com/drle/
Målføresynopsen:	http://www.edd.uio.no/synops/work/hovedside.html
Norsk Dialektatlas-facsimile database:	http://www.edd.uio.no/perl/search/search.cgi?appid=210&abid=2338
NO 2014:	http://no2014.uio.no
OLA:	http://ola.zrc-sazu.si/OLB15ENG-uvod.htm

PAH:	http://iling.spb.ru/vocabula/srng/srng.html
SAOB:	http://g3.spraakdata.gu.se/saob/
SI:	http://www.idiotikon.ch/index.php?option=com_content&task=view &id=39&Itemid=65
SPEED:	http://www.uibk.ac.at/anglistik/projects/speed/
TEDIPOR:	http://www.clul.ul.pt/en/research-teams/330-tedipor-thesaurus-of- dialectal-portuguese
TLF:	http://atilf.atilf.fr/
TTAS:	http://www.tdkterim.gov.tr/ttas/
VSI:	http://www4.ti.ch/decs/dcsu/ac/cde/pubblicazioni/vocabolario-dei- dialetti-della-svizzera-italiana/
VTRLE:	http://ww25.hispanicus.com/drle/
WBÖ:	http://www.oeaw.ac.at/dinamlex/WBOE.html